T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TARİHSEL BAĞLAM İÇİNDE RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASI (2012-2018)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:

Arda Ergun

Ankara-2018

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TARİHSEL BAĞLAM İÇİNDE RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASI (2012-2018)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:

Arda Ergun

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Erel Tellal

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

Arda Ergun

TARİHSEL BAĞLAM İÇİNDE RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASI (2012-2018)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erel Tellal

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
Prof. Dr. Cüneyt ÖZMAN	
Prof. Dr. Erel Tellal	E. Tellal
Dr. Öğr. Üyesi Tuncer Kesikbaş	
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi 22/10/2018.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (15./11../2018)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....Arda Ergun.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER.....**i**

KISALTMALAR.....**iii**

GİRİŞ..... **1**

BİRİNCİ BÖLÜM: ARAP BAHARI

1.1. Kuzey Afrika'da Ayaklanmalar.....**12**

A. Tunus..... 12

B. Mısır..... 18

C. Libya..... 29

1.2.Arap Yarımadası'nda Ayaklanmalar.....**33**

A.Yemen.....33

B. Bahreyn..... 38

1.3. Suriye'de Ayaklanma ve İç Savaş.....**40**

İKİNCİ BÖLÜM: RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI

2.1. Çarlık Rusyası'ndan Soğuk Savaşa.....**51**

2.2. Soğuk Savaş ve Ortadoğu.....**55**

2.3. Rusya Federasyonu ve Ortadoğu.....**74**

A. Yeltsin Dönemi.....75

B. Putin'le Değişen Dış Politika.....79

C. Medvedev Dönemi: Politika'daki Dönüşümün Somutlaşması.....87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SURİYE'DE ARAP BAHARI VE RUSYA

3.1. Suriye'nin Rusya Açısından Önemi.....91

A. Ekonomik Açıdan.....92

B. Siyasi Açıdan.....94

C. Stratejik Açıdan.....97

D. Kuzey Kafkasya Sorunu, IŞİD ve Yabancı Savaşçılar.....100

3.2. Suriye'deki Ayaklanma ve Rusya'nın Tepkisi.....103

A. Ayaklanmadan İç Savaş'a Moskova'nın Şam'a Desteği.....103

B. Kimyasal Silah İddiaları ve Rusya.....110

3.3. Rusya'nın Suriye Krizine Aktif Müdahalesi.....114

3.4. Suriye Krizine İlişkin Diplomatik Çözüm Arayışları: Cenevre Toplantıları, Astana Süreci ve Soçi Görüşmeleri.....123

SONUÇ.....127

ÖZ.....137

ABSTRACT.....139

KAYNAKÇA.....141

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BAAS: Arap Baas Sosyalist Partisi

BAC: Birleşik Arap Cumhuriyeti

BM: Birleşmiş Milletler

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

IMF: Uluslararası Para Fonu

IŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü

ÖSO: Özgür Suriye Ordusu

PYD: Demokratik Birlik Partisi

SBKP: Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SDG: Suriye Demokratik Güçleri

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Ortadoğu bölgesi insanlık tarihi boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış ve pek çok çatışmanın da odak noktasında olmuştur. Peki, Ortadoğu neresidir? Gumer İsayev Ortadoğu'nun coğrafi olarak Batı Asya'da bulunduğunu belirtmektedir, İsayev ayrıca, kültürel ve politik yaklaşımların Kuzey Afrika bölgesini de Ortadoğu'dan ayırmayı imkansız hale getirdiğini yazmaktadır.[1] Ancak Rusça'dan Ortadoğu kelimesini (Rus: Blijniy Vostok) direkt çevirdiğimizde "Yakındoğu" anlamına gelmektedir. Bu nedenle olsa gerek İsayev, İran, Afganistan ve Pakistan'a "Sredniy Vostok" ifadesini kullanmaktadır[2] ki, esas olarak bu ifade Ortadoğu anlamına gelmektedir. Ramazan Özey ise, Türkçe'de kullandığımız "Ortadoğu" kavramının Batılı yazarlar ve devlet adamlarınca kıtanın güneydoğusunda kalan ülkeleri ifade etmek için kullanıldığını yazmaktadır.[3] Tayyar Arı, Ortadoğu'nun geniş ve dar anlamda iki tanımı olduğunu ifade ederek, geniş anlamda Ortadoğu'nun batıda Mağrib bölgesi, Sudan, Somali, ve Etiyopya ile doğuda Afganistan ve Pakistan'a kadar uzandığını, dar anlamda ise, batıda Mısır, kuzeyde Türkiye ve İran ile, doğuda Umman Körfezi'yle, güneyde Aden Körfezi'ni kapsayan bölge olduğunu yazmaktadır.[4] Ortadoğu'nun neresi olduğuna dair tüm bu görüş farklılıklarına rağmen, bölgenin dünya siyaseti açısından çok önemli konusunda herkes hemfikirdir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Ortadoğu bölgesi son derece stratejik bir noktada yer almaktadır. İlk kurulan medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan bölge, üç İbrahimi dinin(Yahıdilik, Hıristiyanlık ve İslam) merkezi konumundadır. Ayrıca pek çok etnik gruba da ev sahipliği yapan Ortadoğu, tarih boyunca kültürlerin geçiş noktası da

[1] Gumer İsayev, "Что такое «Ближний Восток»?", **Популярная Звезда**, 19.05.2009, http://www.zvezda.ru/geo/2009/05/19/middleeast.htm, (erişim: 21.02.2018) (Tür. Gumer İsayev, " **'Ortadoğu' Nedir?**").

[2] İlginç bir nokta olarak, İsayev'in Türkiye'yi de Ortadoğu'ya dahil etmediğini de ifade etmek gerekmektedir. (bkz. İsayev, **a.g.m.).**

[3] Ramazan Özey, **Ortadoğu'nun Jeopolitiği**, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2017, s. 1.

[4] Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi Cilt: I**, 6. Baskı, Bursa, Dora Yayınları, 2014, s. 19.

olmuştur. Bölge ayrıca, Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında geçiş güzergahı niteliğindedir. Bu nedenle tarih boyunca çeşitli güçler bölgede hakimiyet mücadelesi vermişlerdir.[5] Ayrıca Çin ve Hindistan'dan gelen baharat ve ipek gibi ürünlerin Avrupa'ya taşınmasında Ortadoğu tarih boyunca en önemli rota olmuştur.[6] William L. Cleveland, Ortadoğu uygarlığının gelişmesini M.Ö. 3500 yıllarında Irak'ın güney bölgesinde ortaya çıkmaya başlayan kent devletlerine dayandırmaktadır. Yine Cleveland'a göre, Mısır'da firavunlar önderliğinde kurulan uygarlık bölgesel imparatorlukların ilk örneklerinden biriydi.[7] Tarihsel anlamda bölgenin öneminin ne denli yüksek olduğu ve yine tarih boyunca gerek bölgesel gerekse küresel güçlerin Ortadoğu'da hakimiyet kurma istekleri de bu bağlamda anlaşılır hale gelmektedir.

İslam'ın doğuşunun bölgeyi büyük ölçüde değiştirdiğini söylemek mümkündür. Burada yine Ortadoğu'da ortaya çıkmış olan Yahudilik ve Hıristiyanlığın etkisinden değil de özel olarak İslam'ın etkisinden bahsedilmesinin başlıca nedeni bölgede hakim dinin İslam olmasıdır. Zira, Yahudiler yakın bir tarihte kitlesel olarak bölgeye dönmüşler, bundan önce asırlarca "sürgünde" yaşamışlardır. Hıristiyanlık ise daha çok Avrupa ve Amerika kıtalarında yaygındır. Ayrıca İslam, özellikle Arapların yaşayışı üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Örneğin, Enver Hoca'nın yazdıklarına göre, Kur'an'daki yasal hükümlerin uygulanabilmesi için göçebe olan Arap toplumu yerleşik hale geçmek zorunda kalmıştır.[8] Dolayısıyla, Arabistan merkezli İslam'ın bölgeye yayılmasıyla yaşam tarzı da yayılmış ve Arapları günümüze değin etkilemiştir. Bölge halkları, özellikle de Araplar açısından dinin önemi yadsınmazdır. Mısır'da Müslüman

[5] Railya Elif İdrisoğlu, **Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şaban Çalış), Konya, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler), 2010, s. 14-15.
[6] **A.g.e.,** s. 15.
[7] William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, 2. Baskı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2015, s. 4.
[8] Enver Hoca, **Ortadoğu Üzerine Düşünceler**, Çev. Hasan Asgar Gürgöz, 2. Basım, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2011, s. 301.

Kardeşler'in ve Suriye'de muhalif grupların hakim ideolojisi olan İslamcılığın bölgede güçlü olmasını ve Arap isyanlarını derinden etkilemesini de bu kapsamda anlayabiliriz.

Bernard Lewis Ortadoğu'da modern çağın başlangıcını "Avrupa emperyalizminin ortaya çıkması, yayılması ve yol açtığı değişikliklerle" anlatmanın bir gelenek haline geldiğini ifade etmektedir. Lewis, bazı uzmanlara göre 1798'de Fransız ordusunun Mısır'a girmesiyle, bazılarına göre 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile, kimine göreyse Osmanlı Devleti'nin 1683 yılında Viyana'da yenilmesiyle modern çağın bölgede başladığını, kısacası kesin bir tarih olmasa da Osmanlı Devleti'nin güçten düşmeye başladığı döneme denk geldiğini yazmaktadır.[9] Bu çalışmada Mısır'daki tarihsel gelişim ve Arap Baharı süreci anlatılırken Fransızların Napolyon önderliğinde Mısır'a gelişleri ele alınarak, bu ülkedeki modernleşmenin başlangıcı olarak belirtilmiştir. Şüphesiz bu gelişme, tüm bölgeyi etkilemiştir. Aşağıda da ifade edileceği üzere Mehmet Ali Paşa'nın yükselişi ve bununla bağlantılı olarak büyük güçlerin bölgede etkinlik kurmaya başlamaları Napolyon'un Mısır seferiyle başlayan sürecin etkisiyle gerçekleşmiştir.

Ancak 1869 yılının bölge açısından en önemli yıllardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Zira, 1869 yılında Süveyş Kanalı açılmış ve Ortadoğu ticari açıdan önemli bir hale gelmiştir.[10] Kanal açıldığı günden bu yana büyük güçlerin hep ilgisini çekmiş ve mücadelelerin odak noktası haline gelmiştir. Aşağıda da değinilecek olan 1879-1882 yılları arasında Mısır'da gerçekleşen milliyetçi nitelikli, Arabi Paşa önderliğindeki ayaklanma dönemin büyük güçleri İngiltere ve Fransa'yı endişeye sevk etmiştir. İki ülke Mısır'daki muhtemel bir iktidar değişikliğinde milliyetçilerin yönetime gelmesi durumunda Süveyş Kanalı'ndan geçişlerin sınırlandırılacağından korkmaktaydılar.

[9] Bernard Lewis, **Ortadoğu**, Çev. Selen Y. Kölay, 13. Baskı, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2017, s. 341.
[10] Murat Aidinov, **2000 Yılından Sonra Rusya'nın Suriye Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Çağrı Erhan), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler), 2013, s. 4.

Neticede, 1882 yılında İngiliz birlikleri Mısır'ı işgal etmişlerdir.[11] Bu endişenin aslında ne kadar haklı olduğu da 1956'da Nasır'ın Kanal'ı millileştirmesiyle ortaya çıkacaktır.

Sanayii kapitalizminin ortaya çıkışıyla birlikte önem kazanan petrol de Ortadoğu'ya gösterilen bu ilginin en önemli sebeplerinden birisidir. Zira bölge dünyanın en büyük petrol kaynaklarına sahiptir.[12] Doğalgaz konusunda da oldukça zengin olan Ortadoğu bilinen kaynakların % 41'ine sahiptir.[13] Bölgenin enerji kaynakları açısından bu denli zengin oluşu, büyük güçlerin ilgisini bu bölgeye yöneltmesine neden olmuştur. XX. yüzyılda önce dünya savaşları ardından başlayan Soğuk Savaş büyük güçlerin bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etme ve rakip güçlerin erişimini engelleme girişimleri olmuştur. Ortadoğu zengin doğalgaz kaynaklarına da sahip olmasına rağmen daha çok petrol kaynaklarıyla ön plana çıkmaktadır.

XX. yüzyıla gelindiğinde ise bölge ülkelerinde kurulan rejimlerin öncelikli hadefi kalkınma olmuştur. Ancak sanayi altyapısının ve sermayenin olmayışı bu politikaların büyük ölçüde başarısız olmasına yol açmıştır. Zira, bölge ülkeleri halen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kategorisindedir.[14] Yine XX. yüzyılda özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ikikutuplu sistem Ortadoğu'yu da etkilemiştir. Ortadoğu'da değişen dengeler dolayısıyla Mısır, Suriye, Irak gibi ülkeler Nasır'ın ve BAAS'ın iktidara gelişi üzerine Sovyetler Birliği ile yoğun işbirliğine girmiş, Türkiye, İsrail, Suudi Arabistan, İran (1979'daki İslam Devrimi'ne kadar) gibi ülkeler ise ABD ile yakınlaşmıştır. Bu çalışmada, bölge ülkelerinin ve ABD ile Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki bu kamplaşması da ayrıntılı biçimde ele alınacak, özellikle Moskova'nın politikası anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

---

[11] Cleveland, **a.g.e.**, s. 114.
[12] Ortadoğu bölgesindki petrol havzaları ve oluşumuyla ilgili yapılmış bir çalışma için bkz. Rasoul Sorkhabi, Halil Gürsoy, "Ortadoğu'da Petrol Neden Bu Kadar Çok", **Mavi Gezegen**, Sayı: 21, 2016.
[13] **A.g.m.**, s. 16.
[14] Bayram Sinkaya, "Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler", **ORSAM Kaynak**, No: 1, Nisan 2016, s. 7.

Soğuk Savaş döneminde bölgedeki en önemli sorun Arap-İsrail çatışması olmuştur. Çatışmanın kökeninde dini, ekonomik, etnik ve siyasi sebepler mevcuttur. Soğuk Savaş döneminde bu çatışmanın her ne kadar siyasi ve ideolojik yönü, bilhassa ABD-SSCB mücadelesi bağlamında baskın olsa da, günümüzde büyük güçler arası siyasi mücadeleden ziyade diğer üç sebep daha ön planda gözükmektedir. Söz konusu olan bu durum da Ortadoğu'da etnik ve dini aidiyetlerin ne denli önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Ayrıca, Soğuk Savaş döneminin iki süpegücü ABD ve SSCB bölge politikalarını Filistin sorunu üzerinden kurgulamışlardır.

1990'larla birlikte, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ABD Başkanı George H.W. Bush tarafından ilan edilen "Yeni Dünya Düzeni" ilk olarak Ortadoğu'yu etkilemiştir. 1990 yılında Saddam'ın Kuveyt'i ilhakıyla başlayan kriz BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırım ve müdahale kararıyla I. Körfez Savaşı'na dönüşmüş, ABD öncülüğünde askeri müdahalede bulunan koalisyon güçleri Saddam'ın Kuveyt'ten çıkarmışlardır. ABD'nin bu tavrının bölgedeki rejimleri değişime zorladığını söylemek mümkündür. Zira, Körfez Savaşı arefesinde Amerikan güçleri Ortadoğu'da üslenmiş, SSCB'nin de dağılmasıyla ABD Ortadoğu'daki hakim güç haline gelmiştir. Amerikan varlığı bölgedeki dengeyi Washington lehine çevirmiştir.[15] Amerikan varlığının güçlenmesiyle de bölge rejimleri bir takım reformlara girişmişlerdir. Bu değişim özellikle ekonomik alanda gerçekleşmiştir. Ekonomik alandaki bu liberalleşme çabalarına Bayram Sinkaya da vurgu yapmakta ancak, reformlarla ulaşılmak istenen hedeflere ulaşılamadığını ifade etmektedir.[16]

Ortadoğu'daki Amerikan etkisi 2003 Irak işgaliyle doruğa çıksa da, bu işgalin dünya kamouyunda tepkiyle karşılanmasının Washington'un bölgede giderek güç kaybetmesine yol açan bir süreci başlattığını söylemek mümkündür. 2010 yılının

[15] Nasuh Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 54, Sayı: 3, 1999, s. 181-182
[16] Sinkaya, **a.g.m.**, s. 7.

sonunda Tunus'ta başlayıp, takip eden 2011 yılında bir çok Arap ülkesine sıçrayan rejim karşıtı isyanlar, Ortadoğu'nun dünya siyasetinde olan önemini daha da arttırmıştır. Bu süreç boyunca başta ABD olmak üzere, Batılı ülkeler özellikle Libya ve Suriye'de rejim karşıtı protestolara destek vermiş, hatta Libya'ya NATO öncülüğünde doğrudan askeri müdahalede bulunmuşlardır. Suriye'nin gerek tarihsel süreçteki politikaları ve karşı karşıya kaldığı sorunlar gerekse Arap Baharı olarak adlandırılan rejim karşıtı isyanların nedenleri Ortadoğu bölgesinin tarihinden ve yapısından ayrı olarak anlaşılamayacağı gibi, bölgedeki siyasi emelleri doğrultusunda faaliyet yürüten büyük güçlerin politikaları ele alınmadan da anlaşılamaz.

Rusya'nın Ortadoğu politikasına gelince, bu bölge Çarlık Rusyası döneminden bu yana Rusya'nın yakın ilgisinde olmuştur. Çarlık Rusyası sıcak denizlere açılma politikası ve Ortodoksluğun hamiliği rolünü öne sürerek Ortadoğu'da, özellikle ikinci unsurla bağlantılı olarak Hıristiyan nüfusun yoğun olarak yaşadığı Lübnan ve Suriye'de, her ne kadar Osmanlı egemenliği altında olsa da nüfuz kurmaya çalışmıştır. Çarlık Rusyası açısından dinin ne denli önemli olduğunu Alexander Dugin şu ifadelerle anlatmaktadır: "Konstantinopol'ün düşüşünden sonra Rusya, hem Ortodoks siyasetin hem de Ortodoks Kilisenin var olduğu yegane jeopolitik 'büyük alan' olarak kalmıştır."[17] Yine Dugin'e göre, XV. yüzyıldan itibaren " 'Ortdokosluğun jeopolitiği' terimi, hemen hemen 'Rusya'nın jeopolitiği' ile özdeş olmaya" başlamıştır.[18] Bu açıdan Çarlık Rusyası'nın Hıristiyan nüfusun görece yoğun olarak bulunduğu Suriye ve Lübnan'a yönelik ilgisi anlaşılabilir olmaktadır.

1917'de gerçekleşen Ekim Devrimi sonrasında kurulan komünist rejim Hıristiyanlığı dış politika söyleminin dışına çıkarmıştır. Ancak, özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB Ortadoğu'da ABD ile güç mücadelesine girmiştir. Suriye de bu dönemde

[17] Alexander Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Çev. Vügar İmanov, 9. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, s. 219.
[18] **A.g.e.**, s. 220.

Moskova tarafına geçerek, bu güç mücadelesinin bölgedeki yansımasında "anti-emperyalist" tarafta konum almıştır. Özellikle 1956, 1967, 1973 yıllarındaki Arap-İsrail savaşlarında Arap rejimlerinin yanında duran Moskova, bu rejimlere silah sevkiyatı yapmış ve siyasi olarak destek vermiştir.[19] Gorbaçov dönemiyle birlikte Sovyetler Birliği'nde başlayan reform süreci bu ülkenin Ortadoğu politikasında da değişikliğe neden olmuştur. İsrail'le ilişkiler yeniden tesis edilmiş, I. Körfez Savaşı'nda BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'a yönelik yaptırım kararlarına destek verilmiştir. Ancak bu çalışmada da ifade edileceği üzere, Suriye'yle özellikle askeri alandaki ilişkiler Gorbaçov döneminde de devam etmiştir. Bunun en önemli sebebi Tartus'ta bulunan Sovyet Donanma Üssüdür.

Rusya Federasyonu'nun kuruluşuyla birlikte yeni devlet dış politikada "Yakın Çevre" olarak adlandırdığı eski Sovyet coğrafyasına önem vermiş, Ortadoğu politikası ikinci plana düşmüştür. Bunda gerek iç siyasetteki sorunlar gerekse dış etkenler belirleyici olmuştur.[20] Ayrıca yine bu dönemde Batı'yla iyi ilişkiler hedeflenmiş, Atlantikçi bir yaklaşım benimsenmiştir. Buna rağmen, bölgede özellikle Suriye ile yakın ilişkiler devam ettirilmiş ve silah satışı da dahil olmak üzere pek çok ekonomik anlaşma yapılmıştır.

Boris Yeltsin'in 2000 yılında görevden çekilmesinin ardından Rusya Devlet Başkanı olan Vladimir Putin, Rus dış politikasında köklü değişiklikler yapmıştır. Söz gelimi, 2000 yılında ilan edilen dış politika konseptinde NATO'nun Doğu Avrupa'ya yönelik genişleme çabalarından ve üye ülkelere silah ve asker konuşlandırılmasından rahatsızlık duyulduğu ifade edilmiştir.[21] Bu bağlamda, Yeltsin döneminde izlenen Atlantikçi ve

[19] Robert Davydkov ve Oleg Fomin, özellikle 1967'deki savaş sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nde alınan 242 No'lu karara Svoyetler Birliği'nin yaptığı desteği savunmaktadırlar. (bkz. Robert Davydkov, Oleg Fomin, **Sovyetler Birliği ve Ortadoğu**, Çev. Levent Oğuz, İstanbul, Amaç Yayınları, 1988, s. 13.),
[20] Merve İrem Yapıcı, **Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler**, Ankara, USAK Yayınları, 2010, s. 292.
[21] Cengiz Erişen, "Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, (der.) Erhan Büyükakıncı, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004, s. 182-183.

Batı'yla uyum çabası içerisinde olan dış politikadan vazgeçileceğine dair bir emarenin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Nitekim Putin, ülkenin sahip olduğu enerji kartını dış politika aracı haline dönüştürmüştür.[22] Böylece hem ülke ekonomisine katkı yapmak istemiş, hem de Rusya'ya yönelik bir enerji bağımlılığı yaratarak dış siyasette elini güçlendirmiştir. Ortadoğu'yla daha da yakından ilgilenen Putin yönetimi, 2003 yılında ABD tarafından gerçekleştirilen Irak işgaline tepki göstermiştir. SSCB'nin dağılmasından itibaren Suriye'yle daha alçak profilli seyreden ilişkiler Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 2005 yılındaki Moskova ziyaretiyle yeniden eski günlerine dönmüştür.

Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları Arap Dünyası'nı sarsmaya başladığında dönemin Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev özellikle Tunus'taki ayaklanmayı destekler nitelikte ifadelerde bulunmuş, 2011 yılında pek çok ülkeye sıçrayan protesto gösterileri, Suriye ve Libya'da iç savaşa dönüşünce Moskova yönetiminin tavır değişikliğine gittiği görülmüştür. Bilhassa Libya konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde alınan 1973 No'lu karar tasarısına çekimser oy kullanan Moskova yönetimi, kararda belirtilmemesine rağmen NATO'nun muhalifler safında Libya'daki iç savaşa müdahil olup Kaddafi'yi devirmesine sert tepki göstermiş ve Batı'yı iki yüzlülükle suçlamıştır. Hatta, dönemin Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dimitri Medvedev Rusya'nın çekimser kalarak hata yaptığını ifade ederek, kararın NATO tarafından bu şekilde istismar edileceğini önceden bilmeleri halinde veto edilmesi yönünde talimat vereceklerini söylemiştir.[23] Pek çok araştırmacı Rusya'nın Suriye'deki pro-aktif tutumunun ve Esad rejimini desteklemesinin altında yatan esas nedenin bu olduğunu söylese de, Rusya'nın 2011 yılından itibaren Suriye'de izlediği politikayı yalnızca bu sebebe indirgemek pek mümkün değildir. Zira, Rusya'nın Suriye

[22] Mesut Hakkı Caşın, Giray Saynur Derman, **Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar**, Ankara, SRT Yayınları, 2016, s. 355.
[23] Sait Yılmaz, **Rusya Neden Suriye'de?**, Ankara, Yazar Yayınları, 2016, s. 149.

politikası tarihsel, siyasi, askeri, jeopolitik ve hatta dini sebeplere dayanmaktadır.[24] Bu çalışmada hem tarihsel arka planına değinilerek, Rusya'nın Suriye'deki varlığının siyasi, ekonomik ve askeri nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca Rusya Suriye'de yalnızca askeri olarak varlık göstermemiş aynı zamanda krize yönelik diplomatik çözüm çabalarında da bulunmuştur. Bu da Rusya'nın etkinliğini önemli ölçüde arttıran hususlardan biridir.

Bu çalışma "Rusya neden Suriye'dedir ve mevcut politikalarının tarihsel kökenleri nelerdir?" sorusuna yanıt aramaktadır. Çalışma esas olarak üç ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde Arap Baharı'nın ne olduğu ele alınacaktır. Öncelikle, bu isyan dalgasının etkisi altına giren başlıca ülkeler olan Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye Osmanlı yönetiminden çıkıp Batılı sömürgeci ülkelerin denetimi altına girdikleri dönemden başlanarak ele alınacak, ardından bağımsızlıklarını kazanmaları ve otoriter yönetim altındaki yapılarına kısaca değinilerek 2010-2011 dönemine gelinecektir. Sömürgecilik dönemi ve otoriter yönetimlerin ele alınmasının başlıca nedeni Arap Baharı'nın altında yatan sebeplerin bu dönemlerden bu ülkelere miras kalmış olmasıdır. İkinci bölümde, Rusya'nın Ortadoğu politikasına, ve bununla bağlantılı olarak Suriye politikasına değinilecektir. Yine ilk bölümde olduğu gibi tarihsel bir yaklaşım izlenerek Rusya'nın Suriye politikasının nedenleri tarihte aranacaktır. Özellikle Soğuk Savaş ve iki kutuplu sistemin bu dönemde Ortadoğu'daki etkileri ve yine bu iki unsurun Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu politikasına etkileri ele alınacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise Rusya'nın Arap Baharı sürecinde Suriye'de izlediği politikaların nedenleri tarışılacak, 2015 Eylülü'ndeki askeri müdahalesine kadar izlediği Esad yanlısı politika anlatılacak, bölümün son kısmında ise askeri müdahale ve sonrası dönemle, Moskova'nın Suriye krizinin çözümüne ilişkin diplomatik çabalarına değinilecektir.

[24] Konuyla alakalı olarak Dimitri Trenin tarafından yazılan "The Mythical Alliance: Russia's Syria Policy" (**Carnegie Moscow Center**, Şubat 2013,) isimli makaleye bakılabilir.

Bu çalışmada Rus dış politikası esas olarak realist teori çerçevesinde ele alınmıştır.[25] Zira, Rusya gerek tarihte gerek günümüzde, çıkar ve güç odaklı bir dış politika izlemiş ve bu emellerine ulaşabilmek için de savaşlar yapmış, ittifaklar kurmuştur. Bunun en bariz örneğini Soğuk Savaş döneminde Varşova Paktı'nın (VP) kuruluşunda görmek mümkündür. Rusya'nın Ortadoğu politikası da çıkar ve güç odaklıdır.[26] Gerek Çarlık dönemindeki politikları, örneğin Mehmet Ali Paşa ayaklanmasına karşı Osmanlı Devleti'ne verdiği destek[27], gerek Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin Ortadoğu politikası ki, bunun örneğini Araplara İsrail karşısındaki destekte görmekteyiz, tarihsel olarak hep güç ve çıkar odaklı bir yaklaşım söz konusu olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında bu bölgede Amerikan etkisinin artmasından rahatsızlık duyan Rusya, özellikle 2000'li yıllardan itibaren yeniden etkisini arttımıştır. Bilhassa, Irak ve Libya gibi ülkelerdeki ekonomik çıkarlarını yitiren Rusya Federasyonu, hem askeri hem ekonomik ilişkilerinin çok yoğun olduğu Suriye'de çıkarlarını kaybetmek istememektedir.[28] Bu nedenle de Suriye'de Batılı ülkelerin Esad rejimini devirmeye yönelik politikalarına karşı koymuş, Şam yönetiminin muhalifler karşısında sıkıştığı bir dönemde, 30 Eylül 2015 tarihinde Suriye'de muhaliflere yönelik askeri harekata başlamıştır. Çalışmanın odaklandığı zaman aralığı 2012-2018 yıllarıdır. Zira bu dönem

[25] Uluslararası ilişkilerde realist yaklaşıma göre, uluslararası sistem anarşik yapıdadır. Uluslararrası ilişkilerin temel aktörleri devletlerdir ve devletin birincil amacı hayatta kalmaktır. Bu nedenle, güç uluslararası politikanın asli unsurudur. 1648 yılındaki Westphalia Antlaşması'ndan bu yana var olduğu öne sürülen "devletlerin egemen eşitliği" prensibi, devletler üstü bir aktör olmadığı varsayımından hareketle, egemen devletin kimseye hesap vermeyeceği, bu durumun da uluslararası sistemi anarşik hale getirdiği görüşü realist teorinin temel bakışını oluşturmaktadır. Devletler arası güç mücadelesini denetleyecek ya da devletler arasındaki sorunlarda hakemlik yapacak üst bir otorite bulunmadığı için egemen devletler sorunları savaş yoluyla çözmektedirler. Bu da devletin temel insiyakının "hayatta kalma" olmasına sebep olmaktadır. Ancak, hayatta kalma amacı doğrultusunda ortak çıkarları olan devletler ittifaklar kurma yoluna da gidebilmektedirler. Realist teoriyle ilhili ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı :1, Bahar 2004, s. 33-60.

[26] Bu konuda yazılmış bir makale Merve Suna Özel "Rusya'nın Değişmeyen Ortadoğu Politikası: Çıkar Odaklı Yaklaşım", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 07.03.2013, **http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2013/03/07/6893/rusyanin-degismeyen-orta-dogu-politikasi-cikar-odakli-yaklasim**, (erişim: 22.02.2018).

[27] Fırat Purtaş Rusya'nın Ortadoğu'daki varlığını 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla birlikte elde ettiği ticari imtiyazlardan itibaren, XVIII. yüzyıldan başlatmaktadır. (bkz. Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Orta Doğusu", **Akademik Ortadoğu**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2008, s. 48).

[28] Bkz. Trenin, **a.g.m.**

Putin'in yeniden devlet başkanı olduğu ve Rusya'nın Suriye'ye yönelik politikasının oldukça aktif bir hale geldiği dönemdir. Suriye'deki kriz 2012 yılından itibaren bir iç savaşa dönüşmüştür, bu da çalışmanın 2012 ve sonrası sürece odaklanmasının bir başka sebebidir.

Burada değinilmesi gereken önemli bir husus, Suriye'deki krizin halihazırda sürüyor olmasından dolayı bu çalışma 8 Şubat 2018 tarihine kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu tarihte Suriye'nin Deyr ez Zor kentinde Amerikan destekli Suriye Demokratik Güçleri (SDG) ile Rusya destekli Esad rejimi arasında yaşanan çatışmalar esnasında ABD Esad yanlısı güçleri bombalamıştır. Bu tarihe özel olarak değinilmesinin sebebi ise, ABD'nin bu eyleminin Suriye'deki büyük güç mücadelesinin bir tezahürü olmasıdır. 8 Şubat 2018 tarihinde çalışmanın bitirilmesinin nedeni ise Suriye'deki iç savaşın halen devam etmesinin yanı sıra –ki ülkede her gün yeni gelişmeler yaşanmakta bu da süreci takip etmeyi ve yazmayı zorlaştırmaktadır- , Suriye konusunda 2018 yılına dair kitapların ve raporların henüz çok sayıda olmaması, ve mevcut yorumların gazete ve haber sitelerine yazılan makalelerden oluşmasıdır. Bundan dolayı da özellikle son bölümde fazla sayıda gazete haberi kullanılmak durumunda kalınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: ARAP BAHARI

Tunus'ta 2010 yılının sonunda patlak veren, akabinde pek çok Arap ülkesine yayılan rejim karşıtı ayaklanmalar literatürde "Arap Baharı" olarak adlandırılmıştır. Arap Baharı nedir? Kısaca özetlemek gerekirse, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde gerçekleşen hükümet karşıtı gösterilere verilen isimdir. "Bahar" olarak adlandırılmalarının nedeni ise, bu ülkelerdeki baskıcı diktatörlere karşı halkın ayaklanmış olmasıdır.[29]

Bu ayaklanmalar kimi ülkelerde iç savaşlara yol açmıştır. Mısır örneğinde görüldüğü gibi rejim değişikliği olsa da, ardından gelen askeri darbe reform sürecini sekteye uğratmıştır. Bu nedenle ironik olarak "Arap Baharı" yalnızca Tunus'ta "bahar" olabilmiştir. Bu isyan dalgası, bölge ülkelerini etkilediği kadar, bölgede çıkarı olan, bölgeyle ilgilenen büyük güçleri de etkilemiştir. Denilebilir ki, Arap ayaklanmaları Ortadoğu'da kartların yeniden dağıtıldığı bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmanın esas konusu her ne kadar Suriye'deki süreç ve Rusya'nın bu süreç içerisinde Suriye'ye yönelik politikaları olsa da, Arap Baharı'nın nedenlerini ve gelişimini anlamadan Suriye'deki iç savaşı anlamlandırmak zordur. Bu nedenle bu bölümde Arap Baharı'nın nedenleri ve gelişimi üzerinde durulacaktır.

Caner Sancaktar Arap dünyasındaki ayaklanmaların nedeni olarak üç temel dış faktörden bahsetmektedir. Bunlar; küreselleşme, kapitalist dünya sisteminde yeniden yapılanma ve Büyük Ortadoğu Projesi(BOP)'dir.[30] "Küreselleşmeyle birlikte ticaret, sadece birkaç ülke arasında yapılan bir işlem olmaktan çıkmış, coğrafi bakımdan çok farklı bölgelerde bulunan birçok ülke arasında yapılır hale gelmiştir. Sadece mal ve

[29] Merve Gülçin Güleç, "Arap Baharı Nedir?", **TUİÇ Akademi**, 14.06.2012, **http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-nedir/**, (erişim: 02.09.2018).
[30] Caner Sancaktar, "Arap Baharı'nın Dış Faktörleri", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, (der.) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 121.

hizmet ticareti değil, aynı zamanda üretim faktörlerinin tümü küresel hale gelmiştir."[31] "Yeniden yapılanma, ekonomi alanında birikim rejiminin ve siyasal alanda devletin yeniden yapılanması şeklinde olur. Sosyo-kültürel alan ise, ekonomik ve siyasal alanlarda gerçekleştirilen yeniden yapılanmaya uyumlu hale getirilir."[32] Sancaktar'a göre, BOP'un temel amacı, hedefteki ülkelerde neo-liberal politikaları uygulamaktır.[33]

Arap Baharı olarak anılan süreç boyunca, ayaklanmaların olduğu ülkelerde süreçler farklı gelişmiştir. Vijay Parshad'ın yorumuna göre "Tunus ve Mısır'da kitlesel politik eylemler sevilmeyen liderleri devirdi, ama rejimleri değiştirmeyi başaramadı. Kukla yöneticiler gitti, ancak seçkinlerin iktidarının uzantılarına dokunulmadı. Bu başkaldırılara dair en büyük beklenti, onların bu iki ülkede demokratik yönetim devrini başlatmasıydı."[34] Örneğin, Mısır'da ordu devrim sonrasındaki politik sürece son verip, muhalefeti bastırma kampanyası başlatmış ve "kendisini Cemal Abdülnasır'ın ve istikrarın mirasçısı olarak takdim etmiştir."[35]

Arap Baharı'nı bir süreç olarak ele almak gerekmektedir. Tek kesintide olup biten bir olgu değildir[36] Zira Arap dünyasındaki isyanlar bir sebep değil sonuçtur. İsyanların sebebi ise yıllardan beri süregelen yapısal sorunlardır. İç faktörlere baktığımız zaman bölgedeki ayaklanmaları tetikleyen ilk konunun ekonomik problemler olduğu[37] görülecektir. James L. Gelvin şöyle yazmaktadır, "Protestocular bir dizi sorunu masaya

[31] **A.g.e.**, s. 122.
[32] **A.g.e.**, s. 126.
[33] **A.g.e.**, s. 134.
[34] Vijay Parshad, **Ulusun Ölümü ve Arap Devriminin Geleceği**, çev. Senem Erdoğan, İstanbul, Yordam Yayınları, 2017, s. 27.
[35] **A.g.e.**, s. 28.
[36] Harun Öztürkler, "Arap Baharı'nın Ekonomik Analizi", **Akademik Ortadoğu Dergisi,** Cilt 8, Sayı 2, 2014, s. 1.
[37] Duygu Dersan Orhan, "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 1-2, 2013, s. 20.

yatırdılar: İşsizlik, gıda fiyatlarındaki enflasyon, yolsuzluklar, kötü yaşam koşulları, özgürlüklerin yokluğu ve hükümetin bu dertlere deva olamayışı."[38]

Ancak, Ortadoğu'da ayaklanmalar, rejim değişiklikleri ve iç savaş yeni bir olgu değildir. Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı tarihten itibaren bağımsız Arap devletlerinde siyasi kargaşa, askeri darbeler ve ayaklanmalar hep olagelmiştir. Belki de bugünkü ayaklanmalar ve rejim değişikliklerine emsal teşkil edebilecek olan ilk olay 1979 İran İslam Devrimi'dir. İran'da halkın neredeyse tüm kesimleri Şah Muhammed Rıza'ya karşı sokağa dökülmüş ve rejimi devirmiştir. O dönemde sokakların baş aktörü olan İslamcılar devrimde oynadıkları başat rolün de sayesinde İslami bir rejim inşa etmişlerdir. Ayrıca Lübnan'da 2005'te yaşanan siyasal süreç[39] de önemli bir gelişmedir.

2010 yılının sonunda Tunus'ta başlayıp Arap dünyasının çoğuna yayılan rejim karşıtı protestolar ise ise hem İran İslam Devrimi'nden hem de Lübnan'daki "Sedir Devrimi"nden oldukça farklıdır. Bu devrimlerin etkisi bir ülkeyle sınırlı kalmışken, Tunus'ta başlayan hükümet karşıtı gösteriler tüm Arap dünyasına yayılmıştır.[40] Ayrıca hem İran hem de Lübnan'da söz konusu devrimlerden sonra devlet otoritesi sağlanabilmişken, Arap Baharı'nın yayıldığı ülkelerden, Libya, Suriye ve Yemen'de iç savaş çıkmıştır. Mısır'da da demokratik süreç 2013 yılının Temmuz ayında askeri bir darbeyle kesintiye uğramıştır.

Arap Baharı'nın bir başka önemi de bu ayaklanmalarla karşı karşıya kalan yönetimlerin, daha önce ülkelerinde çıkan ayaklanmaları bastırmada kullandıkları yöntemlerin yetersiz kaldığının görülmesidir. Göstericilere yönelik sert müdahale, siyasi

[38] James L. Gelvin, "Arap İsyanlarını Anlamak", **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm,** (der.) Y. Doğan Çetinkaya, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 63.
[39] Hariri suikastinden sonra Lübnan'da Suriye yanlısı hükümetin halk baskısı sonucu istifa etmesine ABD tarafından verilen isim "Sedir Devrimi"dir. ABD bu ismi Lübnan bayrağında bulunan Sedir ağacına atfen kullanmıştır. (Bkz. "Bu da sedir devrimi" **Hürriyet**, 02.03.2005, **http://www.hurriyet.com.tr/bu-da-sedir-devrimi-300594**, (erişim: 13.03.2017)).
[40] Stephan Rosiny, "The Arab Spring: Triggers, Dynamics and Prospects", **German Institute of Global and Area Studies,** Analiz, Sayı 1, 2012, s. 2.

tutuklamalar gibi tedbirler yetersiz kalmıştır. Hatta bir kıyaslama yapmak gerekirse 1982'de Suriye'nin Hama kentinde çıkan ayaklanmaya çok sert biçimde müdahale eden Suriye yönetimi, benzer bir ayaklanmaya daha hafif bir şekilde müdahale etmesine rağmen ülkedeki karışıklıkları önleyememiş ve bir iç savaşla yüzleşmek zorunda kalmıştır. "Arap Baharı"nın nedenlerini anlamak için bu sürecin en etkili biçimde yaşandığı ülkelerin siyasi tarihlerine ve bu ülkelerdeki protesto gösterileri ve ayaklanmalara biraz daha ayrıntılı olarak değinmek gerekmektedir.

1.1. Kuzey Afrika'da Ayaklanmalar

A. Tunus

Tunus'ta 2010 yılının Aralık ayında Zeynelabidin bin Ali yönetimine karşı başlayan halk ayaklanmasını anlayabilmek için Tunus'un özellikle sömürge sonrası siyasi tarihini anlamak gerekmektedir. Zira 1956 yılındaki bağımsızlıktan bu yana Tunus iç siyaseti, hem sömürge döneminin toplumda bıraktığı izler hem de Burgiba ve Bin Ali rejiminin topluma dayattığı tepeden inmeci ekonomik, sosyal ve siyasal reformlar kapsamında belirlenmiştir. Muhammed Bouazizi'nin 2010 Aralık'ında kendisini ateşe vererek devrimi başlatması Tunus'taki iç dinamiklerin tarihsel bir sonucudur. Bu nedenle Tunus'un önce bir Fransız sömürgesi haline gelmesi sonra da bağımsızlığını kazanmasının ardından yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler incelenmeden Bouazizi'nin kendini yakmasının nedenleri anlaşılamayacaktır.

Tunus, emperyalizm döneminde sömürgeleştirilen ilk Arap ülkesidir. Bu ülke üzerinde İtalya-Fransa rekabeti yaşanmıştır. Rekabetin kazananı Fransa olmuştur. 1881 yılında Fransa Tunus'u işgal ederek sömürgesi haline getirmiştir. Adını başkent Tunus'un bir mahallesinden alan Bardo Antlaşması'na göre Tunus'taki Bey, ülkenin Fransız birlikleri tarafından "düzeni ve sınırda-sahil şeridinde güvenliği sağlamak" bahanesiyle işgal

edilmesini kabul etmekteydi. Böylece Fransa, Tunus'un dış ilişkilerinin yöneticisi konumuna gelmiş olmaktaydı.[41]

Fransa'nın uyguladığı "sömürgeleştirme, ulusal baskılar ve politik haklardan yoksunluk Tunus'ta ulusal burjuvaziyi, bazı feodal klikleri ve ayrıca işçi sınıfı ve köylüleri de kapsyan genel bir hoşnutsuzluk yaratmıştı."[42]Esasında sömürge karşıtı hareketin 19. yüzyılın sonlarına kadar dayandığı Tunus'ta II. Dünya Savaşı'nın ardından 1956 yılında Habib Burgiba dönemi başlamıştır. Burgiba Fransızlarla uzlaşma yoluna giderek Tunus'un bağımsızlığını elde etmesini sağlamış ve sonrasında kendi rejimini sağlamlaştırma yoluna gitmiştir. Burgiba yönetimi içeride İslami geleneği referans alan eğitim ve uygulamaları sınırlandırma yönünde adımlar atarken, dış politikada da Batı merkezli bir anlayış ortaya koymuştur. Dinin toplumsal hayattaki rolüne yapılan müdahaleler toplumsal tepkiyi genişletmiştir.[43] Burgiba İslamcıları tasfiye ettikten sonra sosyalistleri ve liberalleri de tasfiye ederek tek adam konumunu güçlendirmiştir.

1970'lerin ilk yarısında ciddi bir ekonomik büyüme sergileyen Tunus'ta, on yılın ikinci yarısında ise bir ekonomik kriz patlak vermiş ve 1978 yılında bir genel grev düzenlenmiş, güvenlik güçlerinin sert müdahalesi sonucunda göstericilerden yaklaşık 100 kişi yaşamını yitirmiştir.[44] Ülkede siyasi muhalefete uygulanan baskı ve ekonomik krizin de etkisiyle gerçekleştirilen bu grevin, her ne kadar güvenlik güçleri tarafından bastırılmış olsa da, Burgiba'nın iktidarını sarstığını söylemek mümkündür. Zira 1987 yılında iktidardan çekilinceye değin Burgiba'ya yönelik bir çok protesto gösterisi olmuş, 1987 yılında ise Burgiba sağlık sorunlarını gerekçe göstererek, cumhurbaşkanlığı koltuğunu dönemin Tunus Başbakanı Zeynelabidin bin Ali'ye devretmek zorunda kalmıştır.

---

[41] Borisoviç Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi: 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla,** Çev. Turan Keskin, 2. Basım, İstanbul, Yordam Yayınları, 2016, s. 256-258.
[42] **A.g.e.**, s. 265.
[43] Veysel Ayhan, **Arap Baharı: İsyanlar, Devrimler ve Değişim,** Bursa, MKM Yayıncılık, 2012, s. 26.
[44] **A.g.e.,** s. 34.

1989 yılında ülkede düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimlerini Bin Ali ve onun partisi Anayasal Demokratik Parti ise parlamentodaki tüm sandalyeleri kazanmıştır. Burgiba döneminin karakteristik özelliği olan muhaliflere yönelik baskılar bu dönemde de devam etmiştir. Ufuk Ulutaş ve Furkan Torlak'ın ifadeleriyle, "Bin Ali döneminde Tunus hukuksuz tutuklama, medya üzerinde yoğun kontrol, hükümet muhaliflerine ve insan hakları savunucularına karşı baskı, kovuşturma ve işkence gibi insan hakları ihlallerine şahit olmuştur."[45] Tüm bu baskılar zaman zaman hükümet karşıtı gösterilere neden olsa da Batılı devletlerin desteğini alan laik Tunus rejimi tüm bu muhalefet hareketlerini bastırmayı bilmiştir. Ancak tüm bu gelişmeler ve değişen uluslararası konjonktür Tunus halkının bir kıvılcım sonucu Bin Ali rejimine isyan etmesi ve rejimi devirmesine neden olmakla kalmamış, tüm Arap dünyasını etkilemiştir.

Tunus'ta 2010 Aralık ayında Muhammed Bouazizi isimli üniversite mezunu olduğu halde seyyar satıcılık yapan bir genç, zabıtaların seyyar satış yaptığı arabasına el koymalarını ve kendisine tokat atmalarını protesto etmek amacıyla kendini yakmış ve hastanede yaşamını yitirmiştir. Bu olay Arap dünyasındaki ayaklanmaların fitilini ateşlemiştir. Bouazizi adeta, genç kuşağın yüzleştiği işsizlik, yoksulluk, siyasal sistemden dışlanmışlık gibi olguların bilinçaltından dışa vurumuna sebep olarak kitleleri harekete geçirmiştir. Tunus'taki Zeynelabidin Bin Ali yönetiminin ülke ekonomisini düzeltememesi ve siyasal reformlara da gitmemesi uzun zamandır tepki çekse de kitlesel gösteriler düzenlenememekteydi. Ancak Bouazizi'nin kendini yakması Tunus'ta kitlesel gösterilere ve sonucunda da Zeynelabidin Bin Ali rejiminin yıkılmasına neden olmuştur.

[45] Ufuk Ulutaş, Furkan Torlak, "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi", **SETA Analiz,** Kasım 2011, s. 6.

23 yıllık iktidarı boyunca Bin Ali Batılı ülkelerce Tunus'taki istikrarın ve laik yapının bir garantisi olarak görülmüştür.[46] Bin Ali'nin düşüşünden sonra Tunus'ta yıllardır baskı altında olan İslamcı hareket yükselişe geçmiş ve İngiltere'de ikamet eden İslamcı Nahda Hareketi'nin lideri Raşid Gannuşi ülkeye dönerek Ekim 2011'de düzenlenen kurucu meclis seçimlerinde başbakan olmuştur.

Yeni dönemde Tunus'un karşılaştığı en önemli mesele yeni düzenin İslam'a dayanan bir düzen mi olacağı ya da laik düzenin devam mı ettirileceği olmuştur. Özellikle İslamcı el Nahda partisinin iktidara gelmesi, liberal ve sol kesim tarafından endişeyle karşılanmıştır.[47] Ancak seçimlerden başarıyla çıkan Nahda bir basın toplantısı düzenleyerek parti programının özgürlüklerle çelişmediğini, Tunuslu her erkek ve kadının ifade, düşünce, kıyafet özgürlükleri gibi haklara sahip olduklarını, tüm bunlara devletin karışamayacağını açıklamıştır.[48]

Bu noktada Tunus'taki rejim değişikliğinin küresel politikadaki etkisinden de bahsetmek gerekmektedir. Devrim sonrasında Tunus'ta Fransa'nın etkisinin azaldığını söylemek mümkündür. Zira Burgiba ve Bin Ali yönetimlerinin Fransa ile kurduğu yakın ilişkiler özellikle Tunus'taki İslamcı kesim tarafından tepkiyle karşılanmaktaydı. İslamcı Nahda Partisi seçimleri kazanıp ülkedeki gücünü arttırınca yeni dönemde Tunus'ta Fransa'nın etkisi azalmıştır. Tunus'un yeni durumu büyük güçler arasında yeni bir rekabete de yol açarak bu ülkede yeni bir siyasi yönelimin doğmasını sağlamıştır.

B. Mısır

Mısır Arap dünyasında oldukça farklı dinamiklere sahip bir ülkedir. Farklı oluşu tarih boyunca büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmasının yanı sıra jeopolitik konumundan da ileri gelmektedir. Mısır'daki toplumsal hareketleri anlamak için öncelikle Osmanlı

[46] Rosiny, **a.g.m**., s. 22.
[47] Ertan Efegil, "Ortadoğu'daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye", **Ortadoğu Analiz,** Cilt: 3, Sayı: 59, Kasım 2013, s. 13-14.
[48] Ulutaş, Torlak, **a.g.m.,** s. 13.

döneminde Mısır valiliği yapmış olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve onun reformlarını incelemek yerinde olacaktır. Zira Mehmet Ali Paşa'nın temellerini attığı toplumsal reformlar ve bu reformlar sonucu ortaya çıkan sosyo-ekonomik yapı Mısır'ın günümüzdeki yapısını da şekillendirmiştir.

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a gelişi Napolyon'un Mısır seferi sayesinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin stratejik konumu Napolyon'un yayılmacı amaçlarını cezbetmekteydi. Napolyon, halihazırda İtalya'yı zaptetmişti ve Mısır'a yaptığı bu sefer sayesinde Akdeniz'i Fransa'nın bir iç denizi haline getirebilecekti, böylece en büyük rakibi Büyük Britanya'ya karşı önemli bir hamle yapmış olacaktı. Mısır'ın zaptı ayrıca, Amerika kıtasında kaybedilen sömürge topraklarının telafisi anlamına gelebilecek, böylece Fransa tekrar büyük bir sömürgeci güç olabilecekti.[49] Napolyon'un ordusunun içinde yalnızca askerler değil aynı zamanda bilim adamları, sanatkarlar ve Arapça bilen uzmanlar da mevcuttu. Napolyon'un hedefi Mısır tarihini incelemek ve elde edecekleri sonuçlar üzerinden Mısır'ı Avrupa'ya tanıtmaktı, ayrıca Mısır'ı ekonomik olarak kalkındırarak Fransız ekonomisine katkı sağlamaktı.[50] Mehmet Ali Paşa da Napolyon'un Mısır seferi üzerine bölgeye gönderilen Osmanlı ordusunun bir subayı olarak Mısır'a gelmiştir.[51]

Mehmet Ali Paşa Fransızlar'ın Mısır'ı 1801 yılında terk etmesinin ardından, İstanbul tarafından 1805 yılında Mısır valisi olarak atanmıştır. Fransız ordusunun yapısından oldukça etkilenen Mehmet Ali Paşa silahlı kuvvetleri baştan aşağı yeniden düzenlemiş,

---

[49] Lutskiy, **a.g.e.**, s. 37-38.

[50] Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, No: 2, 2008, s. 148-149.

[51] Borisoviç Lutskiy şöyle nakletmektedir, "Bu ülkede (Mısır) feodal çözülme muazzam bir yol almıştı ve ülke toplumsal ve ekonomik anlamda feodalizme karşı bir savaş için yeterince olgunlaşmıştı. Bu etki Mısır'a Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız ordusu tarafından taşındı." (Bkz. Lutskiy, **a.g.e.,** s. 37.) Lutskiy düzenlenen bu seferin nedenlerine ise şöyle değinmektedir, "Mısır'ı ele geçirmekle, Napolyon derhal bir takım avantajlar elde edecekti. İlk olarak, zengin bir sömürgeye sahip olacaktı. İkincisi, Osmanlı İmparatorluğu'na saldıracağı Akdeniz'in doğu ucundaki konumunu sağlamlaştıracaktı. Üçüncü olarak Hindistan'la bağlantısını sekteye uğratarak İngiltere'ye darbe vuracaktı ve son olarak da Hindistan'a uzun zamandır arzuladığı harekat için bir üs sağlayacaktı." (Bkz. **a.g.e.**, s. 38.)

idari yapıyı değiştirmiş, ülkeye sanayi getirmiş ve 1830'larda kuzey Sudan'ı, Arabistan'ın batı kıyılarını, Büyük Suriye[52]'nin tamamını ve güneybatı Anadolu'nun bazı bölgelerini kapsayan bir yönetim kurmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın siyasal hedefi, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanmak ve Mısır'da kendisinin ve ailesinin hakim olacağı bir hanedan kurmaktı. Ayrıca, "bağımsızlığın ancak güçlü bir ordu ve donanmayla elde edilip korunacağına inandığından reformlarının başlıca amacı silahlı kuvvetleri güçlendirmek olmuştur."[53] "Mısır'da iktisadi, toplumsal ve kültürel hayatı derinden etkileyen modern reformların uygulanmaya başlaması ile birlikte, çok manidardır, 1820-1826 yılları arasında düzinelerce ayaklanma, direniş, bir takım sosyal kalkışmalar ortaya çıkmıştır."[54]

Mısır'ın kentleşmesi, sanayileşmesi ve doğal olarak da toplumsal yapısının değişmesinin temelleri Mehmet Ali Paşa tarafından atılmış oldu. Borisoviç Lutskiy Mehmet Ali Paşa'nın bu reformlarını I. Petro'nun Rusya'da yaptığı reformlara benzetmiş, halk için külfet olsa da ilerici bir niteliğe sahip olduğunu ifade etmiştir.[55] Mehmet Ali Paşa tarafından kurulan Kavalalı hanedanı ülkeyi 1952 yılına kadar yönetmiştir. Bu noktada Mısır'da Mehmet Ali Paşa tarafından başlatılan reformların Mısır'ı ne denli dönüştürdüğünü anlamak adına 1881-82 yıllarındaki Arabi Paşa ayaklanmasına değinmek gerekmektedir. Ayaklanmanın lideri Ahmet Arabi orduda albay seviyesine yükselmiş köy kökenli bir Mısırlıydı. Mısır'daki hıdivlik yönetiminin üzerlerine ağır vergiler yüklediği köylü nüfusun desteğini almaktaydı. Arabi ve bir grup Mısırlı subay, 1881'de köylü kökenli Mısırlıların erlikten yükselerek subay statüsüne geçmelerini önleyecek bir yasayı protesto etmişlerdir. Arabi'nin ordunun büyük kısmı

[52] "Büyük Suriye" günümüzdeki Suriye ile birlikte, Lübnan, İsrail, Filistin bölgesi ve Ürdün'ü de kapsamaktaydı. (y.n.)
[53] Cleveland, **a.g.e.**, s. 76-77.
[54] Y. Doğan Çetinkaya, "Kalın Çizgilerle Ortadoğu Tarihinde Direniş ve Toplumsal/Siyasal Aktörler (1798-2011)", **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, (der.) Y. Doğan Çetinkaya, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 21.
[55] Lutskiy, **a.g.e.**, s. 59.

tarafından desteklenmesi sonucunda Hıdiv Tevfik yasayı geri çekmiştir. Ancak hareket kısa süre içinde Avrupalıların Mısır'ın iç işlerine hakim olmalarına karşı milli bir kampanyaya dönüşmüştür. Cleveland'a göre, Arabi hareketinin iki temel amacı vardı: "Mısır maliyesini yabancı denetiminden kurtarmak[56] ve otoritesine anayasal sınırlamalar getirerek hıdivin otokrasisini kısıtlamak."[57] Mısır'da Ahmet Arabi önderliğindeki milliyetçi ayaklanmanın kontrolden çıkması ve çıkarlarını tehdit eder hale gelmesi üzerine İngiltere Mısır'a müdahale etmiştir. 13 Eylül 1882'de Tel el Kebir'de Arabi Paşa'nın ordusu mağlup olarak milliyetçi kalkışma ezilmiştir. İngiltere Mısır'ı fiili olarak işgal etmiştir. Ancak görüldüğü üzere Mehmet Ali döneminde başlatılan reformlar Mısır'da ulusal bir bilincin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

İngiltere, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Aralık 1914'te Mısır'ı resmen ilhak etmiştir.[58] Ülkedeki İngiliz yönetimi Mısır'a 1922 yılında tek taraflı olarak bağımsızlık verse de, bu daha çok içişlerinde özerk olmasını öngören bir durumdu. Mısır'ın statüsünde fazla bir değişiklik olmamaktaydı. Ülkenin savunması, Birleşik Krallık ulaşım yollarının korunması, Mısır'da yaşayan yabancılar ve azınlıkların korunması ve Sudan'da İngiliz yönetiminin sürmesi öngörülmekteydi. Ayrıca 1914'ten itibaren Sultan unvanı verilen Hıdivlere, 1922'den itibaren Kral unvanı verilmiştir.[59] İtalya'nın 1936 yılında Etiyopya'yı işgal etmesi üzerine, İngiltere Mısır'daki Vefd hükümetiyle 26 Ağustos 1936 tarihinde bir "İttifak Antlaşması imzalamıştır. Buna göre, Mısır limanları

[56] Mehmet Ali Paşa'nın Ortadoğu'da güçlenmesi üzerine İngiltere 1840 yılında Osmanlı güçleriyle işbirliği yapmış, Beyrut'a bir filo göndermiştir. Mehmet Ali Paşa bu müdahale sonrasında yenilmiştir. 1841 yılında imzalanan Londra Antlaşması'yla Mehmet Ali Paşa Sudan dışında işgal ettiği topraklardan çekilecek ve Mısır ordusunun mevcudu 18 bini geçmeyecekti. Antlaşmanın ekonomik yaptırımı ise Mehmet Ali Paşa'nın İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında 1838'de imzalanan Balta Limanı Antlaşması'nı kabul etmesi olmuştur. (Bkz. Cleveland, **a.g.e.**, s. 85-86.), Balta Limanı Antlaşması kapsamında Osmanlı Devleti ülkesindeki tekellerin kontrolünü İngiltere'ye vermiştir. Bu antlaşma İngiliz tüccarlarına hammaddeleri Osmanlı tüccarından düşük fiyata alıp, işlenmiş malı istediği fiyata satma imkanı sağlamış, böylece Osmanlı ekonomisi büyük zarar görmüştür. (bkz. Aybars Pamir, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 2, 2002, s. 103.)

[57] Cleveland, **a.g.e.**, s. 113-114.

[58] Arı**, a.g.e.**, s. 176.

[59] **A.g.e.**, s. 178.

ve havaalanları da dahil olmak üzere, ulaşım yollarını İngiltere'ye verecekti. Ayrıca bu antlaşma Mısır'da kapitülasyonları da kaldırmaktaydı.[60]

II. Dünya Savaşı'nın bitişiyle birlikte Ortadoğu'nun yeni bir sürece girdiği söylenebilir. Arap dünyası özelinde ise belirtilmesi gereken önemli bir nokta, halkın yönetici seçkinlere yabancılaşmasıdır. Cleveland bu yabancılaşmanın başlıca sebeplerinden birini zenginlerle yoksullar arasında giderek derinleşen uçurum olarak belirtmektedir.[61] Bunun yanı sıra monarşi halk tarafından İngiliz yanlısı olarak görülmekteydi. Samir Amin ise "II. Dünya Savaşı'nın sonundan beri, Mısır halkının İngiliz işgalinin kalıntılarından kurtulmak için sürekli mücadele ettiğini ve bu mücadelenin ülkenin siyasi düzeyini ciddi anlamda yükselttiğini" belirtmiştir.[62] Mısır halkı arasındaki hoşnutsuzluklar 1952 yılında Mısır ordusu içindeki bir kliğin Kral Faruk'a karşı darbe yapıp yönetime el koymasına neden olmuştur. Kendilerine "Hür Subaylar"[63] adını veren bu grup "İngiliz işgaline son vermek, reform ve sosyal adalet fikirleriyle"[64] hareket etmekteydi.

Mısır'daki bu darbe Arap dünyasında yeni bir dönemin başlangıcına neden olmuştur. Mısır'ın ardından gelen süreçte Irak, Suriye, Libya gibi Arap ülkelerinde de askeri darbeler yaşanmıştır. Rusya'da Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Ortadoğu uzmanı Yevgeni Primakov Arap dünyasında ordunun konumunu şöyle tanımlamaktadır: "Çoğu Arap ülkesinde sömürge ve yarı sömürge rejimlerin değişiminde ordular kesin bir rol oynamıştı. Çünkü gerçekten yetkili ve tutarlı muhalefetin oluşmadığı bu ortamda en düzenli güç orduydu."[65]

---

[60] **A.g.e.**, s. 178.
[61] Cleveland, **a.g.e.,** s. 336.
[62] Samir Amin, **Mısır'da Sosyalizm**, Çev. Bilgin Yav, Ankara, Kaynak Yayınları, 2016, s. 89.
[63] 1952 yılında Cemal Abdulnasır önderliğinde Mısır kralı Faruk'a yönelik askeri darbeyle iktidara gelen, Mısır ordusu subaylarına verilen isim. (y.n.)
[64] Cleveland, **a.g.e.**, s. 339.
[65] Yevgeni Primakov, **Rusların Gözüyle Ortadoğu**, Çev. Olga Tezcan, 2. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 22.

"Hür Subaylar"ın kurduğu rejimin halk tarafından benimsenmesi ve karşılaştığı tüm zorluklara rağmen ayakta kalabilmesini sağlayan esas faktör halkın Abdulnasır'ın liderliğini desteklemesiydi.[66] Bu desteğin sebepleri de yukarıda sözü geçen ve krallık döneminde çözülemeyen sorunların Nasır döneminde çözülmeye "uğraşılmasıydı." Nasır'ın popülaritesini arttıran olaylardan bir diğeri de Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi olmuştur. Nasır Nil Nehri üzerine Aswan Barajı'nı inşa etmek istemekteydi. Bu amaçla İngiltere ve ABD'den mali yardım talep etmişti. Mali yardımla ilgili taahhüt de almasına rağmen bu ülkelerin yardım yapmaktan vazgeçmeleri üzerine Nasır, cevaben 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmiştir.[67] Nasır Süveyş Kanalı'nın gelirlerini "Batı'nın sponsorluğunu yüklenmeyi reddettiği kalkınma projelerinde kullanacağını"[68] bildirmiştir. Krizle ilgili toplanan konferanslarda çözüm noktasında herhangi bir netice alınamayınca İsrail, İngiltere ve Fransa üçlü ittifakı krizi askeri yöntemlerle çözme yoluna gitmişlerdir. Dönemin iki süper gücü ABD ve SSCB bu operasyona şiddetli tepki göstermişlerdir.[69] Primakov'a göre, dönemin ABD Başkanı Eisenhower, askeri harekatın durdurulması ve Sina Yarımadası'ndan askeri birliklerin çekilmesini istemişti. SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Bulganin ise, İngiltere ve Fransa'ya füze yağdırma tehdidinde bulunmuştu.[70] İşgalci güçler askeri birliklerini çekmiş ve sonuçta Nasır'ın, Süveş Kanalı'nı millileştirme planı başarıya ulaşarak, gerek Mısır halkı gerekse Arap dünyasında popülaritesi artmıştır.

Ancak, 1967'deki savaşta alınan yenilgi Nasır'ın popülaritesini sarsmış ve onun Arap dünyasının lideri olma hayallerini sona erdirmiştir. 9 Haziran 1967'de istifa etmesine rağmen halkın yoğun desteğiyle istifadan vazgeçse de, artık Ortadoğu'da eski gücünü

---

[66] **A.g.e.**, s. 23.
[67] Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 340, Sevinç Matbaası, 1972, s. 81-82.
[68] Cleveland, **a.g.e.**, s. 245.
[69] **A**.g.e., s. 347.
[70] Primakov, **a.g.e.**, s. 64.

yitirmiş durumdaydı.[71] Savaşın patlak vermesinin hemen ardından Sovyetler Birliği İsrail'le diplomatik ilişkilerini kesmiş ve Mısır ile Suriye'yi yeniden silahlandıracağını açıklamıştır.[72] Bu da Nasır'ın Sovyetler'e daha da yaklaşmasını sağlamıştır.

Cemal Abdulnasır'ın 1970 yılındaki ölümünün ardından Mısır Cumhurbaşkanı olan Enver Sedat'ın, Tayyar Arı'ya göre, "öncelikli gündemi içeride özellikle ekonomik sorunları çözmek ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmenin yollarını araştırmaktı."[73] Sedat, bu hedefin önündeki en büyük engellerin Mısır-İsrail çatışması ve SSCB-Mısır arasındaki yakın ilişkiler olduğunu düşünmekteydi.[74] Nasır döneminin sonlarından itibaren yüz yüze kalınan ekonomik durgunluğu aşmak adına Sedat, "el İnfitah" (Açılış) adında yeni bir ekonomik program ilan etmiştir. Yeni ekonomik program yabancı yatırımını teşvik etmeye yönelik geniş bir öneri yelpazesi içermekteydi. Örneğin, "yabancı bankalara Mısır'a dönmeleri için davet çıkarılmakta, vergi bağışıklığı ve karlarını ülkelerine götürmeleri için uygun koşullar" vaat edilmekteydi.[75]

Ancak yeni ekonomik programın başarısının kalıcı olmaması üzerine Enver Sedat İsrail'le anlaşmanın ülke ekonomisini düzelteceği umuduyla diplomatik girşimlere tekrar başlamıştır. 1977 yılında ABD'nin arabuluculuğunda başlayan Camp David Süreci, Mısır ve İsrail'in 17 Eylül 1978'de Camp David Anlaşması'yla sonuçlanmıştır.[76] Camp David'de iki ayrı antlaşma imzalanmıştır bunlardan "Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Antlaşması" adındaki antlaşma, Sina Yarımadası'nı Mısır'a geri vermeyi, tarafların bu antlaşmadan sonra en geç üç ay içinde bir barış antlaşmasının müzakerelerine başlamalarını ve yapılacak müzakerelerin BM Güvenlik Konseyi 242

[71] Arı, **a.g.e.**, s. 298.
[72] **A.g.e.**, s. 299.
[73] **A.g.e.**, s. 193.
[74] **A.g.e.**, s. 193.
[75] Cleveland, **a.g.e.**, s. 420.
[76] **A.g.e.**, s. 421-422.

No'lu kararı çerçevesinde yapılmasını öngörmekteydi.[77]Ancak bu antlaşmanın kapsamlı bir Ortadoğu barışını hedefleyen ikinci ayağı gerçekleşmemiş ve bunun sonucunda, Sedat ve dönemin İsrail başbakanı Menahem Begin, İsrail kuvvetleri'nin Sina Yarımadası'ndan çekilmesini öngören bir antlaşmayı 26 Mart 1979'da Washington'da imzalamışlardır.[78] Bu anlaşmaya dair Sovyet yorumu, söz konusu anlaşmanın Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayanlara özerklik vererek, Filistin'in bağımsız olma şansını ortadan kaldırmakta ve Filistin topraklarındaki İsrail işgalinin sürmesini meşrulaştırmakta olduğudur.[79]

Antlaşmadan sonra Enver Sedat'ın Mısır halkı nezdinde azalmakta olan popülaritesinin dibe vurduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Ülke içindeki siyasi baskılar, ekonomide çözülemeyen sorunlar üstüne de İsrail'le varılan uzlaşı halkın geniş kitlelerinin tepkisini çekmiştir. Nitekim 6 Ekim 1981'de Mısır ordusunun bir resmi geçit töreni sırasında ordu içindeki İslamcı bir grup subayın başını çektiği "el Cihad" örgütü tarafından suikaste uğrayarak hayatını kaybetmiştir.[80]

Enver Sedat'ın suikast sonucu öldürülmesinden sonra Mısır Cumhurbaşkanlığı koltuğuna Hüsnü Mübarek oturmuştur. Mübarek dönemi hem ekonomik hem de siyasi açıdan Sedat döneminin bir devamı niteliğindedir. İlk yıllarında Tunus'ta Bin Ali'nin yaptığı gibi Mısır'da Mübarek muhalefetin örgütlenmesine ve seçimlere katılmasına izin vererek, görece bir özgürlük ortamı sağlamıştır. 1984-1990 yılları arası dönemde bir özgürlük ortamı yaşanmasına rağmen, özellikle Soğuk Savaşın bitişi ve I. Körfez Savaşı'yla birlikte değişen uluslararası konjonktür, ABD'nin yoğun desteğini alan

[77] Arı, **a.g.e.**, s. 334. (Camp David'de imzalanan öteki anlaşma "Ortadoğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşması" adındadır. Bu anlaşma bölgede barış ve güvenliğin BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına dayanması gerektiğini ifade etmekteydi. Bkz. Arı, **a.g.e.,** s. 333.)
[78] **A.g.e.**, s. 199.
[79] Robert Davydkov, Oleg Fomin, **Sovyetler Birliği ve Ortadoğu**, Çev. Levent Oğuz, İstanbul, Amaç Yayıncılık, 1988, s. 55.
[80] Arı, **a.g.e.**, s. 203.

Mübarek'in elini güçlendirmiştir. Böylelikle parlamento tek partinin temsil edildiği bir mecra haline gelmiştir.[81]

Mübarek ilk icraat olarak Arap ülkeleriyle ilişkileri düzeltmeye yönelik adımlar atmıştır. Zira 1979 yılında İsrail ile barış anlaşması imzalamasından sonra Mısır Arap Birliği'nden çıkarılmış ve örgütün merkezi Kahire'den Tunus'a taşınmıştır. Mısır süreç içinde tekrar Arap Birliği'ne alınmıştır. Ancak Mübarek'in bu hamlesi uzun vadede başarılı olamamıştır. Çünkü Mısır, 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nda ABD öncülüğündeki koalisyona destek vermiştir.[82]

Mübarek döneminde uygulanan liberal ekonomi politikaları bazı sektörleri canlandırsa da, ülkedeki yolsuzluk ve gelir adaletsizliği gibi ekonomik sorunları çözmekte yetersiz kalmıştır. Bununla birlikte muhaliflere uygulanan baskı ve Mübarek'in kendisinden sonra oğlu Cemal'i cumhurbaşkanlığına hazırladığını açıklaması, rejim muhaliflerinin tepkisini çekmiştir. William Cleveland, Mübarek döneminin 1990'larda çıkan bilimsel araştırmalarda çıkmaz, durgunluk, yozlaşma ve otoriteryanizm terimleriyle tanımlandığını ifade etmektedir.[83]

7 Eylül 2005 tarihinde Mısır'da cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenlenmiş ve Hüsnü Mübarek dışında dokuz aday seçimlere katılmıştır. Oyların % 88.7'sini alan Mübarek seçimden galip çıkmıştır. Aralık ayında yapılan Halk Meclisi seçimlerinde ise yasaklı olduğu için bağımsız adaylarla seçime giren Müslüman Kardeşler 454 sandalyeli parlamentoda 88 sandalye kazanmıştır. Bu durum mecliste nispeten güçlü bir muhalefetin oluşmasına neden olmuş ve 2010 yılındaki meclis seçimlerine kadar muhalefet, iktidar partisi ile hükümetin politikalarına karşı çıkmıştır. Bu durum doğal olarak muhalefetin halk tabanında da gelişmesini sağlamıştır. Mısır'da 6 Nisan 2008

[81] Ayhan, **a.g.e.**, s. 83.
[82] "Portre: Hüsnü Mübarek", **Al Jazeera Türk**, 24 Mart 2017, **http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-husnu-mubarek ,** (erişim: 26.03.2017).
[83] Celveland, **a.g.e**., s. 581.

tarihinde Mahalle El Kubra kentinde düzenlenen bir iş bırakma eylemi gerçekleşmiştir. Bu eylemin önemi 2011 yılında Mübarek'i deviren gösterilere giden sürecin ilk emarelerinden birisi olmasıdır.[84] Bu eylemden ismini alacak olan 6 Nisan Hareketi Mübarek'in 2010 seçimlerinde muhalefetin sesini kısmak amacıyla yaptığı girişimler halkın rejime olan tepkisinin artmasına ve Tahrir meydanındaki gösterilere giden sürecin hızlanmasına yol açmıştır.[85]

Veysel Ayhan, Ocak 2011'de Mısır'da başlayan rejim karşıtı gösterilerin temellerini 2010 yılındaki Şura ve Halk meclisi seçimleri sürecinde yaşananlar olarak göstermektedir.[86] Mübarek yönetimi 1 Haziran 2010 tarihinde düzenlenecek Şura seçimleri öncesinde Olağanüstü Hal yasasına dayanarak tüm gösterileri yasaklamıştır. Seçimlerden bir süre önce ise yasaklı Müslüman Kardeşler'e üye oldukları iddiasıyla içlerinde Şura meclisi seçimi adaylarının da olduğu yaklaşık 150 kişiyi tutuklamış, özel televizyonların yayınları kontrol altına alınmış ve muhaliflerin iletişimlerini kesme doğrultusunda adımlar atılmıştır.[87] Mübarek'in bu gibi adımlar atarak muhalefeti meclis dışına itmesi toplumsal gerginliğin artmasına yol açmıştır.[88]

Tüm bu birikimlerin sonucu olarak, Mısır'da 25 Ocak 2011'de başlayan protesto gösterileri kısa sürede İskenderiye, Süveyş ve İsmailiye gibi kentlere yayılmıştır.[89] Veysel Ayhan'a göre halkın gösterilere destek vermesinin nedenleri arasında demokratik olmayan yönetim anlayışı, muhaliflere yönelik baskı ve polis devleti uygulamaları, İsrail ve ABD'ye bağımlı dış politika ve gelir adalatesizliği başı

[84] İsmail Numan Telci, "Mısır'da Devrim ve Karşı Devrim: Başlangıç Noktasına Geri Dönüş mü?", **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No. 21, Şubat 2015, s. 3.
[85] Ayhan, **a.g.e.**, s. 86-88.
[86] **A.g.e.**, s. 90.
[87] **A.g.e.**, s. 91.
[88] **A.g.e.**, s. 93.
[89] Arı, **a.g.e.**, s. 205.

çekmektedir.[90] James Gelvin ise, Mısır'daki ayaklanmanın en önemli nedeninin Tunus'ta olduğu gibi ekonomik talepler olduğunu öne sürmektedir.[91]

Mısır'daki sorunlar gerçekten de Tunus'a oldukça benzemekteydi. Mübarek yönetiminin ekonomik sorunları çözememesi, genç nüfus arasındaki işsizlik, bununla birlikte muhalif gruplara uygulanan baskı ve Hüsnü Mübarek'in kendisinden sonra yerine oğlu Cemal'i hazırlaması Mısır'da değişim isteyen kitleler arasında ciddi rahatsızlıklara neden olmuştur. Hüsnü Mübarek'in 30 yıllık iktidarı boyunca "ülke sanayisi neredeyse hiç yatırım almamış, altyapı hizmetleri olabildiğince az düzeyde gerçekleştirilmiş ve ülke ekonomisine kurumsal bir yapı kazandırılamamıştı."[92] Ekonomik sorunlara siyasi muhaliflere yönelik baskı da eklenince Mübarek yönetimi halk nazarında meşruiyetini yitirmişti. 25 Ocak 2011'de başlayan ayaklanma sonucunda 11 Şubat'ta Hüsnü Mübarek görevinden istifa etmiş ve Mısır Silahlı Kuvvetleri ertesi gün, 12 Şubat 2011 tarihinde yönetime el koymuştur.[93] 2012'nin Haziran ayında yapılan seçimlerden Müslüman Kardeşler'in cumhurbaşkanı adayı Muhammed Mursi galip çıkarak, Mısır cumhurbaşkanı olmuştur.[94]

Mursi'nin Hüsnü Mübarek'ten devraldığı ekonomik sorunları çözememesi, meclisin yasama yetkilerini kendi üzerine alması ve Mısır'da İslamcı hareketin yükselişi halk tarafından tepkiyle karşılanarak protesto gösterileri yeniden başlamıştır. 2012'nin Kasım ayında başlayan protestolar, 2013 yılının ortalarına doğru gelindiğinde doruk noktasına ulaşmış, 3 Temmuz 2013 tarihinde ise Mısır Silahlı Kuvvetleri yönetime el koyarak Muhammed Mursi'yi iktidardan uzaklaştırmıştır. Askeri darbe sonrası süreçte ise Mısır'da Arap Baharı'nın adeta Arap Kışı'na döndüğünü söylemek mümkündür.

[90] Ayhan, **a.g.e.**, s. 93.
[91] Gelvin, **a.g.e.**, s. 67.
[92] İsmail Numan Telci, "Devrim Sancısı: Mısır'da Siyasal ve Ekonomik Kriz", **Ortadoğu Analiz,** Cilt: 5, Sayı: 55, Temmuz 2013, s. 50.
[93] Arı, **a.g.e.**, s. 206.
[94] **A.g.e.**, s. 207.

Darbe karşıtı protesto gösterilerine müdahale eden Mısır ordusu sivil göstericilerin üzerine ateş açarak yüzlerce kişinin ölümüne sebep olmuştur. Ayrıca devrik cumhurbaşkanı Mursi ve Müslüman Kardeşlerin üst düzey liderleri tutuklanmış ve idamla yargılanmıştır.[95] Liderleri halen (2018) tutuklu bulunmaktadırlar.

Askeri darbe ve sonrasındaki süreçte General Abdulfettah El Sisi'ye en büyük desteği Körfez ülkeleri vermiş, Batılı büyük güçler de darbeye cılız tepkiler vererek bir nevi Sisi yönetimini meşrulaştırmışlardır. Yine benzer bir tavrı Suudi Arabistan ve Körfez'deki Arap rejimleri de benimsemiştir İsmail Numan Telci analizinde, Mısır'da 3 Temmuz 2013 darbesiyle hedeflenenin, "25 Ocak 2011 tarihinde başlayan devrim sürecini sonlandırmaya yönelik bir karşı devrimi hayata geçirmek" olduğunu ifade etmiştir.[96] Telci'nin bu konudaki görüşü, Mısır Silahlı Kuvvetleri'nin Mübarek dönemine benzer bir rejimi yeniden tesis etmek amacında olduğu şeklinde yorumlanabilir. Nitekim, Hüsnü Mübarek 2011 yılındaki protestolar esnasında göstericileri öldürmekten yargılandığı davada beraat etmiştir.[97]

C. Libya

Libya 1911 yılında İtalya ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen Trablusgarp Savaşı sonrasında İtalya tarafından işgal edilmiştir. Savaş esnasında Osmanlı ordusuyla birlikte İtalyanlarla savaşan Libyalı yerel güçler, İtalyan yönetimi döneminde de direnişe devam etmişlerdir. II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere Libya'yı İtalya'dan almıştır. 1943 yılında Seyyid İdris es-Senusi Bingazi'ye gelerek Libya kralı olsa da ülkede fiili İngiliz

[95] **A.g.e.**, s. 207-209.
[96] Telci, **a.g.m.,** s. 9.
[97] "Mısır'ın Devrik Lideri Hüsnü Mübarek Beraat Etti", **Sputnik Türkiye**, 02.03.2017, **https://tr.sputniknews.com/dunya/201703021027464358-husnu-mubarek-beraat-etti/**, (erişim: 01.10.2017).

işgali devam etmekteydi. Libya'nın bağımsızlığı ancak 7 Ekim 1951 tarihinde BM kararıyla gerçekleşmiştir.[98]

1969 yılında askeri darbeyle iktidarı ele geçiren Albay Muammer Kaddafi 42 yıl boyunca Libya'yı yönetmiştir. Kaddafi'nin Libya'da kurduğu "cemahiriyye" sistemi, Arap milliyetçiliği, sosyalizm, ve İslam'ın özgün bir yorumundan oluşmaktaydı. Kaddafi bu rejim içerisinde kendisine "devrim lideri" rolü biçmiştir. Bu sistem çerçevesinde "Kaddafi halkın yönetime katılmasını Halk Kongreleri ile sağlamaya çalışmış, bakanlar kurulu yerine Halk Komitesi'ni ikame etmiştir."[99]

"Kütlelerin devleti"anlamına gelmek üzere "Cemâhîriyye" kelimesi ile birlikte sunulan söylem, sosyal adaleti sağlamayı ve sınıflar arası farkları ortadan kaldırmak için sosyalist uygulamayı, grup ve parti sömürücülüğüne karşı parlamentoyu kaldırıp halk komiteleri aracılığıyla halk iktidarını kurmayı, uluslararası alanda barış içinde bir arada yaşama ilkesine bağlı kalarak bağımsızlık ve tarafsızlığı korumayı, bu yolda ilerlerken Kur'an'a uygun davranmayı önermekteydi.[100]Ancak bu göstermelik bir halk idaresi olmuştur. Kaddafi bütün muhaliflerini tasfiye etmiş ve Halk Komitelerine kendi yandaşlarını getirmiştir.[101] Ayrıca bu sistemin bileşenlerinden birisi her ne kadar sosyalizm olsa bile, Libya ekonomisi hiç bir zaman sosyalist bir ekonomi olmamıştır, hatta Veysel Ayhan'a göre Kaddafi'nin ülke kaynaklarını paylaşımda dışlayıcı olması sistemde sorunlar ortaya çıkarmıştır.[102]

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise Libya toplumunun temelini oluşturan aşiret yapısıdır.[103] Kaddafi bu yapıyı değiştirmek bir yana daha da derinleştirecek

[98] Nurettin Ceviz, "Libya Tarihine Kısa Bir Bakış", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 27, , s. 86.
[99] Emrah Kekilli, "17 Şubat Devrimi'nden Hafter Darbe Girişimine Libya Siyaseti", **SETA Analiz**, Sayı: 99, Haziran 2014, s. 9.
[100] Ceviz, **a.g.m.,** s. 89.
[101] Kekilli, **a.g.m.**, s. 9.
[102] Ayhan, **a.g.e.,** s. 148.
[103] Veysel Ayhan Libya'da aşiretlerin etkisini şöyle nakletmektedir: "Libya'da, toplumsal yapının yaklaşık %85'inin kabile yapısına göre örgütlendiği, Arapların yanı sıra Çad, Nijer ve Sudan'a uzanan

politiklar izlemiştir. Bunun nedeninin ulusal bir kimliğe kavuşacak Libya halkının kendisine karşı örgütleneceği ve iktidarını sona erdireceği korkusu olduğu söylenebilir. Kaddafi rejimi Irak'taki Saddam rejimi gibi tek bir aşiretin yönetimine dayanmaktaydı.[104]

Libya'da önde gelen bir insan hakları avukatı olan Fethi Terbel'in tutuklanmasından sonra rejim muhalifleri 15 Şubat 2011'de Bingazi'de bir gösteri düzenlemişlerdir.[105] Terbel, 1996'da yaşanan bir olayda rejim tarafından öldürülen iki yüz siyasi tutuklunun ailelerini temsil etmekteydi.[106] Gösteriler daha sonra Derne, Beyda ve Zintan gibi şehirlere sıçramıştır. Güvenlik güçlerinin gösterilere sert müdahale etmesi üzerine 17 Şubat 2011 tarihi "Öfke Günü" olarak ilan edilmiştir.[107] Kısa sürede silahlı çatışmaya dönen isyan dalgası bir iç savaş halini aldı. 25 Şubat 2011'de BM çatısı altında bir komite kurularak konunun araştırılması istenmiş, ertesi gün de Güvenlik Konseyi tarafından 1970 sayılı karar alınmıştır. Buna göre, Libya hükümeti'nin sivil halka yönelik sistematik ve yaygın olarak gerçekleştirdiği saldırılar "insanlığa karşı suç" olarak nitelendirilmiştir.[108] 17 Mart'ta ise BM Güvenlik Konseyi'nin çatışmaların durdurulması ve ateşkes çağrısıyla aldığı 1973 sayılı kararın 6. Maddesi[109] uyarınca uçuşa yasak bölge oluşturulmuştur.

---

bölgede bulunan Berberilerin de kabileler halinde bölgede yaşadıkları ve tarihsel olarak bölgede oluşan siyasal ve idari yapıların bölgenin toplumsal yapısından doğrudan etkilendiğine dikkat çekmek gerekir... Aşiretlerin ekonomik ve güvenlik alanında Osmanlı ve ardından gelen İtalyan ve Senusi Krallığı döneminde de etkili oldukları bilinmektedir. Bununla birlikte aşiret bağları 1970'lerden sonra devlet bürokrasisinde görev alma, orduda yükselme veya özel ticarette desteklenmede daha da önemli bir hale gelmişti." (bkz. Ayhan, **a.g.e.**, s. 148.)

[104] Bu aşiret kendisinin de mensup olduğu "Kadhafa" aşiretiydi. (bkz. "Aşiretler Ülkesi Libya", **Al Jazeera Türk**, 17.02.2014, **http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/asiretler-ulkesi-libya**, (erişim: 01.10.2017).)

[105] "Violent Protests Rock Libyan City of Benghazi", **France 24**, 16.02.2011, **http://www.france24.com/en/20110216-libya-violent-protests-rock-benghazi-anti-government-gaddafi-egypt-tunisia-demonstration**, (erişim: 01.10.2017).

[106] Gelvin, **a.g.e.**, s. 69.

[107] Kekilli, **a.g.m.,** s. 9.

[108] Ülkü Halatçı Ulusoy, "Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 13, Temmuz 2013, s. 279.

[109] "Resolution 1973 (2011)", **UN Security Council**, 17 Mart 2011, s. 3.

"1973 Sayılı kararın ateşkes ve çatışmaların durdurulması çağrılarına rağmen Kaddafi'nin Bingazi'nin kontrolünü ele geçirmek için askeri harekatı genişletmesi başta Fransa ve ABD olmak üzere birçok ülkeyi askeri güç kullanma noktasında harekete geçirmiştir. Kaddafi güçlerinin muhalefetin merkezi olan Bingazi'ye geniş bir saldırı hazırlığını başlatmaları üzerine 19 Mart 2011'de içerisinde ABD ve AB ülkelerinin hava kuvvetlerine mensup savaş uçaklarının bulunduğu koalisyon gücü doğrudan harekete geçmiş ve askeri unsurlara geniş kapsamlı bir hava saldırısı düzenlemiştir."[110] Libya'ya yönelik askeri müdahale böylece başlamıştır.

20 Ekim 2011'de Kaddafi'nin yakalanıp öldürülmesi üzerine 42 yıllık rejim sona ermiştir. NATO'nun BMGK 1973 sayılı kararı öne sürerek Libya'ya askeri müdahalede bulunması ve bu müdahale esnasında aleni olarak muhalifleri desteklemesi ve iç savaşa müdahil olması Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Rusya ve Çin'in tepkisini çekmiştir.[111] Rusya NATO müdahalesinin Güvenlik Konseyi'nde alınan kararın kapsamını aştığını ifade etmiş, ve dışişleri bakanı Lavrov derhal ateşkes çağrısı yapmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti de söz konusu Güvenlik Konseyi kararının insani koruma amacıyla alındığını ifade ederek Libya'nın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve egemenliğinin korunması gerektiğini fiade etmiştir.[112] Denilebilir ki, Rusya'nın Esad rejimine yönelik Güvenlik Konseyi'nde yaptırım kararı alınmasına karşı çıkmasının nedeni NATO'nun Libya'daki bu politikası olmuştur. Rusya'nın Libya konusundaki

[110] Ayhan, **a.g.e.**, s. 173.

[111] Dönemin Rusya Başbakanı olan Putin, NATO'nun Libya'ya müdahalesini "yeni bir Haçlı Seferi" olarak nitelendirmiştir. Öte yandan Vasily Kuznetsov'a göre, dönemin Rusya Devlet Başkanı Medvedev ile Başbakan Putin arasında Güvenlik Konseyi'nin Libya'yla ilgili olarak aldığı 1973 No'lu kararla ilgili yaşanan anlaşmazlık "pragmatik Rus yaklaşımının yansıması olarak görülebilir." Kuznetsov'a göre, "Rusya, Güvenlik Konseyi'ndeki oylamada çekimser kalarak bir diktatörün destekçisiymiş ve Libya'daki çatışmaya dâhilmiş gibi görünmekten kaçındı." (bkz. Vasily Kuznetsov, "Rusya Libya Meselesine Nasıl Bakıyor?", **Al Monitor**, 05.03.2017, **http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2017/03/russia-libya-sarraj-foreign-policy-putin-hifter.html**, (erişim: 01.10.2017).)

[112] Patrick Goodenough, "Russia, China Accuse West of Exceeding UN Resolution, Making Libyan Crisis Worse", **cnsnews.com**, 29.03.2011, **https://www.cnsnews.com/news/article/russia-china-accuse-west-exceeding-un-resolution-making-libyan-crisis-worse**, (erişim: 29.12.2017).

tavrı ikinci, NATO'nun bu ülkeye müdahalesinin Rusya'nın Suriye politikasına etkileri üçüncü bölümde ele alınacaktır.

Kaddafi sonrası süreçte devlet geleneğinden yoksun olan Libya'da, kurumsal ve bürokratik yapıların eksikliği, demokratik bir geçiş sürecinin yaşanmasını engellemiş ve ülkedeki iç çatışmayı sona erdirememiştir.[113] Kaddafi'nin ordusunda subay olan Halife Hafter 16 Mayıs 2014 tarihinde Bingazi'de İslamcı gruplara yönelik bir askeri operasyonu Trablus Hükümeti'nin onayı olmadan başlatmış, bu girişim Trablus tarafından bir darbe girişimi olarak algılanmıştır.[114] Bu olayla birlikte Trablus ve Bingazi merkezli olarak ülke yönetimi çift başlı bir konuma gelmiştir. Bu süreçte Irak ve Şam İslam Devleti[115] (IŞİD)'nin Libya'da güçlenerek Kaddafi'nin memleketi olan Sirte'yi ele geçirdiğini belirtmekte fayda vardır. ABD Hafter ile Trablus yönetimi arasındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalışarak ülkede IŞİD karşıtı bir kalisyon oluşturmuştur. 2016'nın Aralık ayında Sirte kenti IŞİD'in elinden kurtarılsa da, ülkedeki siyasal belirsizlik devam etmektedir.

1.2. Arap Yarımadası'ndaki Ayaklanmalar

A.Yemen

Yemen Arap yarımadasının güneybatısında yer alan bir ülkedir. Coğrafi konumu itibariyle geçmişte önemli medeniyetlere ev sahipliği yapan Yemen, günümüzde güç mücadelelerine sahne olan ülkelerden birisidir. Çalışmanın bu kısmında ülkedeki sorunları ele alırken, Yemen'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıktığı 1918 yılından itibaren bir projeksiyon yapılacaktır.

[113] Orhan, **a.g.m.,** s. 25.
[114] Kekilli, **a.g.m.**, s. 17.
[115] Irak ve Suriye merkezli olmakla birlikte örgüt Libya'daki iktidar boşluğundan yararlanarak bu ülkede eylemlere başlamıştır. Irak ve Suriye'deki eylemlerine sonraki kısımlarda değinilecektir.

Ülke tarihinde Arap Baharı'na kadar gerçekleşen önemli olaylar gerek iç dinamiklerin gerekse ülke üzerinde çıkarları olan bölgesel ve küresel güçlerin etkisiyle gerçekleşmiştir. İç dinamikler ve ülkenin toplumsal yapısını Veysel Ayhan şöyle nakletmektedir:

> "Ülke siyasetinde rol oynayan mezhepsel unsurlar Yemen'de Şiiliğin bir kolu olarak kabul edilen Zeydi inancının ülkenin kuzeyindeki Saada bölgesinde etkili olmasıyla başlamıştır... Diğer yandan Yemen toplumunun karakteristik özelliği, modern bir ulus olmaktan ziyade akrabalık ilişkilerine dayalı kabile tipi bir örgütlenmeye sahip olması ve her kabilenin başında da bir liderin bulunmasıdır."[116]

Tarihsel olarak baktığımızda ise, 1918 yılında I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti'nin güney ucundaki toprağı olan Yemen ikiye bölünmüştür. Kuzeyde Şiiliğin Zeydi mezhebine[117] mensup İmam Yahya bağımsızlık ilan etmiş ve 1962 yılına kadar hanedan yönetimde kalmıştır. Güneyde ise İngiliz manda yönetimi kurulmuştur. Güneydeki İngiliz hakimiyeti ise 1967 yılına kadar devam etmiştir.

1962 yılında Nasırcı Albay Salal ülkenin kuzeyindeki "İmamlık" yönetimine karşı bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmiş, ve Yemen Arap Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Ardından İmamlık yönetiminin son hükümdarı olan İmam Bedr, Albay Salal'a karşı bir isyan başlatmış ve ülkenin kuzeyinde bir iç savaş çıkmıştır.[118] Nasır yönetimindeki Mısır Albay Salal'a destek verirken, Suudi Arabistan ise Nasırcı hareketin kendi topraklarına sıçramasından endişe ederek İmam Bedr'e destek vermiştir. 1967 yılındaki "6 Gün Savaşı"[119]nda yenilen Nasır, Yemen'deki cumhuriyetçilere olan desteğini

---

[116] Ayhan, **a.g.e.**, s. 199-200.

[117] "Esas olarak toplumun İmamlar tarafından yönetilmesini savunan Zeydilik, Hz. Osman dışında diğer üç halifenin halifeliğinin kabul edilmesi bakımından, diğer katı Şii anlayışından farklılaşsa da Hilafet hakkını Ehl-i Beyt (Peygamber ailesi – y.n.) ile sınırlandırılmasıyla da Sünnilikten ayrılmaktadır." (Bkz. Ayhan, **a.g.e.,** s. 199.).

[118] Veysel Ayhan, "Yemen'de İç Savaş: Aktörler, Amaçlar ve Bölgesel Etkiler Bağlamında Bir Analiz", **Ortadoğu Analiz,** Cilt: 1, Sayı: 10, , Ekim 2009, s. 42.

[119] 1967 yılında İsrail ile Araplar arasında gerçekleşen savaş. Savaş 5-11 Haziran 1967 tarihleri arasında gerçekleştiği için "6 Gün Savaşı" olarak adlandırılmaktadır. (bkz. "Ortadoğu'da dönüm noktası: 6 Gün Savaşı", **Haber 7**, 05.06.2007, **http://www.haber7.com/dunya/haber/245910-ortadoguda-donum-**

kesmek zorunda kalınca, Albay Salal da Suudi Arabistan'la anlaşmak zorunda kalmıştır. Böylece İmamlık taraftarları da yeni sisteme eklemlenmişlerdir.[120]Arap dünyasının tek Marksist rejimi ise 1967 yılına kadar İngiliz hakimiyetinde bulunan Güney Yemen'de "Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti" adıyla kurulmuştur.

1978 yılında Yemen Arap Cumhuriyeti'nde darbeyle iktidara gelen Ali Abdullah Salih ülkenin bölünmüşlüğünü gidermek adına adımlar atmış ve 1990 yılında kuzey ve güney bölgeler birleşmiştir. Ancak ülke 1990-94 arasında yeni bir iç savaşa sahne olmuş bu iç savaşı kazanan Salih, ülkede iktidarını sağlamlaştırmıştır. Ali Abdullah Salih'in de Zeydi mezhebine mensup olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ali Abdullah Salih 1990'daki birleşimden 2011 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir.

Yemen'de Salih döneminde kurulan otoriter yönetim ülkedeki temel sorunların çoğunu çözmekte başarısızdı. Bu sorunlar arasında adaletsiz gelir dağılımı, yoksulluk, merkezi yönetimin başa çıkmakta zorlandığı çatışma alanları, ülkenin uluslararası saygınlığının aşınması gibi meseleler yer almaktadır. Ayrıca Mısır'da Mübarek'in yerine oğlu Cemal'i hazırlaması gibi Ali Abdullah Salih de oğlunu kendisinden sonra Yemen'in başına geçmesi için hazırlamaktaydı.[121] Ayrıca Yemen El Kaide'nin üslerinden biri haline gelmiş ve böylece ülke her an ABD müdahalesine açık konumda olmuştur. Bu sebepler halkın Salih yönetimine yönelik tepkisinin bir isyana dönüşmesine sebep olarak ülkeyi yeni bir döneme sokmuştur.

Ocak 2011'de başta Sanaa Üniversitesi kampüsünde başlayan gösteriler kısa süre içinde Taiz, Aden gibi büyük şehirlere yayılarak kitlesel protesto gösterilerine dönüşmüştür. "Ali Abdullah Salih Şubat ayında kendisi ve ailesinden hiç kimsenin 2013'teki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmayacağını ve bu tarihe kadar iktidarda kalması

---

noktasi-6-gun-savasi, (erişim: 01.10.2017).) Savaş İsrail'in zaferiyle sonuçlanmıştır. Cleveland'ın yorumuyla "Savaş İsrail ordusu adına büyük bir zafer, Arap devletleri adına küçültücü bir felaket ve Nasırcılığa ağır bir darbe olmuştu." (bkz. Cleveland, **a.g.e.,** s. 376.).

[120] Ayhan, **a.g.m.,** s. 42.

[121] Veysel Kurt, " 'Devrim'den Askeri Müdahaleye Yemen", **SETA Analiz**, Sayı: 144, Aralık 2015, s. 8.

haline siyasi reformlar yapacağını ilan ederek kitleleri yatıştırmaya çalışmış" fakat bu çabası sonuç vermemiştir.[122] Süreç sonunda Ali Abdullah Salih Suudi Arabistan'a gitmek suretiyle iktidardan çekilmiştir. Ülkede Sünni kökenli Abdurrabbu Mansur Hadi liderliğinde geçiş hükümeti kurularak, yeni bir anayasa ve devlet yapılanması çalışmalarına başlanmıştır.

Devrimden sonraki süreçte yeni anayasa konusunda taraflar arasında uzlaşma sağlanamamıştır. Baş gösteren yönetim zaafiyeti sonucu ülkede geleneksel hale gelen tehdit unsurlarının ülke siyasetinde belirleyici hale gelmesi, Husi aşiretinin yönetime el koymasıyla sonuçlanmıştır.[123] Husilerin yeni kurulacak sistemde daha fazla yer edinmek istemeleri ve bu taleplerinin karşılanmadığına inanmaları sonucu 21 Eylül 2014 tarihinde gerçekleştirdikleri darbe ülkede yeni bir süreci başlatmıştır.

"20 Mart 2015 tarihinde IŞİD'in Sada ve Sanaa'daki Şii camilere saldırmasının ardından Husiler, saldırıların intikamını almak için Arap Yarımadası El Kaidesi'nin (AYEK) bulunduğu bölgelere saldırılara başlamış ve Yemen'in üçüncü büyük şehri Taiz'i ele geçirmiştir."[124] AYEK'ne saldırmalarının sebebi bu örgütün IŞİD gibi Selefi olması ve IŞİD'in bu örgüt içinden çıkması olarak gösterilebilir. Husilerin bu noktada da durmayarak ülkenin güneyindeki Aden şehrine ilerlemeleri, zaten İran'a yakınlığıyla bilinen Husilerden rahatsızlık duyan Suudi Arabistan'ı harekete geçirmiş ve bu ülke 26 Mart 2015'te Husi ilerleyişini durdurmak için askeri operasyona başlamıştır.

Suudi Arabistan'ın bu hamlesinin nedenlerine değinmek gerekirse, Suudiler Yemen'i kendi arka bahçeleri olarak görmektedirler. Nitekim yukarıda da bahsedildiği üzere, Yemen'de 1962-67 yılları arasında yaşanan iç savaşa da müdahil olan Suudi Arabistan, 1979'daki İslam devriminden sonra Şiiliği kullanarak bölgede nüfuzunu arttırmaya

[122] **A.g.m.,** s. 9.
[123] Tayyar Arı, "Yemen'de Arap Baharı'ndan Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devlete mi?", **SDE Bakış,** No: 8, Mart 2015, s. 2.
[124] Ebru Aydın, "Suudi Arabistan'ın Yemen Operasyonu", **Ankara Strateji Enstitüsü Analiz**, No: 2015-7, Haziran 2015, s. 7.

çalışan İran'ın politikalarından rahatsızlık duymaktadır. Suudi Arabistan İran destekli Husilerin Yemen'de iktidara el koymaları ve ülkede başat aktör haline gelmelerini İran'ın kendisine uyguladığını düşündüğü çevreleme politikasının son halkası olarak görmüştür.[125]

Bu noktada Yemen'deki Husi ayaklanması ve sonrasındaki süreçte en etkin aktörlerden biri olan İran'ın etkisine de değinmek gerekmektedir. İran'ın ülkedeki etkisi Husiler ve onların silahlı kanadı Ensarullah üzerinden sürmektedir. İran'ın ilk olarak 2004 yılında başlayan Husi ayaklanmasına destek verdiği iddia edilmiştir. Husilerin Şiiliğin Zeydi koluna mensup olmaları[126] ve İran yönetimini dış politikada Şii jeopolitiğini etkili bir araç olarak kullanmaya çalışması, bu iddialara temel teşkil etmiştir. Esasında İran Yemen'deki yönetim değişikliği sırasında düşük profilli bir duruş sergilemiştir.[127] Ancak sonraki süreçte Husi ayaklanması ve Suudi Arabistan müdahalesiyle birlikte İran'ın Yemen'e yönelik söylemleri ve duruşu daha netleşerek tarafgir bir konum kazanmıştır.

Son olarak ABD'nin Husilere ve Suudi Arabistan operasyonuna yönelik tepkilerinden bahsetmek gerekmektedir. ABD'nin Yemen'deki birinci önceliği El Kaide'nin bu ülkedeki kolunun yok edilmesidir. Ancak İran'ın bölgede etkisinin artmasından rahatsız olan ABD Husilerin bu ülkedeki gücünün de kırılmasını istemektedir. Bu noktada Birleşik Devletler'in Suudi Arabistan tarafından 26 Mart 2015 tarihinde başlatılan operasyonu desteklediğini söylemek mümkündür.[128]

---

[125] Kurt, **a.g.m**., s. 15.

[126] Yemen'deki bazı gruplar İran'la sahip oldukları yakın ilişkiler nedeniyle Husilerin esasında Zeydi değil, İran'nın resmi mezhebi olan Caferiliğe mensup olduklarını iddia etmektedirler. Ayrıca ilginç bir nokta da şudur ki, 2004 ve 2009 yıllarında Husiler ayaklandığında iktidarda Zeydi kökenli Ali Abdullah Salih bulunmaktaydı. Salih her ne kadar Suudi Arabistan ve Batı destekli olsa ve Husi isyanının nedenleri Salih'e verilen bu destek olarak okunabilirse de, Zeydi olan bir grubun Zeydi bir devlet başkanına karşı ayaklanması oldukça ilginç bir durumdur(y.n.).

[127] Bayram Sinkaya, "İran-Yemen İlişkileri ve Ensarullah Hareketi", **Ortadoğu Analiz,** Cilt: 7, Sayı: 67, , Mart-Nisan 2015, s. 61.

[128] Aydın, **a.g.m.,** s. 20.

Yemen'deki iç savaş İran-Suudi Arabistan bölgesel rekabetinin bir başka versiyonu şeklinde bir görünüm arz etmektedir. Gelinen noktada Suudiler Husilerin Aden'e yürümesini önlemekte başarılı oldularsa da, Sanaa'yı halen Husilerin elinden kurtaramamışlardır. 2017 yılının sonlarına gelindiğinde ise ülkede en önemli gelişme 4 Aralık tarihinde devrik devlet başkanı Ali Abdullah Salih'in Sanaa'da Husiler tarafından ölüdürülmesidir.[129] Bu gelişme ülkenin halen içinde bulunduğu kaotik durumu kanıtlar niteliktedir.

B. Bahreyn

Bahreyn çoğunlukla Şii bir nüfusa sahip olmasına rağmen Sünni bir hanedan tarafından yönetilmektedir. XVI. yüzyılda Portekiz sömürgesi olan ülke, XVII ve XVIII. yüzyıllarda İran'ın hakimiyetinde kalmıştır.[130] 1783 yılında Sünni El Halife ailesi Bahreyn'de yönetimi ele geçirmiştir. Bu aile XIX. yüzyıl boyunca Birleşik Krallık ile bir çok anlaşma yaparak Bahreyn'i bu ülkenin himayesi altına sokmuştur. Ülke 1971'de bağımsızlığını kazanmıştır.[131] Ülkenin yaklaşık olarak %70'i Şii'dir. Azınlıkta olan Sünniler ise ülkeyi yönetmektedir. Şiiler ve rejim karşıtı Sünniler, devlet yönetiminden ve ekonomik hayattan dışlanmışlardır.[132]

1960'lardan bu yana, solcu kesimin ve Şiilerin yönetime karşı ayaklandığı görülmektedir. Gösteriler için dile getirilen sebepler ise şunlardır: Otoriter rejim, insan haklarının ihlali, Şii grupların ayrımcılığa uğraması, yolsuzluk, baskıcı güvenlik birimleri, ekonomik yetersizlikler ve seçimlerde mezhepsel ayrımcılıklar.[133] 1972'de ülkede bir anayasa yapılmış, ertesi yıl yapılan parlamento seçimlerine katılan Şiiler

[129] "Yemen'in eski Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih öldürüldü", **BBC Türkçe**, 04.12.2017, **http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42219806**, (erişim: 01.01.2018).
[130] Arı, **a.g.e.**, s. 517.
[131] "Bahrain" **CIA Factbook**, **https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ba.html,** (erişim: 24.02.2017).
[132] Efegil, **a.g.m.,** s. 14.
[133] **A.g.m.** s. 14.

ilerleyen süreçte Sünniler tarafından gitgide siyasal sistemin dışına itilmişlerdir.[134] Bu seçimler sonucu oluşturulan kurucu meclisin Aralık ayında hazırladığı anayasada Bahreyn'in İslami bir devlet olduğu teyit edilmiş ve ülkenin yöneticisinin (emirinin) de Şeyh İsa bin Selman el Halife soyundan olması gerektiği ifade eilmiştir.[135] Yeni anayasa doğrultusunda 3 Aralık 1973 tarihinde bir seçim yapılmış ve yeni bir meclis oluşturulmuştur. Başbakan ve kabinesi meclise değil emire karşı sorumlu tutulmuştur.[136] Bu bağlamda, o tarihte her ne kadar meclis açılmış olsa da demokrasi veya meşrutiyetten söz etmek mümkün değildir. Zira Tayyar Arı'nın ifade ettiği gibi ülkede başbakan seçimle iş başına gelmemekte ve 40 yıldır Şeyh Halife bin Selman el Halife bu görevi sürdürmektedir.[137]

Bahreyn'de halk oldukça politize olmuş durumdadır. 1950'lerin ortalarından 1970'lerin sonuna kadar ülkedeki muhalefet solcu bir nitelik taşımaktadır, öte yandan özellikle 1979 itibaren İran'daki devrimin etkisiyle ülkedeki Şii nüfus muhalefetin liderliğini almış görünmektedir.[138] İran'da İslami yönetimin kurulmasının ardından, Tahran da Bahreyn'deki Şiilere destek vermeye başlamıştır.[139] Bundan sonraki süreçte ülkede mezhepsel gerilim hep süregelmiştir. Örneğin, Veysel Ayhan'ın aktardığına göre, 1994-1998 yılları arasında ülkedeki Şii ulema ve aktivistlerin yönetime yazdıkları dilekçeler ve mektuplar iki mezhep arasındaki gerilimin yükselmesine neden olmuştur.[140]

Arap Baharı bağlamında ise Bahreyn'deki ilk gösteriler 14 Şubat 2011 tarihinde yine yukarıda bahsedilen sebeplerin aynıları öne sürülerek yapılmıştır. 14 Şubat tarihine atfen, muhalefet hareketi kendisine "14 Şubat Hareketi" demektedir. Başkent Manama'nın İnci Meydanı'nda toplanan rejim muhalifleri taleplerini kralın istifasına

[134] Ayhan, **a.g.e.**, s. 270
[135] Arı, **a.g.e.**, s. 518.
[136] **A.g.e.**, s. 518.
[137] **A.g.e.**, s. 519.
[138] **A.g.e**., s. 519.
[139] Ayhan, **a.g.e.**, s. 271.
[140] **A.g.e.**, s. 271.

kadar götürerek, ülkedeki rejimin reform vaatlerini de yetersiz görmüşlerdir. Bahreyn Kralı Hamed bin İsa El Halife, olayların gelişmesi ve büyümesinin ardından isyancıları yabancı devletlerin ajanları ve terörist olarak niteleyip 3 ay boyunca ülkede olağan üstü durum ilan etmiştir. Ardından Suudi rejiminden ve Körfez İşbirliği Konseyi üyesi diğer devletlerden kendi halkını bastırmak ve sindirmek için yardım talep etmiş, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden 3 bin asker ülkeye girmiştir.[141]

Bu Körfez müdahalesinin dönemin ABD Savunma Bakanı Robert Gates'in Bahreyn ziyaretinden bir gün sonra gerçekleşmesi dikkat çekici bir olgudur. Rober Gates ziyareti esnasında halkın demokrasi taleplerinden hiç bahsetmemiştir. 5. Filoya ev sahipliği yapan Bahreyn'de 6 bin Amerikan askeri bulunmaktadır.[142] Ayrıca Gates bir açıklamasında Bahreyn'deki siyasi krizin İran tarafından istismar edildiğini ve bu ülkenin bu yolla Körfez'de sorun çıkarmak istediğini ifade etmiştir.[143]

Böylelikle Bahreyn'deki olaylar çok fazla büyümeden bastırılmıştır. Bahreyn'deki olaylar da Yemen'deki olaylar gibi İran-Suudi Arabistan rekabetinin bir yansıması şeklinde okunmuştur. Zira Suudi Arabistan Bahreyn yönetiminin isteği doğrultusunda bu ülkeye asker gönderdiğini ifade etse de, uluslararası toplum bu müdahalenin Suudi Arabistan-İran rekabetinin ve Suudi rejiminin kendi ülkesindeki Şii sorunundan kaynaklandığının farkındadır.[144]

1.3. Suriye'de Ayaklanma ve İç Savaş

Suriye tarih boyunca bir çok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış, ve günümüzde de pek çok farklı kültürden, dinden ve etnisiteden insanların yaşadığı bir yerdir. 2011'de başlayan hükümet karşıtı gösteriler ve sonraki süreçte patlak veren iç savaşı anlamak

[141] Abbas Karaağaçlı, "Bahreyn Krizi", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi,** 31.03.2011, **http://www.bilgesam.org/incele/1172/-bahreyn-krizi/#.WLAqeFXyjIU,** (erişim: 24.02.2017).
[142] Ayhan, **a.g.e.**, s. 288.
[143] **A.g.e.**, s. 288.
[144] **A.g.e.**, s. 287.

için Suriye'nin Osmanlı Devleti egemenliğinden çıktığı dönem ve sonrasındaki süreçte, İslam tarihinde konumlandırıldığı Şam vilayetinin pek çok parçaya bölünmesiyle yaratılan etnik, dinsel ve bunların ortaya çıkardığı ideolojik farklılık ve rekabetleri incelemek gerekmektedir. Bu nedenle de Fransız sömürge yönetimi ve sonrası dönemin incelenmesi elzemdir.

Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması konusunda 19-26 Nisan 1920 tarihleri arasında düzenlenen San Remo Konferansı'nda Şam Vilayeti parçalara ayrılarak bu bölgede manda yönetimleri kurulmuştur. Suriye ve Lübnan Fransa'ya Filistin ise İngiltere'ye bırakılmıştır.[145] Fransa Suriye'yi Halep, Şam, Lazkiye, İskenderun ve Dürzi Dağı olmak üzere beş yarı özerk idari/siyasi birim olarak düzenlemiştir. Lazkiye Nusayrilere, İskenderun Türklere, Dürzi Dağı Dürzilere, Halep ve Şam da Sünni Araplara olmak üzere her biri ayrı bir etnik grubun kontrolüne bırakılmıştır.[146] Hatay ise Kurtuluş Savaşı esnasında Fransa ile Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Fransa'ya bırakılmış, Milletler Cemiyeti 1923'te Suriye üzerinde Fransız yönetimini kabul edince Hatay da manda yönetimi altında kalmıştır.[147]

Fransa 1924'te Şam ve Halep devletlerini Suriye Devleti adıyla birleştirerek yeni bir siyasal düzenlemeye gitmiştir. Suriye Devleti, Şam ve Halep dışında mandanın ondan sonraki en büyük iki kenti olan Hama ile Humus'u da kapsamaktaydı. Bu dört şehirde toplumsal ve siyasal hayat Sünni tüccar ve toprak sahiplerinin hakimiyetindeydi. Böylece Fransa ülkedeki Dürzileri ve Nusayrileri milli politikadan dışlamıştır.[148]

[145] "San Remo Konferansı, 1920" (der.) Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü,** 4. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2005, s. 573.
[146] Muhittin Ataman, "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", **SETA Rapor**, No:6, Nisan 2012, s. 7.
[147] Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 316.
[148] Cleveland, **a.g.e.**, s. 245.

Fransızlar İskenderun sancağına ise özerklik vererek ayrı bir siyasi yapıya kavuşturmuştur.[149] Ancak İskenderun sorunu yalnızca Suriye'ye ilişkin bir mesele olarak kalmamış, Türkiye-Fransa ve Türkiye-Suriye ilişkilerini de etkilemiştir. Özellikle, Avrupa'da 1930'larda ortaya çıkan yeni siyasi dengeler, yani İtalya'da Mussolini'nin Almanya'da ise Hitler'in iktidara gelmesi Fransa'yı Türkiye ile anlaşma yapma noktasına getirmiştir. Atatürk de 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra İskenderun meselesinin de çözüm zamanının geldiğine inanmaktaydı.[150] 9 Eylül 1936 tarihinde Suriye'deki manda yönetiminin kaldırılması konusunda Suriye ile Fransa arasında bir uzlaşıya varılmıştır. Tabii bu durum "Sancak Meselesi"ni (İskenderun) yeniden gündeme getirmiş ve Türkiye ile Fransa arasında 1939 yılına değin sürecek bir anlaşmazlık başlamıştır.[151] Gelişen süreçte Türkiye konuyu Milletler Cemiyeti'ne (MC) taşımıştır. Fransa ile Türkiye arasında 26 Ocak 1937'de varılan antlaşma ertesi gün, 27 Ocak'ta MC Meclisi tarafından "Sandler Raporu" olarak onaylanmıştır.[152]

Gelişen süreçte İskenderun, Ankara'nın tabiriyle Hatay, bağımsız bir devlet olma yoluna girmiştir. Figen Atabey, Fransa'nın Avrupa'da Hitler'in güçlenmesi üzerine iyice bozulan siyasi dengeler neticesinde Türkiye ile Hatay meselesinin çözümü için müzakerelere başladığını ifade etmektedir.[153] Müzakereler, 3 Temmuz 1938 tarihinde Türkiye adına Orgeneral Asım Gündüz ile Fransa adına Tümgeneral Huntziger tarafından imzalanan bir antlaşmayla neticelenmiştir. Hatay'ın toprak bütünlüğünü garanti altına alan bu antlaşma, Fransa ve Türkiye'yi bu konuda garantör ülkeler olarak

[149] Arı, **a.g.e**., s. 128.
[150] Esin Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 19, 2002, s. 333.
[151] **A.g.m.**, s. 333.
[152] **A.g.m.**, s. 336.
[153] Figen Atabey, "Hatay'ın Anavatan'a Katılma Süreci", **AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 7, Temmuz 2015, s. 197.

öngörmüştür.[154] Hatay Devleti kendi parlamentosunda 23 Haziran 1939 tarihinde yaptığı toplantı sonucu Türkiye'ye katılma kararı almıştır.[155]

Suriye'nin bağımsızlığı II. Dünya Savaşı sonrasına ancak daha da önemlisi Ortadoğu'da İsrail devletinin kurulma aşamasına denk gelmektedir. Nitekim 14 Mayıs 1948'de İsrail resmen kurulmuş ve ardından patlak veren Arap-İsrail savaşı Suriye'deki dengeleri sarsmıştır. Bu savaşta yenilen Arap ittifağının bir üyesi olan Suriye'de bazı subaylar yenilgiden sivil rejimi sorumlu tutmuşlardır. Bu rahatsızlık Ocak 1949'da ülkedeki ilk askeri darbeye zemin hazırlamıştır. Albay Hüsnü Zaim yönetime el koyarak cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli'yi iktidardan düşürmüştür. Ancak Zaim de aynı yıl içinde yine bir albay olan Edip Şişekli tarafından iktidardan düşürülmüştür. Şişekli'nin iktidarının ilk iki yılında Suriye siyasal hayatına getirdiği düzen ve disiplin halk tarafından tutulmuştur. Ancak albayın popülaritesi, iktidarda kalmak için baskıcı yöntemlere yöneldiğinde sona ermiştir. Bunun sonucunda Şişekli 1954 yılında bir darbeyle iktidardan indirilmiştir. 1954 yılında ülkede düzenlenen seçimlerde Baas Partisi[156] de gücünü göstermiştir.[157] 1957 yılında ülkede sol partiler daha güçlenmişlerdir.

ABD Başkanı Eisenhower 1957 yılında Ortadoğu'ya ilişkin bir doktin ilan etmiştir. Doktrinin amacı Ortadoğu'da komünizmin yayılmasını önlemekti.[158] Tabii ABD'nin kastettiği "komünizm" milliyetçi Arap rejimleriydi. Bunun da etkisiyle, 1 Şubat 1958 tarihinde ise Mısır ve Suriye birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC)

[154] **A.g.m**., s. 197.
[155] Dayı, **a.g.m.,** 339.
[156] Suriyeli bir Ortodoks olan Mişel Eflak tarafından kurulan "Arap Yeniden Diriliş Partisi", Arapça kısaltmasıyla BAAS, Özge Özkoç'un belirttiğine göre, "En çok Suriye toplumunda yeni yeni filizlenen orta sınıfın ve bir grup küçük aydının başını çektiği Milli Hareket Birliği'nden etkilenmişti."(bkz. Özge Özkoç, **Suriye Baas Partisi: Kökenleri Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, s. 35.) BAAS'ın temel sloganı "Birlik, Hürriyet ve Sosyalizm" olmuştur.
[157] Cleveland, **a.g.e.,** s. 360-361.
[158] Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 327.

kurmuşlardır.[159] Ancak kurulan bu devlet 1961'de Mısır'ın artan hakimiyetine karşı Suriye tarafında oluşan rahatsızlıktan dolayı dağılmıştır. Primakov, BAC'ni dağılmaya götürenin, Nasır'ın Suriye'yi etki altına almaya yönelik politikalarına karşı Suriyeli milliyetçi subayların tepkisi olduğunu ifade etmektedir.[160]

1963 yılının Suriye açısından bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Zira o yıl Suriye'de yapılan askeri darbe sonucunda Baas Partisi iktidara gelmiştir. Darbeden sonra Baas içinde fikir ayrılıkları ortaya çıkmış ve "ılımlı" sivil kanatla "radikal" askeri kanat olarak parti iki fraksiyona ayrılmıştır. 1966 yılında askeri kanadın yaptığı darbeyle ılımlı siviller tasfiye edilmiştir. 1970 yılında ise daha milliyetçi görüşlere sahip olan Hafız Esad devlet başkanı Nurettin Atassi'yi devirerek ülkede yönetimi ele geçirmiştir.[161] Böylece Suriye'de "Esad Dönemi" başlamıştır. Yevgeni Primakov, Hafız Esad ve ekibini eskiye göre "daha radikal küçük burjuva grubu" olarak tanımlamaktadır.[162] Muhittin Ataman ise Hafız Esad'ın iktidarını şöyle tanımlamaktadır: "30 yıllık iktidarı boyunca milliyetçi, realist, ve pragmatist özellikleri ön plana çıkaran bir liderlik sergileyen Esad, ülkedeki siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatı kontrol altında tutan totaliter bir rejim kurmuştur."[163] Gerçekten de Esad'ın politikaları çoğu zaman katı ilkelerle –özellikle Arap, ileri dönemde Suriye milliyetçiliği- şekillense de zaman zaman pragmatist yönlere de kaymıştır. Buna en güzel örnek, 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı'nda Saddam karşıtı koalisyon içinde yer almasıdır.

---

[159] "BAC, Suriye ile Mısır'ın tek bir devlet olarak birleşmesiydi. Birlik isteği, hakim Baas Partisi üyesi olan bir grup Suriyeli politikacıdan geldi. Bunlar Suriye içindeki küçük ama iyi örgütlenmiş bir komünist hareketin hükümeti devirme arifesinde olmasından korkuyorlardı. Bu yüzden, komünist darbeyi önleyeceği ve kendi hakimiyetlerini koruyacağını düşünerek bir Suriye-Mısır birliği fikriyle Nasır'a yaklaştılar. Nasır teklifi kabul etti ve aradan bir ay geçmeden BAC ilan edildi." (bkz. Cleveland, **a.g.e.**, s. 349.)

[160] Primakov, **a.g.e.,** s. 76.

[161] Galip Çağ, Sami Eker, "Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Strateji Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, , s. 65.

[162] Primakov, **a.g.e.**, s. 106.

[163] Ataman, **a.g.m.**, s. 13.

Hafız Esad'ın iktidarını sağlamlaştırması ve 1973 yılında hazırladığı anayasayla gücünü pekiştirmesi üzerine Suriye'de tek parti iktidarından çok tek adam iktidarının hakim olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle ilerleyen dönemde Esad'ın Alevi kesimleri ordu ve bürokrasi kademelerinde görevlendirmesi, halk nezdinde iktidarın mezhepçi bir görünüm almasına neden olmuştur.[164] Hafız Esad'ın bu dönemde belki de en önemli dış politik hamlesi Lübnan'a yönelik olmuştur. Lübnan'da 1975 yılında başlayan iç savaşta ilk başta Maruni Hıristiyanları destekleyen Esad, 1 Nisan 1976 tarihinde Lübnan'a asker sokmuştur. Bu müdahalenin gerekçesi Esad'ın Lübnan Dürzileri lideri Velid Canbolat ve dönemin Filistin Kurtuluş Örgütü(FKÖ) lideri Arafat'ın Lübnan siyasetinde etkili olmasını istememesidir.[165] Suriye'nin Lübnan'a müdahalesi ile iç savaş geçici olarak sona ererken Suriye'nin Lübnan'da artan etkisinden rahatsız olan İsrail ve Suriye'yi Lübnan'da Arap dünyasından bir güç olarak gören, Batı'yla eklemlenme çabasındaki Maruniler, bu ülkenin askerlerini Lübnan'dan çıkarmanın yollarını aramaya başlamışlardır.[166]

Hafız Esad döneminde iç politikada yaşanan en önemli olay ise tarihe "Hama Katliamı" olarak geçen olay olmuştur. Hama, Suriye'de siyasal İslamcılığın merkezlerinden biriydi[167], bu kentte uzun bir süredir devam etmekte olan gerginlik 2 Şubat 1982'de hükümet karşıtı bir isyana dönüşmüştür. Alevilerin 1970'te devlet yönetimini ele geçirmesinden sonra azınlık yönetimine karşı güçlü bir Sünni muhalefet başlamıştır. Veysel Ayhan şöyle aktarmaktadır:

> "Özellikle Müslüman Kardeşler örgütü tarafından organize edilen muhalefet 1970'li yıllarda rejimi ciddi şekilde tehdit edecek bir seviyeye gelmişti. Bu dönemde birçok Alevi lider suikast sonucu

[164] Cleveland, **a.g.e**., s. 444.
[165] Veysel Ayhan, Özlem Tür, **Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler,** Bursa, Dora yayınları, 2009, s. 105.
[166] **A.g.e.**, s. 108.
[167] "2 Şubat 1982: Esad diktatörlüğü Hama'da katliam yaptı", **marksist.org,** 02.02.2015, **http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/634/2-Subat-1982:-Esad-diktatorlugu-Hama%E2%80%99da-katliam-yapti**, (erişim: 10.03.2017).

öldürülmüştü. Sünni kesimin özellikle vurguladığı nokta yönetimin Suriye'de azınlığı oluşturan grupların eline geçmiş olmasıydı. Bu nedenle muhalefet doğrudan Alevilere yöneltildi."[168]

1970'lerin sonundan itibaren başlayan hükümet karşıtı gösteriler Hama'da adeta bir halk ayaklanmasına dönüşmüştür. Yaklaşık 12 bin asker, tank ve helikopterle Hama kentine düzenlenen operasyon sonucunda 10 bin ila 30 bin civarında insan yaşamını yitirmiştir. Rejimin bu saldırısı sonucu Suriye'de yükselen Sünni muhalefet bastırılmıştır.[169]

"10 Haziran 2000 tarihinde Hafız Esad'ın ölümü ve sonrasında oğlu Beşar Esad'ın devlet başkanlığı koltuğuna oturması ülke tarihinde bir dönemin sonunu ilan eden ve yeni bir dönemin başlangıcını vadeden önemli bir kilometre taşıdır."[170] Eğitiminin iki yıllık bir kısmını Batı'da tamamlayan ve bir doktor olmuş olan Beşar Esad'ın devlet başkanı olması bazı soru işaretlerini beraberinde getirse de, daha Batılı düşünceler ve küreselleşmenin değerlerini bilen genç bir liderin ülke yönetimine gelmesi Suriye'nin geleceği konusunda hem ülke içinde, halk arasında hem de ülke dışında iyimser beklentilere yol açmıştır.[171]

Beşar Esad iktidarının ilk yıllarında ABD ve AB ile iyi ilişkiler geliştirme politikası gütmüş ve ekonomik liberalleşme yoluyla Suriye ekonomisini kapialist sisteme entegre etmek istemiştir. Ancak ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgali Suriye yönetimini zora sokmuştur. "ABD'de İsrail'i sonuna kadar destekleyen bir hükümetin bulunması ve Bush'un Suriye-İsrail ilişkileriyle ilgili herhangi bir vaatte bulunmaması, aksine Suriye'yi Lübnan'dan çekilmeye; Hizbullah, Hamas, İslami Cihat gibi bölgesel kartlarına verdiği desteği çekmeye ve Irak işgaline ortak olmaya zorlaması Esad'ın işgale karşı çıkmasına neden olmuştur."[172] 2004 yılında alınan BM Güvenlik

[168] Ayhan, **a.g.e**., s. 358.
[169] **A.g.e.,** s. 359.,
[170] Ataman, **a.g.m.,** s. 23.
[171] **A.g.m.**, s. 23.
[172] Nuri Salık, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 35, Kasım 2011, s. 22-23.

Konseyi'nin 1559 sayılı kararı, Lübnan'daki tüm yabancı güçlerin bu ülke topraklarından geri çekilmesini talep etmiştir.[173] 2005 yılındaki Refik Hariri suikastine yönelik yayımlanan 1595 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde yayımlanan tahkikat raporu ise Suriye rejiminin bu suikastte dahli olabileceğine dair kanıtlar olduğunu öne sürmüştür.[174] Bu gelişmeler Beşar Esad rejimi ile Batı'nın kutuplaşmasını iyice belirginleştirmiştir.

2010 yılının sonunda başlayan Arap Baharı'nın 2011'in Mart ayında Suriye'ye sıçraması üzerine ülkede bir kaos baş göstermiş ve rejim karşıtı protestolar iç savaşa dönüşmüştür. Suriye'deki rejim karşıtı protestolar ve ardından patlak veren iç savaşın nedenleri konusunda pek çok yorum yapılmıştır. Ekin Oyan Altuntaş Suriye'deki çatışmaların en başından beri bir vekalet savaşı olduğunu belirterek, Özgür Suriye Ordusu(ÖSO), El Nusra Cephesi ve IŞİD'in Batı ve Körfez ülkeleri tarafından finanse edildiğini belirtmiştir.[175] Rusya, İran ve Hizbullah gibi rejim güçleri yanında yer alan unsurlar da Altuntaş'ın bu noktada muhalefet konusunda belirttiği hususu benimsemekte ve mezkur grupları terörist olarak tanımlamaktadırlar. Bu noktada örneğin İran'ın tavrına dikkat çekmek gerekirse, bu ülke Suriye'deki olayları bir halk hareketi olmaktan çok İran'a yönelik olası bir harekatın öncü saldırısı olarak değerlendirmiştir.[176] Farklı bir bakış açısı olarak, Suriye'deki ayaklanmayla Mısır'daki rejim karşıtı protestolar arasındaki bir benzerliğe James L. Gelvin dikkat çekmektedir. Gelvin, "Beşar Esad'a Karşı 2011 Suriye Devrimi" hareketinin Mısır'daki "6 Nisan Hareketi"ni kendisine örnek aldığını ifade etmektedir.[177]

---

[173] "Resolution No: 1559" **UN Security Council**, 02.09.2004, **https://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm**, (erişim: 26.03.2017).
[174] Detlev Mehlis, **Report of The International Independent Investigation Commission Established Pursuant to Security Council Resolution 1595**, Beyrut, 19.10. 2005, s. 52.
[175] "Ortadoğu'da Sınıfsal Düzenleme", **Sol Haber,** 08.07.2015**, http://haber.sol.org.tr/dunya/ortadoguda-sinifsal-duzenleme-122092,** (erişim: 11.03.2017).
[176] Cemalettin Taşken, "Arap Baharı'ndan Suriye Krizi'ne: Suriye ve İran'ın Denge Politikası" **Suriye'deki Aktörlerin Denge Arayışı,** Ankara Stratejik Enstitüsü Rapor, No: 2016-1, Mart, 2016, s. 36.
[177] Gelvin, **a.g.e.**, s. 65.

Rejim karşıtı muhalefeti destekleyen cepheden söz etmek gerekirse, Arap Birliği 12 Kasım 2011 tarihinde, rejimin muhaliflere yönelik uyguladığı şiddet politikasından vazgeçmemesi üzerine Suriye'nin Arap Birliği üyeliğini askıya alma ve bu ülkeye ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulama kararı alınacağını belirtmiştir. Lübnan ve Yemen'in karşı çıktığı, Irak'ın çekimser kaldığı tasarı 18 üyenin oyuyla kabul edilmiştir.[178] Arap dünyasının en önemli ülkesi olan Suudi Arabistan'ın Suriye İç Savaşı'ndaki muhalefet yanlısı politikasının nedeni Danielle Ellison tarafından bu ülkenin İran'la olan bölgesel rekabeti ve Esad rejiminin Suriye'deki Sünni halka yönelik katliamları olduğunu ifade etmiştir. Ellison ayrıca Suudi Arabistan'ın Arap ve diğer Sünni müttefikleri ile Suriye politikasında koordinasyon halinde hareket ettiğini de eklemektedir.[179] Rejim karşıtı gösterilerin başlaması üzerine Türkiye Esad yönetiminden kapsamlı bir reform başlatmasını istemiştir. Ancak Esad'ın bu çağrıya uymaması üzerine Ankara-Şam hattında ilişkiler kopmuştur. Esad'ın muhaliflere yönelik şiddet politikalarının devam etmesi üzerine Türkiye Esad rejiminin gitmesini net bir biçimde dile getirmiş ve muhaliflerden yana tavır almıştır. Bunun üzerine 15 Aralık 2011 tarihinde İstanbul'da Suriye Ulusal Konseyi(SUK) ilk ofisini açmıştır.[180]

Bu noktada ABD'nin küresel bir aktör olarak Suriye'deki rejim karşıtı ayaklanma ve sonrasındaki iç savaşa yönelik politikasına değinmek gerekirse, dönemin ABD Başkanı Obama, ABD'nin ulusal güvenliğini sağlama adına ülkesinin Ortadoğu'daki askeri ve siyasi yatırımlarının azaltılmasını savunmuştur. Obama'nın bu politikası Suriye özelinde ciddi eleştirilere neden olmuştur.[181] ABD yönetimi Suriye'de rejim karşıtı ayaklanmaların başından itibaren muhaliflerin yanında yer almış ve muhaliflere silah

[178] Ataman, **a.g.m.**, s. 35-36.
[179] Danielle Ellison, "FPI Bulletin: Saudi Arabia and Syrian Civil War", **The Foreign Policy Initiative,** 15.04.2016, **http://www.foreignpolicyi.org/content/fpi-bulletin-saudi-arabia-and-syrian-civil-war,** (erişim: 11.03.2017).
[180] Türkiye'nin Suriye'deki Arap Baharı sürecindeki tutumu için bkz. Ataman **a.g.m**. s. 50-54.
[181] Gülsüm Boz, "Obama'nın Ortadoğu Politikasıyla Şekillenen 'ABD'nin Suriye Politikası'", içinde **Suriye'deki Aktörlerin Denge Arayışı**, Ankara Stratejik Enstitüsü Rapor, No: 2016-1, Mart, 2016, s. 7.

yardımı yapmıştır.[182] ABD'nin Suriye rejimine yönelik politikasının zirve noktası 2013 yılında yaşanmıştır. 2013 yılının Ağustos ayında Şam rejiminin kendi vatandaşlarına karşı kimyasal silah kullandığının ortaya çıkması ile birlikte Obama yönetimi sınırlı bir askeri operasyon seçeneğini değerlendirse de, Rusya'nın arabuluculuğu ile Suriye'nin kimyasal silahlarını teslim etmeyi kabul etmesi üzerine bu düşünceden vazgeçmiştir.[183] Obama müdahaleden kaçınması nedeniyle Suriye konusunda pasif kalmakla suçlanmıştır.

"IŞİD'in yükselişinden itibaren ise cihatçı hareketler ve onların önceliği olan bölgenin sosyo-politik yapısını değiştirmek ABD'nin doğrudan hissettiği bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır."[184] Bu noktadan itibaren ABD'nin Suriye'de önceliği Esad rejimini devirmekten çok IŞİD tehdidiyle mücadeleye verdiği görülmektedir. Özellikle 2014'ten itibaren ABD Suriye'de IŞİD'i önceleyen politikayı yürürlüğe sokmuştur.[185] Bu noktada Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) örgütüne de değinmek gerekmektedir.

IŞİD kökenlerini ABD'nin 2003 yılında gerçekleştirdiği Irak işgalinin hemen sonrasına dayandırmaktadır. O dönemde adı "Tevhid ve Cihad Cemaati" olan örgüt Ürdünlü militan Ebu Mus'ab el Zerkavi tarafından kurulmuştur.[186] Zerkavi 2004 yılında El Kaide'ye bağlılık yemini etmiştir.[187] Örgüt esas olarak ABD işgaline karşı direniş amaçlı olarak kurulmuşsa da, Iraklı Şii nüfusa yönelik yaptığı saldırılarla da gündeme gelmiştir. M.J. Kirdar'a göre örgütün dört temel hedefi olmuştur: Uluslararası ve koalisyon partnerlerini hedef alarak ABD'yi izole etmek, yeni kurulan Irak yönetimini

[182] Tara McKlevey, "Arming Syrian rebels: Where the US went wrong", **BBC,** 10.10.2015, **http://www.bbc.com/news/magazine-33997408,** (erişim: 13.03.2017).
[183] Özgür Ünlühisarcıklı, "ABD ve Türkiye'nin Suriye politikaları", **Al Jazeera Türk**, 27.01.2017, **http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-ve-turkiyenin-suriye-politikalari,** (erişim: 13.03.2017).
[184] Boz, **a.g.m.**, s. 8.
[185] "Barack Obama'nın 4 yıllık Suriye politikası" **TRT Haber**, 2 Ekim 2015, **http://www.trthaber.com/haber/dunya/barack-obamanin-4-yillik-suriye-politikasi-206565.html**, (erişim: 26.03.2017).
[186] Zachary Laub, "The Islamic State", **CFR**, 10.08.2016, **http://www.cfr.org/iraq/islamic-state/p14811**, (erişim: 15.03.2017).
[187] "What is 'Islamic State'?", **BBC**, 02.12.2015, **http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29052144**, (erişim: 15.03.2017).

hedef alarak geçiş sürecini baltalamak, özel askeri şirket mensupları ve insani yardım çalışanlarını hedef alarak yeniden inşa sürecini sabote etmek ve ülkede Şii-Sünni ayrımı üzerinden bir mezhep çatışması çıkarmak.[188]

2006 yılında Zerkavi öldürülünce onun yerine Ebu Hamza el Muhacir lider olmuştur. Aynı yıl Irak'ta Sünni direniş gruplarından oluşan "Mücahitler Şura Konseyi" Irak İslam Devleti'ini kurma kararı almışlar ve bu devletin emiri olarak da Ebu Ömer el Bağdadi'yi seçmişlerdir.[189] 2010 yılında ise örgütün lideri Ebu Ömer el Bağdadi ve aynı zamanda Irak El Kaidesi lideri olan Irak İslam Devleti üst düzey liderlerinden Ebu Hamza el Muhacir'in öldürülmesi üzerine Ebu Bekir el Bağdadi örgütün başına geçmiştir.[190] ABD'nin Irak'ı 2011 yılında terk etmesinden sonra örgütün tekrar çıkış yapması Suriye'de başlayan rejim karşıtı ayaklanmalarla birlikte olmuştur. Örgüt lideri Ebu Bekir el Bağdadi Suriye'de bir cihatçı örgüt kurması için Ebu Muhammed el Colani'yi görevlendirerek Nusra Cephesi'ni kurmuştur.[191] Ancak 9 Nisan 2013 tarihinde Ebu Bekir el Bağdadi bir ses kaydı yayınlayarak IŞİD'in kurulduğunu ilan etmiş ve Nusra Cephesi'nin de IŞİD'e katıldığını duyurmuştur.[192] El Kaide ve Nusra Cephesi bu birleşmeyi reddetmişlerse de Bağdadi BBC'nin yorumuna göre "sadık adamları sayesinde Suriye'de tutunmayı bilmiştir."[193]

10 Haziran 2014 tarihinde IŞİD Irak ordusunun silahlarını bırakarak kenti terk etmesi üzere Irak'ın ikinci büyük şehri olan Musul'u ele geçirmiştir.[194] Örgütün bu hamlesi özellikle ABD'nin politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktası teşkil

[188] M.J. Kirdar, "Al Qaeda in Iraq", , **CSIS AQAM Futures Prject: Case Study Series**, Haziran 2011, No: 1, s. 4.
[189] Fehim Taştekin, "Paralel El Kaide", **Hürriyet**, 29.06.2014, **http://www.hurriyet.com.tr/paralel-el-kaide-26705609**, (erişim: 15.03.2017).
[190] **A.g.m.**
[191] **A.g.m.**
[192] Sinan Hatahet, "Suriye'de 'IŞİD'", **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi,** No: 20, Şubat 2015, s. 5.
[193] BBC, **a.g.m.**
[194] "IŞİD Musul'u ele geçirdi", **NTV,** 10 Haziran 2014, **http://www.ntv.com.tr/dunya/isid-musulu-ele-gecirdi,bR29DyoHmE6Be3Kb5p6Ung**, (erişim: 26.03.2017).

etmektedir. Ankara Strateji Enstitüsü'nün Suriye konusundaki raporunda, "Sosyo-politik amaçlı gösteriler ile beraber Amerika'nın bölgedeki ortakları etkilenmiş olmasına rağmen, 2014 yılında IŞİD'in yükselişine kadar Amerikan çıkarları risk altında olmamıştır. IŞİD'in yükselişinden itibaren ise cihatçı hareketler ve onların önceliği olan bölgenin sosyo-politik yapısını değiştirmek ABD'nin doğrudan hissettiği bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır."[195]

IŞİD'in Irak'ta hızlı ilerleyişi ve bölgede güç kazanması üzerine 4-5 Eylül 2014 tarihinde Galler'de toplanan NATO Zirvesi'nde ABD IŞİD karşıtı koalisyonu oluşturmuştur. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry Büyük Britanya, Fransa, Avustralya, Almanya, Kanada, Türkiye, İtalya, Polonya ve Danimarka temsilcilerine baskı yaparak IŞİD'e karşı finansal ve askeri destek vermelerini istemiştir. Bu ülkeler de destek vermeyi kabul etmişlerdir.[196] 10 Eylül'de dönemin ABD Başkanı Obama IŞİD'e karşı mücadele planının, IŞİD'e karşı hava operasyonları gerçekleştirmek, Irak güvenlik güçleri, Peşmerge, Suriye muhalefeti gibi IŞİD'le savaşan gruplara destek vermek, örgütün mali kaynaklarının kesilmesini sağlamak, Irak'ta IŞİD zulmü nedeniyle zor durumda olan azınlıklara yönelik insani yardımları arttırmak olarak açıklamıştır.[197]

Bu noktada ABD Irak'ta yerel unsurlar olarak gördüğü Irak ordusu, Şii milisler ve Sünni aşiretler ile beraber hareket ederken, Suriye'de ise IŞİD'e karşı Demokratik Birlik Partisi (PYD) ile birlikte hareket etmektedir.[198] 15 Eylül 2014'te IŞİD karşıtı koalisyonun üyeleri Paris'te bir toplantı daha gerçekleştirmiştir. Bu toplantıya katılan 40 ülkenin 10'u Arap ülkesidir.[199] Koalisyon Irak ordusu, Peşmerge, PYD ve Sünni

[195] Boz, **a.g.m.**, s. 8.
[196] Denver Nicks, "U.S. Forms Anti-ISIS Coalition at NATO Summit", **TIME**, 5 Eylül 2014, **http://time.com/3273185/isis-us-nato/**, (erişim: 26.03.2017).
[197] Boz, **a.g.m.**, s. 10.
[198] **A.g.m.,** s. 10.
[199] "IŞİD karşıtı koalisyon Paris'te toplandı" **BBC**, 15 Eylül 2014, **http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140915_isid_koalisyon_paris**, (erişim: 26.03.2017).

aşiretlerle Şii milislere hava desteği vererek IŞİD'i geriletmeyi başarmıştır. Haziran 2017'de örgütün başkent olarak ilan ettiği Rakka'ya operasyon başlamış[200] ve 2017 Temmuz ayı itibariyle Musul IŞİD'ten geri alınmıştır[201]

Yukarıda da ifade edildiği gibi ABD'nin IŞİD'in yükselişinden sonra Suriye krizine bakışı değişmiştir. Bu değişimin etkilerinden biri de en başından beri Suriye konusunda pasif olmakla eleştirilen Obama'nın ABD içinde daha sert eleştirilmeye başlamasıdır. ABD'nin politikalarında yaşanan değişimin bir örneği olarak Esad rejimi ve Rusya'nın başını çektiği güçlerin Halep'e yaptığı operasyonda görmek mümkündür. ABD Halep konusunda beklenilenden düşük profilde bir tutum sergilemiştir. Bu da ABD içinde Obama'ya yönelik eleştirilere neden olmuştur. Örneğin, National Review Halep'in rejimin eline geçişinden sonra Obama'nın Suriye politikasını "felaket" olarak nitelendirmiştir.[202]

Buraya kadarki kısımda Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin tarihsel arka planına değinilmiş, süreç bu bağlamda ele alınmaya çalışılarak, Arap dünyasındaki isyanlar anlatılmıştır. Hiç şüphesiz Rusya'nın bu süreçteki politikası da tarihsel arka plana sahiptir. İkinci bölümde de değinileceği gibi Ortadoğu'da tarih boyunca gelişen süreçler ve küresel düzeydeki olaylar Rusya Federasyonu'nun bölgeye yönelik politikalarına etki etmiştir.

[200] "DSG duyurdu: Rakka operasyonu başladı", **Diken**, 06.06.2017, **http://www.diken.com.tr/dsg-duyurdu-rakka-operasyonu-basladi/,** (erişim: 01.10.2017).
[201] "252 günlük operasyon bitti! Musul, DEAŞ'tan temizlendi!", **SABAH**, 29.06.2017, **http://www.sabah.com.tr/dunya/2017/06/29/252-gunluk-operasyon-bitti-musul-deastan-temizlendi**, (erişim: 01.10.2017).
[202] "Obama's Disastrous Syria Policy", **National Review**, 15 Aralık 2016, **http://www.nationalreview.com/article/443055/aleppos-fall-obamas-disastrous-syria-policy**, (erişim: 26.03.2017).

İKİNCİ BÖLÜM: RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI VE SURİYE İLE İLİŞKİLERİ

2.1. Çarlık Rusya'sından Soğuk Savaş'a

Rusya'nın Ortadoğu'ya yönelik ilgisi yeni bir durum değildir. Bu devletin bölgeye yönelik ilgisini I. Petro (Büyük Petro) devrine değin götürmek mümkündür.[203] Hasan Hız'a göre, Çarlık Rusyası'nın Ortadoğu coğrafyasına yönelik politikasından söz etmek mümkün değildir, zira Rusya'nın bölgeyle var olan ilişkileri Osmanlı Devleti ve İran ile ilişkilerinden ibaretti. Her iki devletin de Rusya'yla kurduğu ilişkiler genellikle ticari ve dini boyutlarda olmuştur. Bilhassa, Osmanlı Devleti sınırları dahilindeki Suriye ve Filistin'deki dini merkezler, Rus hacıların ziyaret yerleri olduğundan önem arz etmekteydi. Çarlık Rusyası 1699 yılındaki Karlofça Antlaşması'ndan sonra özellikle Suriye'deki Hıristiyan nüfusla daha rahat ve yakın ilişkiler kurabilmiştir.[204] Hasan Hız, I. Petro döneminde Rusya'nın Ortadoğu'ya artan ilgisini, Petro'nun sıcak denizlere inme siyasetine bağlamaktadır. Bu noktada Petro'nun, İstanbul ve Boğazları ele geçirme ve Basra Körfezi'ne inme siyaseti, bölgeye yönelik Rus siyasetini de belirlemiştir.[205]

1774 yılında Çarlık Rusyası ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, daha önceden Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı topraklarında sahip olduğu ticari imtiyazların bir benzerini Rusya'ya da kazandırmıştır. Ayrıca, Çarlık Rusyası kendisini Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks tebaanın hamisi olarak gördüğünden[206], bu sıfatla Rusya Ortadoğu'daki nüfuz mücadelesi içinde yer almıştır.[207] Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın yayılmacı politikaları sonucu çaresiz kalan Osmanlı Padişahı II. Mahmut dönemin büyük güçlerine yardım çağrısında bulunmuş, bu

[203] Hasan Hız, "Çarlık Rusyası'nın Ortadoğu Jeopolitiği", **Haber Tüneli**, 4 Ekim 2017, **http://www.habertuneli.com/yazarlar/hasan-basri/rusyanin-ortadogu-jeopolitigi**, (erişim: 12.12.2017).
[204] **A.g.m.**
[205] **A.g.m.**
[206] Dugin **a.g.e.**, s. 219-220.
[207] Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Orta Doğusu", **Akademik Ortadoğu**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2008, s. 48.

çağrısına ilk başlarda yalnızca Rusya yanıt vermiştir. İki devlet arasında 1833 yılında Hünkar İskelesi Antlaşması imzalanmıştır.[208] İlerleyen dönemde Rusya'nın Ortadoğu bölgesine ilgisi o denli artmıştır ki, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1853 yılında patlak veren Kırım Savaşı'nın kıvılcımını Kudüs'teki Hz. İsa'nın doğduğu yer olan Beyt-ül Lahim Kilisesi'ndeki kutsal yıldızın çalınması çakmıştır.[209]

1917 yılında gerçekleşen Bolşevik ihtilalinden sonra Çarlık Rusyası yerini SSCB'ye bırakmış ve bu ülkede ihtilal sonrasında sosyalizmin inşasına geçilmiştir. Ekim Devrimi'nin akabinde başlayan iç savaş, ardından gelen sosyo-ekonomik sorunlar ve Avrupa'da faşizmin yükselmesi ile ilk yıllarda Sovyetler Birliği'nin dış politikası ekonomiyi düzeltmek amacıyla genellikle Avrupa ülkelerine yönelik olmuştur. Sovyetlerin doğrudan Ortadoğu'ya yönelik olmasa da, 23 kasım 1917 tarihinde Izvestia gazetesinde, İtilaf Devletleri arasında savaş esnasında yapılan gizli anlaşmaları ifşa etmeleri İngilizlerin Ortadoğu'daki durumunu güçleştirmiştir.[210] Bu olaydan sonra İngiltere ile Şerif Hüseyin'in ilişkileri olumsuz etkilenmiştir.[211] Manda idaresi altına girmeyen ve İngilizlere karşı savaş vererek bağımsız olan Kuzey Yemen 1928 yılında Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkiler kurmuştur.[212] Kuzey Yemen SSCB ile diplomatik ilişki kuran ilk Arap devletidir.

[208] Cleveland, **a.g.e.,** s. 83.
[209] Purtaş, **A.g.m.,** s. 49.
[210] Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, s. 185.
[211] **A.g.e.**, s. 186.
[212] Purtaş, **a.g.m.,** s. 49.

2.2. Soğuk Savaş[213] ve Ortadoğu

Soğuk Savaş hiç şüphesiz XX. yüzyılın en önemli dönemidir. Ortadoğu'daki etkilerini anlamak için önce Soğuk Savaş'ın ne olduğu ve iki süpergücün bu kavramdan ne anladığını ifade etmek gerekmektedir. Öncelikle, Soğuk Savaş başladığında ABD Başkanı olan Harry Truman'ın bu döneme yönelik algısını Kissinger şöyle tanımlamaktadır, "Truman, Birleşik Devletler'le Sovyetler Birliği arasındaki mücadeleyi, politik nüfuz kürelerine hiç atıfta bulunmadan iyi ile kötü arasındaki bir çatışma olarak algıladı."[214] Ancak yine de,

> "iki kutupluluk eşitlerin bir mücadelesi değildi. Zira ABD II. Dünya Savaşı'ndan Sovyetler'e nazaran daha büyük bir ekonomi ve askeri güçle çıkmıştı. Avrupa ve Pasifik'teki Amerikan güçleri çekildikten ve terhis edildikten sonra dahi, ABD rakipsiz hava ve deniz üstünlüğünü korumaktaydı, ve nükleer silah üzerindeki tekeli ABD'ye müthiş bir askeri kapasite sağlamaktaydı."[215]

Bu noktada, Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sonrası kurulacak düzene dair görüşlerini de belirtmekte fayda var. McMahon'a göre,

> "Sovyetler'in savaş sonrası düzen tasarısı da köklü güvenlik korkularından doğmuştu. Amerikalılarda olduğu gibi onlarda da bu korkular, tarih, kültür ve ideoloji süzgeçlerinden yansıyordu... Yerküre'nin kara alanlarının altıda birini kaplayan ve ABD'nin üç katı büyüklükte

[213] Eric Hobsbawm'un Soğuk Savaş'ı şöyle tanımlamaktadır:
"Atom bombasının kullanılmasından Sovyetler Birliği'nin sona erişine kadar geçen kırkbeş yıl, dünya tarihi içinde tek bir homojen dönem oluşturmaz... Bununla birlikte, bütün bu dönemin tarihi, SSCB'nin dağılmasına kadar bu tarihe hakim olan alışılmamış bir uluslararası durum nedeniyle, tek bir model içinde kaynaştı: İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkan iki süpergücün 'Soğuk Savaş' denilen bir mücadele içinde sürekli karşı karşıya gelmesi... Nesnel konuşmak gerekirse, Soğuk Savaş'ın özelliği dünya savaşı tehlikesinin yakın oluşu değildi. Dahası vardı: Her iki tarafın, özellikle Amerikan tarafının kıyamet retoriğine rağmen, her iki süpergücün hükümetleri, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan, oldukça eşitsiz ancak kimsenin meydan okuyamadığı bir güç dengesine yol açan küresel güç dağılımını kabul ettiler." Bkz. Eric Hobsbawm, **Kısa Yirminci Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, çev. Yavuz Alogan, 8. Basım, İstanbul, Everest Yayınları, 2014, s. 302-303.

[214] Henry Kissinger**, Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, 10. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 428.

[215] Robert H. Donaldson, Joseph L. Nogee, **The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests**, 3. Baskı, New York, M. E. Sharpee, 2005, s. 75.

olan Sovyetler Birliği'nin coğrafi yayılımı, yeterli düzeyde bir ulusal savunma sorununu daha da derinleştiriyordu."[216]

Bu dönemde Amerikan dış politikasına dair bahsedilmesi gereken ilk unsur Truman Doktrini'dir. Henry Kissinger, dönemin ABD Başkanı Truman'ın Amerikan tarihi ve uluslararası düzenin gelişimi açısından önemli bir karar aldığını ifade ederek, ABD'ye uluslararası sistemin şekillendirilmesi noktasında kalıcı bir görev atfetmiş olduğunu ifade etmiştir.[217] Kissinger, Truman Doktrini kapsamında yardım alan Yunanistan ve Türkiye'yi "Akdeniz'deki eksen ülkeler"[218] olarak tanımlamaktadır.

Çağrı Erhan'a göre, "Doktrin'in temeli, Amerikan yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında bulundukları korkusudur. Bu korkuysa, savaştan sonra Avrupa'da ortaya çıkan olaylardan ve ABD'nin bu olayları yorumlayış biçiminden doğmuştur."[219] ABD yöneticileri ve halkı arasında yayılan komünizm korkusu SSCB'ye yönelik bakışın değişmesine neden olmuştur. Bu büyük değişimin başlıca göstergesi 12 Mart 1947'de Başkan Harry Truman'ın Kongre'de yaptığı konuşmada ilk kez, dünyanın iki ideolojik ilke dizisi arasında bölünmenin eşiğinde olduğundan bahsetmesi olmuştur.[220]

Başkan Truman, Yunan hükümetinin kendilerinden acil yardım talebinde bulunduğunu belirtmiştir. "Yunanistan demokratik bir ülke haline gelecekse, bu yardımı alması gerektiğini" ifade etmiştir. Başkan Truman, ayrıca, önceden Yunanistan'a yardımda bulunan İngiltere'nin yardımlarını daha fazla sürdüremeyeceğine de değinmiştir. Türkiye ile ilgili olarak Truman, "bu ülkenin bağımsız ve ekonomik açıdan güçlü olmasının hür dünyanın halkları için Yunanistan'ın geleceğinden daha az önemli olmadığını" ifade etmiştir. Bu kapsamda Başkan, Kongre'den Yunanistan ve Türkiye'ye

[216] Robert J. McMahon, **Soğuk Savaş**, çev. Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2013, s. 20-21.
[217] Henry Kissinger, **World Order**, St. Ives, Penguin Books, 2014, s. 282.
[218] **A.g.e.**, s. 282.
[219] **A.g.e.**, s. 257.
[220] Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, (der.) Baskın Oran, 18. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 528.

400 milyon $'lık bir yardım yapılması konusunda kendisine yetki vermesini talep etmiştir.[221] Bu doktrin Yunanistan ve Türkiye'ye yöneliktir. Doktrin kapsamında Yunanistan'a 300 milyon $, Türkiye'ye 100 milyon $ yardım yapılmıştır. Sina Akşin'e göre "Truman Doktrini Soğuk Savaş'ın resmen ilan edildiği anlamına gelmekteydi."[222]

Truman Doktrini'nin ardından Avrupa ülkelerine yönelik mali yardımı öngören Marshall Yardımı ilan edilmiştir. Çağrı Erhan'a göre,

> "Amerikalılara göre, İkinci Dünya Savaşının getirdiği büyük yıkım Avrupa'da kaos yaratmış, bu nedenle komünistler ve dolayısıyla SSCB yükselişe geçmişti. SSCB yayılması karşısında, Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi. Avrupa, ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasal olarak da bağımsızlığını koruyabilirdi. ABD bu noktada İngiltere, Batı Almanya, ve Fransa'yı ve sonra tüm Avrupa'yı artan bir biçimde siyasal ve ekonomik işbirliği içine sokmak, böylece bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istiyordu. Alım gücü sıfırlanan Avrupa, ABD üretimini ve ekonomisini de olumsuz etkilemekteydi. Amerikan mallarının alıcı bulabilmesi için, öncelikle Avrupa'nın ekonomik olarak kalkındırılması gerekmekteydi."[223]

Ekonomik yardımın yanı sıra, Batı Avrupa ülkeleri kolektif bir güvenlik arayışı içindeydiler. Yükselen gerilim ve güvenlik endişeleri bazı Batı Avrupa ülkelerinin temsilcilerini bir askeri ittifak kurmak üzere biraraya getirmiştir. Bu noktada, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Mart 1948'de Brüksel Antlaşmasını imzalamışlardır. Antlaşma, tarflardan herhangi birine saldırı yapılırsa diğer tüm tarafların saldırıya uğrayan müttefiki koruma sorumluluğunu getirmekteydi.[224] Brüksel Antlaşması NATO'nun temellerinin atıldığı antlaşma olarak görülebilir.

Çağrı Erhan'ın yorumuna göre, savaşın açtığı yaraları daha saramamış olan Batı Avrupa devletlerinin, ABD'nin katılımı olmadan bir savunma örgütü kurmaları, örgütün

---

[221] Harry S. Truman, "Recommendation for Assistance to Greece and Turkey", 12 Mart 1947.
[222] Sina Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul, Türkiye İşbankası Yayınları, 2015, s. 283.
[223] Erhan, **a.g.m.**, s. 538.
[224] "North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1949", **Office of the Historian**, **https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nato** (erişim: 11.04.2017).

caydırıcılığını azaltmaktaydı.[225] Bunun üzerine, 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da ABD, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve ABD arasında Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanarak NATO kurulmuştur.[226] Özellikle, Avrupa'da bu üç olay Soğuk Savaş'ın ileriki yıllarda belirleyicisi olmuştur. Avrupa ülkelerine yapılan yardımlar ve NATO'nun kuruluşu ABD'nin küresel politikadaki etkisini ve blok lideri rolünü pekiştirmiştir. NATO'nun önemi, Soğuk Savaş boyunca Amerika'nın "Sovyet tehdidine" karşı uyguladığı "çevreleme politikası"[227]nın en önemli ayağı olmasıdır. Ayrıca yukarıda ifade edilen Truman Doktrini ve Marshall Planı da SSCB'ye yönelik çevreleme politikasının birer parçasıdır. Bunun Ortadoğu'daki yansımalarına aşağıda değinilecektir.

Erel Tellal'a göre, Soğuk Savaş'ın SSCB, açısından yeniliği, kendisinin başını çektiği ülkeler grubunun "süper gücü" olmasıdır. Böylece kuruluşundan başlayarak izlediği "tek ülkede sosyalizm" politikası fiilen ortadan kalkmıştır. Stalin Doğu Avrupa'yı yalnızca askeri bir tampon bölgesi olarak değil, kapitalizmden kurtarılmış ideolojik ve psikolojik ileri savunma hattı olarak da görülmüştür.[228] Erel Tellal'a göre,

> "Sovyet yazarılarına göre savaş sonrasında Sovyet dış politikası dört temele dayanmıştır: Komünizm (diğer sosyalist devletlerle birlikte sosyalizm ve komünizmin gereklerini yerine getirmek), enternasyonalizm (sosyalist devlet ve halkların dostluk ve kardeşliğini sağlamak), emperyalizm karşıtlığı (ulusal bağımsızlık savaşlarını desteklemek ve sömürüye son vermek) ve barışçılık (barış içinde birarada yaşamak ve insanlığı yeni bir dünya savaşından korumak)."[229]

---

[225] Erhan, **a.g.e**., s. 543.
[226] Akşin, **a.g.e.**, s. 289.
[227] "II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler Birliği'ne karşı uyguladığı dış politika stratejisi... Bu çerçeverde ABD, SSCB'nin etki alanını genişletmesini önlemek için bu ülkenin çevresinde, gerek tarihi gerekse siyasi nedenlerle ona pek yakınlık duymayan ülkeler ile bir ittifaklar zinciri oluşturarak onu 'çevrelemeyi'amaçlamıştır. Teorik olarak George F. Kennan'ın çizdiği bu görüş doğrultusunda oluşan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Balkan Paktı, Bağdat Paktı (CENTO), Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO), Anzus Paktı söz konusu politikaların somut örnekleridir." (bkz. Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 204).
[228] Erel Tellal, "Sovyet Dış Politikası ve Gromıko", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 62, Sayı: 3, 2007, s. 355.
[229] **A.g.m.**, s. 356.

"Stalin'den sonra SSCB, dış politikasını özellikle kapitalist ülkelerle olan ilişkileri açısından gözden geçirmiştir. Batı'yla olan ilişkilerinde 'barış içinde birarada yaşama' politikasını izlemiştir."[230] SBKP'nin 20. Kongresi'nde dünyaya ilan edilen "barış içinde birarada yaşama" politikasıyla iki blok arasında savaş ihtimalinin mutlak olmadığı ve rekabet yoluyla da birarada yaşayabilecekleri görüşü benimsenmiş, "SSCB artık Batı ile ilişkilerini geliştirmek ve savaş sonrası koşulların kabulünü" ister hale gelmiştir.[231] "Ayrıca bu yeni görüş, Stalin döneminde uygulanmayan ancak Lenin tarafından uygulanmış olan 'komünist olmayan ama anti-emperyalist' olan güçlerle işbirliğine imkan sağlamaktaydı."[232] Bu bağlamda, bahsi geçen son görüşün Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş boyunca rejimleri komünist olmamasına rağmen Mısır (Camp David'e kadar) ve Suriye ile işbirliği yapmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Soğuk Savaş'ın başlarına dair Ortadoğu özelinde Fatma Aslı Kelkitli Sovyet dış politikasına dair şunları ifade etmektedir:

> "Moskova, Paris ve Londra'nın bağımsızlık yanlısı hareketlerin giderek güçlendiği Ortadoğu ülkelerinde kontrolü sağlayacak siyasi kararlılık, ekonomik kaynak ve toplumsal destekten yoksun olduklarının farkındaydı ve kendisine Ortadoğu'da rakip olabilecek tek güç olan ABD'den önce davranarak bu ülkeleri kendi tarafına çekmeyi amaçlıyordu."[233]

Tüm bu gelişmeler Ortadoğu'yu da etkilemiş, hatta iki süpergücün bu bölgeye yönelik politikaları Soğuk Savaş'ın etkisinde şekillenmiştir. Bu dönemde Ortadoğu'daki en önemli olay İsrail devletinin kuruluşudur. Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulması fikri 19. yüzyılın son döneminde yeniden ortaya çıkmıştır. Siyonizmin kurucusu olarak kabul edilen Theodor Herzl'in görüşlerine burada çok değinilmemekle

[230] Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, (der.) Baskın Oran, 18. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 510.
[231] Tellal, "Sovyet Dış Politikası ve Gromıko", s. 357.
[232] Donaldson, Nogee, **a.g.e.**, s. 82.
[233] Fatma Aslı Kelkitli, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Rusya'nın Suriye Politikası: Ortadoğu Kapısını Açık Tutma Gayretleri", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi,** (der.) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 360.

birlikte, 1917 yılında İngiliz hükümeti tarafından ilan edilen "Balfour Deklarasyonu" konuyu anlama açısından önemlidir. "İngiltere'nin Filistin'de Yahudi yerleşimini desteklemesi, bölgede İngiliz varlığını gerektirecek ve böylece Fransa'yı çok önemli Süveyş Kanal bölgesine komşu topraklardan uzak tutacaktı."[234] Dolayısıyla, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi fikri İngiltere'nin de bu anlamda hoşuna gitmekteydi. 2 Kasım 1917 tarihinde dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour İngiliz Siyonistlerinin ileri gelenlerinden Lord Rothschild'e konuyla alakalı bir mektup yazmıştır.[235] Aynı yılın Aralık ayında Filistin'i ele geçiren İngiltere, bölgede bir manda idaresi kurmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Filistin'in geleceği konusu yeniden önem kazanmıştır. İngiltere, 1947 Nisanında meseleyi, Ömer Kürkçüoğlu'nun ifadesiyle "her iki tarafın da kabul etmediği ve kendi vicdanıyla da bağdaşmayacak bir çözüm yolunu zorla empoze etmenin sorumluluğunun sadece İngiltere'ye ait olmaması"[236] gerekçesiyle, BM'ye havale etmiştir. BM Genel Kurulu konuyla alakalı olarak büyük devletlerin dahil olmadıkları bir soruşturma komisyonunun kurulmasına ve komisyonun Filistin'e bizzat giderek bir rapor hazırlamasına karar vermiştir. Komisyon, Filistin'in, aralarında ekonomik birlik bulunan bağımsız Arap ve Yahudi devletlerine bölünmesi ve Kudüs şehrinin her iki devletin dışında, uluslararası kontrole tabi olmasını teklif etmekteydi. 10 Kasım 1947 tarihinde ABD ve SSCB'nin, Filistin'in taksimi yolundaki teklifi kabul ettiklerini açıklamaları üzerine, İngiltere de, 13 Kasım'da 1 Ağustos 1948 tarihine kadar Filistin'in tamamen boşaltılacağını deklare etmiştir. Sonuç olarak 26

[234] Cleveland, **a.g.e.**, s. 271.
[235] Mektupta şöyle denmekteydi: "Krallık Hükümeti Filistin'de Yahudi halkı için bir milli yurt kurulmasını uygun karşılamaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır; ayrıca Filistin'deki Yahudi olmayan toplumların sivil ve dini haklarına ya da başka ülkelerde yaşayan Yahudilerin hak ve siyasal statülerine zarar verecek uygulamaya gidilmeyeceği kabul edilmektedir." (Bkz. **a.g.e**., s. 271.)
[236] Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 20.

Kasım'da Filistin'in taksimi planı BM Genel Kurulu'na getirilmiştir, 30 Kasım 1947'de de Genel Kurul taksime dair planı onaylamıştır.[237]

14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devleti bağımsızlığını ilan etmiştir. 15 Mayıs'ta ise Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak ordu birlikleri İsrail'e girmişlerdir. Aralık'ta Arap ülkelerinin yenilmesi sonucu, İsrail topraklarının genişlemesine ve BM'nin Filistin'de bir Arap devleti kurulması önerisinin çökmesiyle sonuçlanmıştır.[238] Filistin meselesi ve etrafında şekillenen Arap-İsrail çatışması Soğuk Savaş boyunca, Ortadoğu'daki Sovyet-Amerikan rekabetinin de temelini oluşturmaktadır.

Bölge'de cepheleşmenin ilk emaresi Bağdat Paktı'yla birlikte görülmüştür. 1950 Haziranında Kore Savaşı'nın patlak vermesinden sonra, ABD, gerek Uzakdoğu'da ve gerekse Avrupa'da bir takım savunma tedbirleri almaya başlamıştır. Böylece, Kore Savaşı'nın sorumlusu olarak görülen Sovyetler Birliği'nin etrafında bir 'güvenlik kordonu' meydana getirilmek istenmekteydi. Ortadoğu ise SSCB'ne bitişik olduğu halde, Batı kollektif sistemine bağlanmamış bulunan bir bölgeydi. Daha önce İngiltere'nin inisiyatifiyle girişilen Ortadoğu Komutanlığı projesi girişiminden bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine, Ortadoğu'da insiyatifi ABD almış ve bu projeyi hayata geçirme adına Bağdat Paktı kurulmuştur. Ömer Kürkçüoğlu ABD'nin bu girişiminin önemini şöyle nakletmektedir:

> "ABD'nin inisiyatifi ele alması, Ortadoğu'da bir savunma sistemine giden gelişmelerde dönüm noktası olmuştur. ABD'nin, İngiltere'den farklı olarak, Ortadoğu'da, özellikle Arap ülkeleri arasında antipati uyandıracak bir 'geçmişi' yoktu. Üstelik, İngiltere'den daha güçlü bir devlet olması dolayısıyla, doğrudan doğruya ABD'nin inisiyatifiyle girişilecek bir Pakt teşebbüsünün gerçekleşme şansı daha fazlaydı."[239]

[237] **A.g.e.**, s. 21.
[238] Cleveland, **a.g.e.**, s. 296.
[239] **A.g.e.**, s. 52.

Bağdat Paktı Amerika'nın bu çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Pakt, Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında 1955 yılında kurulmuştur. ABD ise "iç politik nedenlerden ötürü" pakta katılmamıştır. Paktın kuruluşu Sovyetler Birliği tarafından tekpiyle karşılanmıştır.[240]

Bölge'de cepheleşmeyi daha da netleştiren olay Süveyş Krizi olmuştur. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın inşa etmek istediği Asvan Barajı'nın inşası için ABD ve İngiltere'den istediği mali yardımlar, bu iki ülke tarafından Mısır'ın bağlantısızlık politikasına kayması, Doğu Bloğu'na yaklaşması ve 1955 yılında Çekoslovakya'dan silah alımı yapması üzerine verilmemiştir. Bunun üzerine Nasır 26 Temmuz 1956 tarihinde, devrimin dördüncü yıldönümünde, Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmiştir. Nasır, Kanal'ın yıllık 100 milyon dolarlık gelirinin barajın inşasına sarf edileceğini bildirmiştir.[241]

Krizin çözümü amacıyla Londra'da toplanan konferanslardan sonuç çıkmayınca, İsrail 29 Ekim 1956 tarihinde Mısır'a saldırı başlatmıştır. Tayyar Arı'nın naklettiğine göre,

> "İngiltere ve Fransa öngörüldüğü şekilde 30 Ekim'de Mısır'a ve İsrail'e verdikleri nota ile 12 saat içinde Kanal'ın 10 mil gerisine çekilmeleri ve Mısır hükümetinin İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin İsmailiye, Port Said ve Süveyş'e yerleşerek Kanal'ı denetlemesine izin vermesini istemişlerdir. Kahire'nin bu teklifi kabul etmemesi üzerine ise bu ülkelerin savaş uçakları Kahire, İskenderiye, Port Said ve Süveyş başta olmak üzere Mısır'ın havaalanlarını ve askeri hedeflerini bombalamışlar ve 4 Kasım'da Mısır hava gücünü tamamen tahrip etmişlerdir."[242]

Krize yönelik çok sert tepkiler gelmiştir. SSCB Fransa'ya, İngiltere'ye ve İsrail'e çok sert notalar göndermişir. SSCB krizden ötürü patlak verebilecek yeni bir dünya savaşını önlemek maksadıyla ABD'yle birlikte hareket etmeyi de bu ülkeye teklif etmiştir.[243] Ayrıca, "Süyevş Krizi, SSCB'nin Macaristan müdahalesinin uluslararası etkilerinin

[240] Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 106-107.
[241] Arı, **a.g.e.**, s. 184.
[242] **A.g.e.**, s. 186.
[243] Akşin, **a.g.e.**, s. 359.

hafifletilmesine yardımcı olmuştur."[244] Şunu da ifade etmekte fayda var, "Üçüncü Dünya'da" yer alan Mısır, Doğu Blok'unda yer alan Çekoslovakya'dan aldığı askeri yardımla Ortadoğu'da Sovyetler için bir tutunma noktası haline gelmiştir.[245]

Süveyş Krizi, "bölgede 1949'dan beri yaşanan sessizliğin bozulmasına"[246] yol açmıştır. ABD, 29 Kasım 1956 tarihinde toplanan Bağdat Paktı zirvesinde, üye ülkelerin toprak bütünlüğü ve egemenliğine yönelecek bir saldırının, kendisine yönelik düşmanca bir eylem olarak görüleceğini açıklamıştır. ABD Sovyetler Birliği'nin Mısır ve Suriye üzerinden bölge dengelerini değiştirmesini engellemek istemekteydi.[247]

Ortadoğu'da artan Sovyet nüfuzu üzerine, ABD Başkanı Eisenhower, Kongre'den,

> "(i) ABD hükümetinin, Ortadoğu'da askeri alanı da içeren yardım ve işbirliği programları hazırlamak ve bunlardan yararlanmak isteyen tüm ülkeler ve topluluklarla işbirliği yetkisine sahip olması, (ii) ABD Başkanının, uluslararası komünizm tarafından kontrol edilen herhangi bir devletten gelecek açık bir saldırıya karşı koymak için yardım talep edecek devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlıklarını korumak amacıyla, Amerikan askeri kuvvetlerinin kullanılması da dahil olmak üzere, gerekli yardım ve işbirliğini sağlayabilmesi, (iii) Karşılıklı Güvenlik Kanunu çerçevesinde, 1958-59 döneminde Ortadoğu bölgesine yönelik ekonomik ve askeri yardımların nasıl kullanacağına Başkanın karar verebilmesi"[248] olmak üzere üç konuda yetki istemiştir. Kongre, bu istekleri 9 Ocak 1957 tarihinde kabul ederek onaylamıştır.

Andrei Gromiko, Eisenhower Doktrini'yle ABD'nin, Ortadoğu'da, komünist tehdidi bahane ederek ulusal kurtuluş hareketlerine karşı çıkmakta ve bölge ülkelerinin içişlerine karışmakta olduğunu ifade etmektedir. Gromiko'ya göre, bu doktrin uluslararası hukuka ve BM Şartı'na aykırıdır. Sovyetler Birliği, doktrinin barışa yönelik

[244] Donaldson, Nogee, a.g.e., s. 84.
[245] **A.g.e.**, s. 88-89.
[246] Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Oran, **a.g.e.**, s. 564.
[247] **A.g.e.**, s. 564.
[248] **A.g.e.**, s. 566.

oluşturabileceği tehditlere dikkat çekmiştir. Nitekim, bu tehditler Suriye'de ve özellikle 1958'de Lübnan'a Amerika tarafından yapılan müdahaleyle[249] ortaya çıkmıştır.[250]

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları bazı Arap ülkelerinde geniş tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler bu ülkelerin silahlı kuvvetlerinde açığa çıkmıştır. Çünkü, "çoğu Arap ülkesinde sömürge ve yarı sömürge rejimlerin değişiminde ordular kesin bir rol oynamıştır. Ayrıca, gerçekten yetkili ve tutarlı bir muhalefetin oluşmadığı bu ortamda en düzenli güç orduydu."[251] Suriye de Eisenhower Doktrini'nin ilan edildiği 1957 yılından itibaren Sovyetler Birliği'ne daha çok yaklaşmış, yine bu dönemde Türkiye ile Suriye arasında savaşa varabilecek düzeydeki gerginlikler[252], Suriye'yi Batı Bloğu'ndan

[249] 1957 yılında Lübnan'da başlayan iç çatışma, 1958 yılına gelindiğinde içinden çıkılmaz bir hale gelmişti. Dönemin Lübnan Cumhurbaşkanı Kemal Şemun özellikle Süveyş Krizi sırasında işgalci güçlerle ilişkilerini sürdürmüş ve bu durum da halktan oldukça tepki çekmiştir. Şemun ayrıca ABD Başkanı Eisenhower tarafından ilan edilen doktrini kabul ettiğini açıklayınca, özellikle ülkesindeki Arap milliyetçileri tepkilerini daha da arttırmışlardır. 1958'de ise Şemun'un cumhurbaşkanlığına bir kez daha seçilme girişimi ülkedeki siyasal çatışmanın bir başka boyutunu da oluşturmaktaydı. 8 Mayıs 1958'de Şemun karşıtı bir gazeteci olan Nasip Matni'nin öldürülmesi üzerine gerginlik geniş çaplı protestolara dönüşmüştür. Muhalefet kısa sürede Batı Beyrut, Trablus, Sayda, Sur, Şuf, ve Zgarta gibi bölgelerde denetimi ele geçirmiştir. Olayların kontrolden çıkması üzerine cumhurbaşkanı Şemun ABD'den yardım istemiş, bunun üzerine 15 Temmuz 1958'de Amerikan askerleri Lübnan'a çıkmışlardır. (bkz. Ayhan, Tür, **a.g.e.**, s. 75-77).

[250] Gromyko, **a.g.e.,** s. 169.

[251] Primakov, **a.g.e.,** s. 22.

[252] "Süveyş bunalımı ertesinde ABD Bağdat Paktı devletleriyle yakınlaştığı gibi, SSCB de, başta Mısır ve Suriye olmak üzere, Batı'nın bölgedeki etkinliğinin artmasına karşı çıkan Arap devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye başladı. 6 Ağustos'ta [1957] Suriye ile SSCB arasında ekonomik ve teknik yardım antlaşması imzalandı. Bunun hemen ardından 13 Ağustos'ta Suriye mevcut rejimi değiştirmeye çalıştıkları iddiasıyla ülkesindeki üç Amerikalı diplomatı sınır dışı ettiğini açıkladı. ABD'nin yanıtı sert oldu ve Suriye büyükelçisini istenmeyen kişi ilan etti... Menderes kişisel olarak da ABD'yi uyarma gereği duydu. ABD Büyükelçisi Warren'a Suriye'nin bir Sovyet uydusu olduğunu, uygun önlem almak için kati karar beklediklerini söyledi. Türk askeri yetkilileri de Türkiye'nin endişesinin '*sadece kuzeyden gelen Sovyet tehdidi değil, ayrıca Sovyet güçlerince Türkiye'ye yapılacak iki cepheli bir saldırı için uygun koşullar hazırlayan Suriye'deki uğursuz Sovyet mühimmat stoku olduğunu*' bildirdiler. ABD Eylül 1957 başında Suriye'ye komşu devletlere silah göndereceğini ve Suriye'nin Arap komşularına karşı açık bir saldırısını hoş görmeyeceğini açıkladı ama Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan hükümetlerine gönderdiği mesajlarda, Suriye'ye askeri müdahalede bulunmayacağını da açıkça bildirdi. Ayrıca, Suriye'ye karşı tek taraflı harekete geçmemesi hususunda Türkiye'yi uyardı. ABD'nin ve diğer dost Arap devletlerinin Suriye'ye askeri müdahalede bulunma niyetleri olmadığını anlayan Menderes hükümeti, orta bir yol seçerek Suriye sınırına asker yığmaya başladı... Türkiye'nin sınıra asker yığmasına ilk tepki SSCB'den geldi. 10 Eylül'de SSCB Başbakanı Bulganin Başbakan Menderes'e bir mektup göndererek Suriye sınırına yapılan asker yığınağından duyduğu endişeyi belirtti ve Orta Doğu'daki [Ortadoğu'daki] barışın korunmasıyla hiçbir ilgisi olmayan dış çevrelere uyduğu takdirde Türkiye'nin kendi başına büyük felaketler açacağını söyleyerek, böyle bir saldırının sadece mahalli çapta bir savaşa yol açacağını sanmanın tehlikeli olduğunu öne sürdü... Sorunun uluslararası bir nitelik kazanması üzerine 21 Ekim 1957'de S. Arabistan'dan yapılan resmi açıklamada Kral Suud'un arabuluculuk önerdiği ve bu önerinin iki ülke tarafından da kabul edildiği duyuruldu. Aynı gün Ankara haberi doğrularken, Şam önce arabuluculuk önerisini kabul, daha sonra da redetti... S. Arabistan'ın arabuluculuk önerisini reddeden Suriye, sorunun BM'de ele alınmasını istiyordu. BM Genel Kurulu'nda görüşmeler 22 Ekim'de başladı. Tarafların birbirlerini sert bir dille suçladıkları oturumlar sonunda hazırlanan çeşitli tasarılar oylamaya

iyice uzaklaştırmıştır. Ortadoğu'daki en önemli gelişmelerden biri olan Mısır ile Suriye arasında 1 Şubat 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (BAC) kuruluşu da bu gergin döneme rastlamaktadır.[253] Özge Özkoç'a göre, BAC'nin kuruluşunda Eisenhower Doktrini'nin ilan edilmesi ve Arapların, bilhassa Suriye ve Mısır'ın, doktrini Amerikan yönetiminin bölgenin içişlerine karışması olarak görmesi etkili olmuştur.[254]

Irak'ta ise 14 Temmuz 1958 tarihinde General Abdülkerim Kasım tarafından gerçekleştirilen darbe, "sadece monarşiyi yıkmakla kalmadı, bölge politikasında da önemli değişikliklere yol açtı."[255] Darbenin gerçekleştiği tarih Bağdat Paktı üyelerinin İstanbul'da toplantı yapacağı tarihti, dolayısıyla Irak'ta gerçekleşen darbe Pakt'a üye ülkelerde şaşkınlık ve tepkiye yola açmış ve 14-17 Temmuz tarihleri arasındaki toplantılarda Irak meselesi istişare edilmiştir. Pakt üyesi devletler Irak'taki darbeyi yapan ekibin Nasırcı ve komünist olduğunu ifade ederek, ABD'den Eisenhower Doktrini kapsamında Irak'a müdahale etmesini istemişlerdir.[256] 14 Temmuz 1958 darbesinden sonra Irak'ın başta İngiltere olmak üzere Batı'yla olan bağları kopmuştur. Tayyar Arı, Kasım'ın bağlantısız bir dış politika izleyeceğini ifade etmesine rağmen Irak'ın Sovyetler Birliği'yle yakınlaştığını ifade etmiştir.[257] Irak'taki darbenin Ortadoğu'daki en önemli etkisi Bağdat Paktı üzerinde olmuş, "23 Ekim 1958'de Bağdat Paktı Konseyi Irak'taki mevcut durum nedeniyle ve Paktın faaliyetlerinin devamını

---

sunulacakken Endonezya temsilcisi bu tasarılardan hiçbirinin oylamaya konulmamasını ve meselenin taraflar arasında görüşmeler yoluyla halledilmesini teklif etti. Çoğunluk tarafından onay gören bu öneriyi Türkiye ve Suriye de kabul ettiler. 30 Ekim'de konu BM gündeminden çıkarıldı." (bkz. Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, (der.) Baskın Oran, 18. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 630-631).

[253] Arı, **a.g.e.**, s. 133.

[254] Özge Özkoç, **Suriye BAAS Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2008, s. 85-86.

[255] Fırat, Kürkçüoğlu, **a.g.e**., s. 632.

[256] **A.g.e.**, s. 632.

[257] Arı, **a.g.e.**, s. 456.

sağlamak amacıyla merkezin geçici olarak Ankara'ya taşındığını"[258] açıklamıştır. 21 Ağustos 1959'da yapılan açıklamayla Bağdat Paktı'nın adı Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO)[259] olarak değiştirilmiştir.

Irak'ta gerçekleşen darbenin hemen ardından, dönemin Lübnan Cumhurbaşkanı Kemal Şemun'un ABD'ye çağrı yaparak Eisenhower Doktrini kapsamında Lübnan'a müdahale etmesini istemiştir. Ertesi gün, yukarıda da ifade edildiği üzere, 15 Temmuz'da Amerikan askerleri Lübnan'a girmiştir. Amerikan Başkanı Dwight Eisenhower Kongre'de yaptığı konuşmada Suriye, Mısır ve Sovyetler Birliği'nin Lübnan'ın içişlerine karıştıklarını ve bu ülkedeki istikrarı bozduklarını ifade etmiş, Güvenlik Konseyi bu olaya müdahil oluncaya dek Amerikan askerlerinin ülkede kalacaklarını ifade etmiştir.[260] Başkan Eisenhower ayrıca, "Cumhurbaşkanı Şemun'un Lübnan'ın bağımsızlığını, birliğini, egemenliğini ve Lübnan'daki Amerikan vatandaşlarının korunmasını talep ettiğini de sözlerine eklemişti."[261] Bu müdahaleye SSCB'nin tepkisi sert olmuş, Lübnan'daki sorunun Mısır veya Suriye ile değil Şemun'un halk karşıtı politikalarından kaynaklandığını ifade etmiştir.[262]

Arap ülkelerinde askeri darbelerle iktidara gelen güçlerin, Batı karşıtı olmaları Sovyetler Birliği'ni bu yeni rejimlere yakınlaştırmıştır. Yevgeni Primakov SSCB'nin o dönemki tutumunu şöyle aktarmaktadır: "Sovyetlerin dış siyasetlerinin ideolojik prensiplerinden biri sömürge karşıtlarına ve milli kurtuluş güçlerine destekte bulunmaktı."[263] SSCB o dönemde İsrail karşıtı bir Arap Birliği politikasını desteklemiştir.[264] Sovyetler'in Arap milliyetçisi rejimlere verdiği desteğin en somut

[258] Fırat, Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 633.
[259] "Örgüte bu ad, NATO ile SEATO (Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü) arasında yer almış olmasından ötürü verilmiştir." (bkz. Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 108).
[260] Ayhan, Tür, **a.g.e.**, s. 77.
[261] **A.g.e.**, s. 77.
[262] **A.g.e.**, s. 77.
[263] Primakov, **a.g.e.,** s. 89.
[264] İlyas Kamalov, "Rusya'nın Ortadoğu Politikası", **The Black Sea International,** No: 23, Temmuz 2012, s. 7.

örnekleri Arap-İsrail savaşlarında görülmektedir. Bu savaşlar, Soğuk Savaş döneminde dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan çatışma ve savaşlar gibi, bloklar arası bir güç mücadelesinin yansıması niteliğindeydi. Bir yanda ABD'nin desteklediği İsrail, diğer yanda SSCB'nin desteğini alan Mısır ve Suriye gibi Batı karşıtı ülkeler.

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'daki en önemli kırılma noktalarından birisi 1967 yılında gerçekleşen Altı Gün Savaşıdır. İsrail 5 Haziran 1967 tarihinde Mısır'a yönelik bir saldırı başlatmış ve kısa süre içinde bu ülkenin hava gücünün büyük bir kısmını yok etmiştir. 9 Haziran'da iki ülke arasında ateşkes imzalanmıştır. Suriye ve Ürdün'ün de savaşa girmesi üzerine İsrail bu ülkelerle de savaşmak zorunda kalsa da 11 Haziran'da savaş İsrail'in zaferiyle sonuçlanmış, bu ülke Ürdün'den Doğu Kudüs ve Batı Şeria'yı, Suriye'den ise Golan Tepelerini kendi topraklarına katmıştır.[265] Primakov şöyle demektedir: "Araplar birinci sınıf Sovyet silahlarına sahipken ve Mısır ve Suriye ordularında Sovyet askeri uzmanlar bulunduğu halde bu savaşı kaybetmişlerdi."[266]

Altı Gün Savaşı Soğuk Savaş'taki en önemli krizlerden biriydi. Bir tarafta ABD'nin Ortadoğu'daki en yakın müttefiki İsrail ile diğer yanda Sovyetler Birliği'nin bölgedeki en yakın iki müttefiki Mısır ve Suriye arasında gerçekleşen bu savaşta iki süpergücün karşı karşıya gelme durumu ortaya çıkmıştı. Ancak Primakov'a göre, her iki süpergüç de durumun ciddiyetini anlayarak gerilimi azaltma politikası izlemişlerdir.[267] Primakov'un naklettiğine göre, "SSCB Hükümet Başkanı Kosigin ilk kez 'acil hat' bağlantısını 5 Haziran'da kullandı."[268] Savaşın son saatlerinde İsrail'in Şam'a doğru ilerlemesi üzerine Moskova bu ülkeye nota vererek, bu girişim derhal durdurulmazsa kendisinin Suriye'yi korumak adına savaşa doğrudan müdahil olacağını ifade etmiştir.

[265] Cleveland, **a.g.e.**, s. 376.
[266] Primakov, **a.g.e.**, s. 141.
[267] **A.g.e.**, s. 153.
[268] **A.g.e.**, s. 154.

Bu notadan üç saat sonra İsrail tüm cephelerdeki askeri harekatlarını bitirme kararı almıştır.[269]

22 Kasım 1967 tarihinde BM Güvenlik Konseyi bu soruna ilişkin olarak 242 No'lu Kararı almıştır. Buna göre, İsrail, Altı Gün Savaşı'nda işgal ettiği bölgelerden askerlerini çekmeli, tüm taraflar çatışmacı söylem ve eylemlerden kaçınmalı ve tüm ülkelerin egemenliği, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına saygı gösterilerek, sınırlar karşılıklı olarak tanınmış biçimde barış içinde birarada yaşamalıdır. Ayrıca karar, tüm ülkelerin sınırlarının dokunulmazlığını tanımakta ve ortaya çıkan mülteci sorununun çözümü için çağrı yapmaktadır.[270] Sovyetler Birliği bu kararı Ortadoğu'da "kapsamlı ve adil bir çözüme ulaşılması yönündeki çabaların dayandırılması gereken uluslararası yasal temel olarak"[271] görmekteydi. Buna göre, SSCB İsrail'in 1967'deki savaşta işgal ettiği topraklardan çekilmesini çözümün en temel yolu olarak görmekteydi.[272]

İki süpergücü Ortadoğu'da Arap-İsrail meselesi bağlamında yeniden karşı karşıya getiren savaş 1973 yılındaki Ekim Savaşı[273] olmuştur. Savaşın gerekçesi Cleveland'a göre, Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın ülkesinin içindeki sorunları çözmekte o güne kadar başarısız olması ve bu nedenle de başta öğrenciler olmak üzere halkın belli

[269] Primakov konuyla ilgili olarak şunları nakletmektedir: "10 Haziran'da İsrail, Güvenlik Konseyi'nin ateşkes talimatını savsaklayarak Şam'a doğru ilerlemişti. SSCB Dışişleri Bakanı'nın baş danışmanı V. V. Kuznetsov gecikmeksizin İsrail Elçisi K. Kats'ı çağırarak nota vermişti. Nota'da 'Eğer İsrail derhal askeri harekatlarına son vermezse, Sovyetler Birliği diğer barışçıl devletler ile (Varşova Paktı üyeleri kastedilmektedir- Y. P.) İsrail'e karşı tüm gücü ile cephe alacaktır.' yazılmıştı. Ayrıca notada 'SSCB İsrail ile tüm diplomatik ilişkilerini feshetme kararı aldığını' belirtiyordu. Aynı zamanda Başkan Johnson 'acil hattan' aranarak SSCB'nin 'bağımsız karar almasının' mecburi hazırlığından ve eğer İsrail en yakın saatte askeri harekatlarına son vermezse 'gereken tedbirin alınacağını' bildirilmişti. Uyarı çok ciddiydi ve onlar da buna aynı ciddiyet ile yaklaştılar. Sovyet notasının verilmesinden üç saat sonra İsrail hükümeti tüm cephelerdeki askeri harekatlarını sona erdirme kararı aldı. O anda Sovyetler Birliği'nin Şam'ın işgalinin ve SSCB'ye yakınlığı ile tanınan müttefik Suriye rejiminin yıkılmasının önlenmesi için silahlı mücadeleye hazır olduğu besbelliydi." (bkz. **A.g.e.**, s. 154-155).

[270] The United Nations "Resolution 242", 22.11.1967 **,** kaynak için bkz. **http://www.un.org/Depts/dpi/palestine/ch3.pdf,** (erişim: 02.01.2017).

[271] Davydkov, Fomin, **a.g.e.**, s. 12-13.

[272] **A.g.e.**, s. 13

[273] Bu savaşa İsrailliler Yahudi bayramı Yom Kippur'a denk geldiği için "Yom Kippur Savaşı", Araplar ise Ramazan ayına denk geldiği için "Ramazan Savaşı" demektedirler. (y.n.)

kesimlerinden tepki çekmesidir.[274] Cleveland, "Mısır, İsrail ordusunun sanıldığı kadar güçlü olmadığını gösterebilirse, belki o zaman ABD araya girmeyi kabul edip İsrail'in sert tutumunu yumuşatabilirdi. Sedat bu hedefe varmak için Suriye'yi de yanına alarak savaşı bir diplomasi aracı olarak kullanmaya karar verdi." yazmaktadır. Kısacası, Enver Sedat en azından İsrail'e karşı kazanacağı bir zaferle ülke içindeki durumunu güçlendirmek istemekteydi.

Savaş 6 Ekim 1973 tarihinde saat 14.00'de Mısır ve Suriye'nin sürpriz saldırılarıyla başlamıştır. Hızlıca ilerlemeyi başaran Araplar İsrail karşısında şaşırtıcı bir başarı elde etmişler, Mısır Süveyş Kanalı'nın doğusuna geçmeyi başarmış Suriye ise 1967'de kaybettiği Golan Tepeleri'ni geri almıştır. İsrail'in hızla toparlanması ve Arap ilerleyişini durdurması, hatta Mısır'ın içlerine girerek Mısır III. Ordusunu kuşatma altına alması üzerine savaşın dengeleri değişmiştir.[275] Savaşın Arap ülkelerinin aleyhine dönmesi üzerine OAPEC (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) petrol üretimini kısma ve ABD'ye petrol ihracatını durdurma kararı almıştır. Bu kararın sebebi Amerikan yönetiminin İsrail'e silah sevkiyatı yapması ve bu ülkeye desteğini arttırması olmuştur.[276]

Bu savaşın Sovyetler Birliği açısından önemi, bu ülkenin Ortadoğu'daki iki müttefikinin İsrail'le savaşması olmuştur. Ayrıca Primakov'a göre, Ekim Savaşı o tarihten önce başlamış olan Sovyet-Amerikan yumuşama sürecinin bitmesi tehlikesini ortaya çıkarmıştır.[277] 22 Ekim 1973'te BM Güvenlik Konseyi 338 Sayılı kararı ateşkes ve tarafların savaş öncesi mevzilerine geri çekilmesini öngörmesine rağmen İsrail'in bu kararı ihlal edip operasyonlara devam etmesi üzerine SSCB Amerikan yönetimine duruma müdahale etmemesi durumunda tek taraflı olarak harekete geçeceğini

[274] Cleveland, **a.g.e.**, s. 417.
[275] Arı, **a.g.e.**, s. 318.
[276] **A.g.e.** , s .319-320.
[277] Primakov, **a.g.e.**, s. 199.

bildirmiştir. Bunu bir ültimatom olarak gören Amerikan yönetimi dünya çapındaki tüm savaş güçlerini teyakkuza geçirmiştir. 25 Ekim tarihinde İsrail'in saldırılarını durdurması üzerine tansiyon düşmüştür.[278]

Soğuk Savaş dönemi SSCB-Suriye ilişkilerine özel olarak değinmek gerekirse, yukarıda da söz edildiği gibi iki ülke ilişkileri dönemin ideolojik kutuplaşmaları çerçevesinde gerçekleşmiştir. İlk olarak, 1954 yılında Suriye, Çekoslovakya ile bir askeri anlaşma imzalayarak Doğu Bloğu'yla askeri anlaşma yapan ilk Ortadoğu ülkesi olmuştur.[279] Suriye, Batı tehdidine karşı daha fazla silahlanma ihtiyacı hissederek 1956 yılında bu kez SSCB ile askeri ve teknik alanlarda işbirliği antlaşmaları imzalamıştır.[280]

SSCB-Suriye ilişkilerinde esas gelişme 1966 yılında gerçekleşen darbe ile Baas'ın sol kanadının iktidara gelmesi ile başlamıştır. Tam yakınlaşma ise Primakov'un aktarımıyla "1970'te iktidara Hafiz Esad yönetiminde daha radikal küçük burjuva grubu geldikten sonra"[281] gerçekleşmiştir. Hafız Esad'ın Suriye-SSCB ilişkilerine bakışı konusunda Andrei Gromiko, onun "Sovyet-Arap dostluğunun öneminin her zaman farkında olduğunu" ifade etmiştir.[282] Yakınlaşma konusunda Fatma A. Kelkitli, dönemin Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın "infitah" adı altında ekonomide liberalleşme yoluna gitmesi ve kendi ülkesindeki Sovyet askeri danışmanları deyim yerindeyse "kovması" üzerine Suriye'nin Sovyetler Birliği için Ortadoğu'da kilit ülke haline geldiğini ifade etmetktedir.[283] Bu yakınlaşma kapsamında, SSCB 1971 yılında Suriye'nin batısındaki Tartus şehrinde bulunan limanı kiralamıştır.[284] Bu liman bir ikmal ve bakım üssü olarak

[278] Arı, **a.g.e.**, s. 322.
[279] Burak Çalışkan, "Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi", **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Araştırma No: 14,** 2015, s. 1.
[280] Osman Ağır, M. Takar, "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı", **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt: 13, Sayı: 2, 2016, s. 295.
[281] Primakov, **a.g.e.**, s. 105-106.
[282] Gromyko, **a.g.e.**, s. 274.
[283] Kelkitli, **a.g.m.**, s. 362.
[284] "Пункт материально-технического обеспечения ВМФ России в Тартусе. Досье", **ТАСС,** 13.12.2017, **http://tass.ru/info/4808523,** (erişim: 02.01.2017), (Tür: "Tartus'ta Rus Donanması'na Materyal-Teknik İkmal Noktası").

kullanılmıştır. İki ülke arasında günümüze kadar devam eden bir diğer işbirliği de istihbarat alanındadır. Sovyet gizli servisi KGB, Suriye gizli servisi el-Muhaberat'ı eğitmiştir.[285]

Camp David Süreci sonunda Mısır'ın İsrail'le anlaşmaya varması, Moskova ile Şam'ı daha da yakınlaştırmış, SSCB Suriye'ye ekonomik ve askeri yardımlarını arttırmıştır.[286] Örneğin, Fırat ve Al-Baas barajları SSCB tarafından inşa edilmiş, yine bu ülke tarafından Suriye'de iki bin kilometre uzunluğunda demiryolu yapılmıştır.[287] Ancak Özge Özkoç, 1970'lerdeki Sovyetler Birliği-Suriye yakınlaşmasının ideolojik bir yakınlaşmadan çok, Şam'ın bu ülkeden 1973'te İsrail'le giriştiği savaş ve 1976'daki Lübnan müdahalesi için finansal destek alma amacıyla gerçekleştiğini ifade etmektedir.[288] 1980 yılında Suriye ile Sovyetler Birliği arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre, iki ülke arasında ekonomik, askeri, teknolojik, politik ve kültürel alanlarda işbirliği yapılması öngörülmekteydi.[289]

Bir yoruma göre, iki ülke arasındaki en önemli ilişki silah satışıyla ilgili olandı.[290] 1970-80 arası dönemde Suriye'nin satın aldığı silahların yüzde 90'ı Sovyet menşeilidir.[291] Jeremy Sharp hazırladığı raporda, 1982 yılında Suriye ordusu ile İsrail ordusu arasında Lübnan topraklarında gerçekleşen çatışmalarda Suriye'nin uğradığı silah kayıplarının SSCB tarafından telafi edildiğini aktarmaktadır.[292] Suriye 1980-85 arasında SSCB'den 14.5 milyar $ değerinde silah almıştır[293]. Bu bağlamda, Soğuk Savaş döneminde

---

[285] Ağır, Takar, **a.g.m.**
[286] Özkoç, **a.g.e.**, s. 173-174.
[287] Aidinov, **a.g.e.,** s. 54.
[288] Özkoç, **a.g.e.**, s. 174.
[289] "Syria, USSR Treaty of Friendship, Cooperation Which Remains in Force", **Sputnik**, 01.10.2015, **https://sputniknews.com/middleeast/201510011027817141-Treaty-of-Friendship-Cooperation-Between-USSR-Syria-Which-Remains-in-Force/,** (erişim: 14.01.2018).
[290] "Syria-USSR Relations", **Global Security, https://www.globalsecurity.org/military/world/syria/forrel-ussr.htm**, (erişim: 25.01.2018).
[291] Jeremy M. Sharp, "Syria: Background and U.S. Relations" **Congressional Research Service**, 1 Mayıs 2008, s. 18.
[292] **A.g.m.**, s. 18.
[293] Global Security, **a.g.m.**

Suriye'nin SSCB için, günümüzde Rusya Federasyonu açısından da olduğu gibi, Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olduğunu söylemek mümkündür.

1980'lerin ortalarında Sovyet ekonomisinde yaşanan durgunluğu aşabilmek amacıyla "perestroyka"[294] sürecini başlatan Mikhail Gorbaçov, bu sürecin başarıya ulaşabilmesi için siyasi yapıda değişime gitmeyi gerekli görmüştür. Çünkü dönüştürülmeye çalışılan düzenden en çok çıkar sağlayaan bürokrasi, ekonomik reform girişimlerine büyük bir tepki göstermiş ve "perestroyka" sürecini tıkayacak en önemli engel olarak görülmüştü. Bu engeli aşmak, dolayısıyla bürokratik hegemonyayı zayıflatmak için "glasnost" (açıklık) ve "demokratizatsiya" (demokratikleşme) politikalarını uygulamaya geçiren Gorbaçov, bu politikalar aracılığıyla "perestroyka"nın başarıya ulaşmasını hedeflemiştir.[295] Gorbaçov'un ilan ettiği bu politikalar neticesinde, Sovyetler Birliği Üçüncü Dünya ülkelerine yaptığı yardımlarda kısıntıya gitmiştir. Bu durum, SSCB'den ciddi oranda mali yardım alan Suriye'nin ekonomisini de olumsuz etkilemiştir.[296]

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde olduğu bu dönemde Ortadoğu bağlamında en önemli olay olan 1990 yılında, Sovyetler'in müttefiki Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, Gorbaçov dönemiyle başlayan Sovyet-Amerikan işbirliğinin sınandığı bir olay olmuştur. Cleveland'a göre Saddam Hüseyin'in Kuveyti ilhak etme kararında

[294] (Y.n.)Yeniden Yapılanma
[295] Merve İrem Yapıcı, **Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler**, 1. Baskı, Ankara, USAK Yayınları, 2010, s. 124-125., Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) 27. Kongresi'nde Mihail Gorbaçov yeni dış politika hedefleri konusunda şunları söylemiştir: "Bu politikanın başlıca amacının Sovyet halkına kalıcı barış ve özgürlük koşullarında çalışma imkanını sağlamak olduğu kesinlikle ortadadır. Bugünün genel koşullarında bu türden bir politikayı başarıya ulaştırmak amacıyla her şeyden önce, nükleer savaşın maddi hazırlıklarını durdurmak gerekmektedir...Sosyalizm, savaşı devletler arasındaki ekonomik ve siyasal çelişkileri, ideolojik çatışmaları çözme aracı olarak kesinlikle reddeder. Bizim idealimiz, silahsız, şiddetsiz ve her halkın gelişme yolunu, yaşama biçimini özgürce seçebileceği bir dünyadır. İşte bunun içindir ki, evrensel barışın yaşatılması ve güçlendirilmesi için nükleer tehdide, silahlanma yarışına karşı mücadele Parti'nin uluslararası çalışmalarının başlıca yönelimi olarak kalmaktadır." Gorbaçov bu konuşmada uluslararası işbirliği ve barış içinde birarada yaşamaya vurgu yaparak, "öyle nesnel koşullar oluşmuştur ki, bu koşullarda kapitalizm ile sosyalizm arasındaki cepheleşme ancak ve yalnızca, barışçı yaşama ve barışçı rekabet biçiminde ilerleyebilir." ifadelerini kullanmıştır. (bkz. Mihail Gorbaçov, **SBKP MK 27. Kongre Siyasal Raporu**, Çev. Fikret Arslan, İstanbul, Sorun Yayınları, 1987, s. 103-104.)
[296] Özkoç, **a.g.e.**, s. 182-183.

ekonomik ve siyasi kaygılar etkili olmuştur.[297] İran'la yapılan sekiz yıllık yıpratıcı savaş Irak'ın ciddi miktarda dış borç almasına yol açmıştı ve bu borçların 60 milyar doları Kuveyt ile Suudi Arabistan'aydı. Ayrıca, Irak ile Kuveyt arasında Rumelia petrol havzası konusunda da ihtilaf söz konusuydu. Irak'ın savaş sonrasında toparlanmak için petrol gelirlerine ihtiyacı vardı ve petrol fiyatlarını en üst seviyede tutmak istemekteydi.[298] Primakov'un yorumuna göre, Saddam petrol gelirleriyle hem rejimini güçlendirmek hem de Arap dünyasının lideri konumuna gelmek istemekteydi.[299] Kuveyt'in petrol üretimini arttırarak fiyatların düşmesini sağlaması Irak'ı olumsuz etkilemiştir. Tüm bu gelişmeler üzerine Irak 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu işgal uluslararası kamuoyundan geniş ölçüde tepki görmüştür.

SSCB, Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınamış ve BM'de alınan yaptırım kararlarını desteklemiştir, buna mokabil Irak'tan askeri danışmanlarını çekmeyi reddetmiştir ve ABD öncülüğündeki koalisyonun Irak'a müdahale etmesini önlemek istemiştir.[300] Tayyar Arı'ya göre, Saddam da Sovyetler Birliği'nin, Irak'a yönelik askeri bir müdahaleye karşı çıkacağı düşüncesineydi, nitekim Gorbaçov 29 Ekim 1990 tarihindeki açıklamasında güç kullanımınn kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir.[301] 29 Kasım'da BM Güvenlik Konseyi'nde alınan 678 No'lu kararın ikinci maddesi krize askeri müdahaleye yeşil ışık yakan hükümler içermektedir.[302] Moskova yönetimi de bu kararı onaylamıştır.[303]

---

[297] Cleveland, **a.g.e.**, s. 526.
[298] **A.g.e.**, s. 526.
[299] Primakov, **a.g.e.**, s. 371.
[300] Donaldson, Nogee, **a.g.e.**, s. 112.
[301] Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Cilt II**., s. 346.
[302] Kararın ikinci maddesinde, Kuveyt yönetimiyle eşgüdüm halinde hareket eden tüm devletlere, Irak 15 Ocak 1991 tarihine kadar daha önce alınmış Güvenlik Konseyi kararlarına uymazsa, bu ülkeyi söz konusu kararlara uymaya mecbur etmek için gerekli tüm araçların kullanılması öngörülmekteydi. (bkz. "Resolution 678", **https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement**, (erişim: 13.01.2018).
[303] Arı, **a.g.e.**, s. 346.

Yine de, olası bir askeri müdahaleyi önleme çabası içerisinde olan Gorbaçov son bir hamle yaparak Irak'a bir barış planı önermiştir. 18 Şubat 1991 tarihli bu plana göre, Irak Kuveyt'ten ön koşulsuz bir biçimde çekilecek, buna karşılık Sovyetler Birliği Irak'ın egemenliğini koruyacaktı.[304] Ayrıca, Tayyar Arı bu planın Körfez Krizi'yle ilgili olarak alınan tüm BM kararlarının hükümsüz kalmasını öngördüğünü belirtmektedir.[305] SSCB liderinin bu planı ABD tarafından rededilmiştir. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği Saddam'ın Kuveyt'i işgalini kınasa da, arabuluculuk rolüne soyunmuş ve Irak'a yönelik bir askeri müdahaleyi önlemeye çalışmıştır.[306] İşin ilginç yanı, Primakov'un aktardığına göre Saddam Hüseyin "çeşitli anlaşmaları olduğu Sovyetler Birliği'ne Kuveyti ilhak planından hiç bahsetmedi."[307] SSCB tüm çabalarına rağmen ABD öncülüğündeki koalisyonun Kuveyt'i kurtarma adına Irak birliklerini vurmasını, savaşı engelleyememiştir. Sungur Savran, esas meselenin Kuveyt'i kurtarmak olmadığını ifade ederek, Amerikan yönetiminin amacının "Yeni Dünya Düzeni"nin kuruluşunun ilk adımının Ortadoğu'da atılması olduğunu belirtmektedir. Savran ayrıca, eğer bölgede kurtarılacak bir ülke varsa bunun Kuveyt değil İsrail olduğunu çünkü Washington yönetiminin gözünde güçlü bir Irak'ın İsrail'in güvenliğine tehdit olduğunu yazmaktadır.[308]

2.3. Rusya Federasyonu ve Ortadoğu

Sovyetler Birliği sonrası, Rusya Federasyonu'nun kuruluş dönemindeki dış politikasına dair Mesut Hakkı Caşın ve Giray Saynur Derman şu yorumda bulunmaktadırlar:

[304] Serge Schmemann, "WAR IN THE GULF: Moscow; Gorbachev Gives Iraqi a Peace Proposal", **The New York Times**, 19.02.1991, **http://www.nytimes.com/1991/02/19/world/war-in-the-gulf-moscow-gorbachev-gives-iraqi-a-peace-proposal.html, (**erişim: 14.01.2018).
[305] Arı, **a.g.e.**, s. 352.
[306] Jill Dougherty, The Gulf War: Moscow's role, **CNN**, 17.01.2001, **http://edition.cnn.com/2001/WORLD/europe/01/16/russia.iraq/index.html**, (erişim: 13.01.2018).
[307] Primakov, **a.g.e.**, s. 371.
[308] Sungur Savran, **Avrasya Savaşları: Körfez'den Afganistan'a Yeni Dünya Düzeninin Kuruluşu**, İstanbul, Belge Yayınları, 2001, s. 25.

"Rusya'nın 1991-1993 yılları arasında izlediği siyaset, devletin geçmişten gelen dış politika önceliklerinin ve yaşamsal prensiplerinin değiştiği şeklinde yorumlanmıştır... Bu dönemde Batı ile sıkı bir işbirliği içine girilmiştir. Bununla beraber, uygulanan politikalar neticesinde, halkın yaşam standartlarında bir iyileşme olmamış, halk daha da fakirleşmiştir. Neticede, 1994'te Batı ile ortaklık fikrinin yerini, jeopolitik konuları içine alan "milli çıkarlar" fikri almıştır."[309]

Yukarıda olduğu gibi, bu kısımda da Rusya Federasyonu dış politikasının temel parametreleri ve değişimlerini değerlendirmek ve bunlarla bağlantılı olarak dönemdeki Ortadoğu politikasını anlamak gerekmektedir.

A. Yeltsin Dönemi

1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu yeni döneme çok ciddi sorunlarla girmiştir. En önemli sorunların başında, o dönem yaşanan ekonomik kriz gelmekteydi. Boris Yeltsin iktidarının en başından itibaren izlenen ekonomik liberalleşme politikası, ülke ekonomisini çöküşe sürüklemiştir.[310] Öte yandan ülkede yaşanan kimlik bunalımı da bir diğer sorundur.

Yeltsin döneminde dış politikayı etkileyen en önemli unsur yukarıda söz edilen ekonomik kriz olmakla birlikte, ülke içindeki çıkar gruplarının mücadelesi de dış politika yapımında oldukça etkili olmuştur. İç etkenler haricinde dış politikanın belirlenmesinde uluslararası sistemde yaşanan değişiklikler de etkilidir. 1990'larda uluslararası sistemdeki belirsizlikler üzerine inşa edilmiş dönemin dış politikası deyim yerindeyse yeni devletin kuruluşuna eşlik etmiştir.[311]

Yeni dönemde dış politikada "Yeni Düşünce"[312] hakimdi. "Yeni düşünce" ülkedeki ekonomik krizin de etkisiyle, Batı ile iyi ilişkiler kurmak üzerine bina edilmişti. Çok

[309] Caşın, Derman, **a.g.e**, s. 305.
[310] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 15.
[311] Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** Cilt: 65, Sayı: 3, 2010, s. 191.
[312] "Novoye Mışleniye" esasında Gorbaçov döneminden miras kalmıştır. Bu yaklaşım "glasnost"(açıklık) ve "perestroyka"(yeniden inşa) görüşlerinin dış politika ayağını oluşturmaktaydı. (y.n.)

açık bir biçimde SSCB'nin hakim ideolojisi olan "sınıf savaşımı" kavramı reddedilerek, ortak insani çıkarların ve işbirliğinin üzerinde durmaktaydı.[313] Bu noktada Batı ile işbirliği Rusya Federasyonu'nun kuruluş aşamasında temel dış politika önceliği haline gelmiştir.

"Atlantikçi" olarak tanımlanabilecek bu dış politikaya göre, "ülkeye yönelik herhangi bir dış tehdidin var olmadığı, esas tehdidin ülke içindeki ekonomik çöküşten kaynaklandığı"[314] ileri sürülmekteydi ve "Yeltsin yönetimi 1992 yılı boyunca bu tehditle mücadele edebilmek amacıyla Batı yanlısı bir dış politika izlemiştir."[315] "Rusya'nın "büyük güç" statüsüne kavuşmasını, Batı ile işbirliğine ve uluslararası örgütlere üyeliğe bağlayan Yeltsin, 1992 yılının başlarında BM'de yaptığı konuşmada, Rusya'nın Batılı ülkeleri "müttefik" olarak gördüğünü açıklamıştır."[316]

Bu kapsamda Rusya, IMF, Dünya Bankası ve G-7 gibi kuruluşlara üye olmak istemekteydi. Bunlara üye olmak istemesinin esas nedeni de yine ülke içindeki ekonomik krizin varlığı ve bu krizi aşmak adına ABD ve Avrupa ülkelerinden borç alabilmekti. Atlantikçi görüş 1993 yılında Dış Politika Konsepti'nin ilanına kadar sürmüştür. Yeltsin döneminde yaşanan büyük dönüşümde devletin refleksi toprak bütünlüğü ve egemenliğini korumak üzerine olmuştur.[317] Bu dönemde dış politikada, Merve İrem Yapıcı'nın yorumuna göre, "Batı ile ilişkileri geliştirebilmek için çeşitli girişimlerde bulunan Yeltsin hükümeti, Yugoslavya, Irak ve Libya üzerinde uygulanan BM yaptırımlarına ses çıkarmadığı gibi, Hindistan ve İran'a gerçekleştirdiği silah ve askeri teknoloji ihracatına ABD'nin getirdiği kısıtlamaları da kabul etmiştir."[318]

[313] Tellal, **a.g.e.**, s. 161.
[314] Yapıcı, **a.g.e.,** s. 277.
[315] **A.g.e.**, s. 278.
[316] **A.g.e.**, s. 278.
[317] Tellal, **a.g.m.,** s. 195.
[318] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 279.

Uluslararası bağlamda bu dönemdeki en önemli olay, bir önceki kısımda da ifade edildiği üzere, 1991 yılında ABD'nin öncülük ettiği koalisyon tarafından gerçekleştirilen Irak müdahalesi ve bu ülkeye uygulanan yaptırımlardır. Rusya Federasyonu'nun kuruluşundan sonra da ülke içinde liberal Vladimir Jirinovski gibi Saddam Hüseyin'le yakın ilişkileri olan bazı isimler Yeltsin'e Irak'a yönelik uygulanan yaptırımların kaldırılması çağrısında bulunmuşlardır.[319] Ancak o dönem yeni devletin kuruluş aşaması olarak görülebileceği için, Rusya Federasyonu Irak'a yönelik etkili bir politika sergileyememiştir. Müdahaleye tepki gösterilse de engel olunamamıştır. Aynı etkisizliği Ortadoğu'nun tamamı ve tabi Suriye için de söylemek mümkündür. Erel Tellal'ın yorumuna göre, "başlangıçta Yeltsin'in Ortadoğu politikası da Gorbaçov döneminin devamı niteliğindedir."[320] Rusya ile Suriye arasında 90'larda ilişkiler eskiye nazaran daha düşük bir porfilde seyretse de, 1994 ve 1996 yıllarında iki ülke arasında askeri anlaşmalar imzalanmıştır. 1994'te askeri işbirliğini öngören bir anlaşma[321], 1996'da ise askeri modernizasyonlar konusunda bir anlaşma imzalanmıştır.[322]

"Rusya, 1993 yılı itibariyle Batı'ya özellikle ABD'ye koşulsuz destek politikasından vazgeçmiş, Irak ve Libya'ya yönelik ABD yaptırımlarını eleştirirken, İran'a yönelik daha bağımsız bir politika izlemeye başlamıştır."[323] "Ayrıca 1994 yılı itibariyle ordunun ve savunma sanayisinin Rus siyasetinde artan etkinliği sonucunda, Rusya'nın silah ticaretinde giderek düşen payını ve silah ticaretinden elde edilen geliri arttırmak amacıyla İran, Suriye ve Çin'e yönelik silah satışında artış gözlenmiştir."[324] Özellikle bu dönemde NATO'nun genişlemesi Rusya'nın tepkisini çekmiştir. Polonya, Çek

[319] Kamalov, **a.g.m.,** s. 9.
[320] Tellal, **a.g.m.**, s. 213.
[321] Bu antlaşmanın bölgedeki barış ve istikrarı sağlama amacı taşıdığı ve Suriye'ye satılan silahların savunma amaçlı silahlar olduğu ifade edilmiştir. (bkz. Michael Birnbaum, "The secret pact between Russia and Syria that gives Moscow carte blanche", **The Washington Post**, 15.01.2016, **https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/01/15/the-secret-pact-between-russia-and-syria-that-gives-moscow-carte-blanche/?utm_term=.1ec085afb020**, (erişim: 27.01.2018).
[322] Ağır, Takar, **a.g.m.**, s. 295.
[323] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 329.
[324] **A.g.e.**, s. 329.

Cumhuriyeti ve Macaristan'ı içine alacak şekilde Doğu Avrupa'da yapılan genişlemeye Moskova'nın verdiği tepki sonucu, 1994 yılı Ocak ayında NATO Brüksel Zirvesi'nde Barış İçin Ortaklık (BİO) Programı oluşturulmuştur.[325]

Bu dönemde Rusya-İran ilişkilerinde ABD'nin talepleri doğrultusunda hareket eden Yeltsin yönetimi, İran'la ilişkilerini gözden geçirmiştir. Moskova yönetimi, 1997 yılında İranlı bir diplomatı füze teknolojisi konusunda bilgi sızdırdığı gerekçesiyle sınır dışı etmiştir, ayrıca 1998 yılının Ocak ayında İran'a çift kullanımlı teçhizat satışını durduracağı konusunda Amerikan yönetimine taahhütte bulunmuştur. Şubat ayında İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi'nin Rusya'ya yaptığı ziyaret esnasında, Primakov yeni bir silah anlaşması konusunda görüşmeler yapılmayacağını ifade ederek, bu ülkenin S-300 hava savunma sistemi konusundaki talebini geri çevirmiştir.[326]

Suriye ile ilişkilere gelince, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya-Suriye ilişkileri, yukarıda ifade edilen gerkçeler dolayısıyla daha alt düzeyde seyretmiş olsa da iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler devam etmiştir. 5-6 Temmuz 1999 tarihinde gerçekleşen Hafız Esad'ın Moskova ziyareti esnasında iki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin artırılması yönünde antlaşma imzalanmıştır.[327]

1990'larda ABD'ye yönelik küresel anlamda ciddi bir muhalefet yürütemeyen Rusya Federasyonu, en azından "Yakın Çevre Doktrini" yle uluslararası politikada halen bir aktör olduğunu kanıtlama çabasına girmiştir. Bu dönemde Ortadoğu'da SSCB dönemine nazaran daha düşük profilli bir dış politika izleyen Rusya, Suriye ile ittifakını korumak ve devam ettirmek için yukarıda söz edilen iki askeri anlaşmayı imzalamıştır.

[325] **A.g.e.**, s. 330.
[326] **A.g.e.**, s. 346.
[327] Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 49.

B. Putin'le Değişen Dış Politika

1999 yılında Boris Yeltsin'in bozulan sağlığı üzerine vekaleten Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı görevine gelen Vladimir Putin, 7 Mayıs 2000 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olarak göreve başlamıştır. Putin dönemi Rusya açısından hem iç politikada hem dış politikada Yeltsin dönemine nazaran çok daha farklı bir görünüm teşkil etmeye başlamıştır. Merve İrem Yapıcı'ya göre, "Merkezi otoriteyi güçlendirme çabası içine giren Putin, dış politika yapımında etkili olan bölge liderleri ve oligarkların etkinliğini sınırlandırırken, yürütme erki içerisine dahil ettiği Petersburg ekibi ile birlikte merkezci dış politika anlayışını uygulamaya geçirmiştir."[328]

Vladimir Putin devlet başkanlığına geldiğinde önünde çözülmesi gereken önemli sorunlar bulunmaktaydı. Bunların başında radikal İslamcı bir kimliğe bürünen ve hedefini tüm Kuzey Kafkasya'yı Rus egemenliğinden kurtararak bir İslami rejim kurmak olarak belirten Çeçen ayrılıkçı hareketi gelmekteydi. "Putin'in devleti merkezileştirme çabası aslında hem toplumda hem de siyasette bir "söylem birliği"nin sağlanmasını da amaçlamaktaydı."[329] Yapıcı, "Dış politikanın temel amacının, ülke içindeki ekonomik kalkınmayı hızlandırmak olduğunu ileri süren, bu bağlamda ekonomik amaçlar doğrultusunda dış politikanın araçsallaştırılması yoluna giden Putin, iktidara geldiği andan itibaren diğer ülkelerle ekonomik bağlarını güçlendirme yolunda adımlar atmıştır."[330] ifadeleriyle, Putin dönemindeki dönüşümü aktarmaktadır. "Dış yardımdan ziyade ticaret ve yatırım aracılığıyla ekonomik kalkınmanın sağlanmasını amaçlayan Putin, bu bağlamda Rusya'nın temel ticaret ortağı olan Avrupa ülkeleriyle ilişkilere öncelik tanımıştır."[331]

---

[328] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 367-368.
[329] Erhan Büyükakıncı, "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna** (der.) Erhan Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 156.
[330] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 370.
[331] **A.g.e.**, s. 371.

Dış politikada ise o dönemin en önemli gelişmesi, ABD'de yine 2000 yılında Cumhuriyetçi George W. Bush'un başkanlık koltuğuna oturmasıdır. Bush ve ekibi "neo-con"[332] eğilimli idiler ve Amerikan hegemonyasının devamından yanaydılar. 2000 yılında ilan edilen Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti ise, önceden Yevgeni Primakov[333] tarafından ortaya atılan çok kutuplu uluslararası sistem yaklaşımına vurgu yapmaktaydı.[334] Erhan Büyükakıncı, ilan edilen bu konseptin Primakov doktrininin bir devamı olduğunu ifade ederek, Rusya'nın çok kutuplu bir sistem içerisinde ikili ilişkilerinde aktif bir dış politika izlemesi ve uluslararası örgüt ve kuruluşların çalışmalarına katılması yaklaşımını ortaya attığını belirtmektedir. Buna göre, Batılı ülkelerle "nitelikli" ilişki esastır.[335] "Tek kutuplu sistemden çıkışı hedefleyen bu belge ağırlığı BM ve G8'e vermiş, etkin bir dış politika için ulusal ekonominin güçlendirilmesini vurgulamıştır."[336] Bu bağlamda, Valdimir Putin'in izlemek istediği dış politika açık bir biçimde yeni Amerikan yönetimiyle tezatlık içermekteydi.

Rusya Federasyonu 21 Nisan 2000 tarihinde yeni bir askeri doktrin yayınlamıştır. Bu doktrinde vurgu yapılan önemli bir husus esas tehdidin büyük ölçekli savaşlardan çok etnik ve dinsel radikalizmin iç savaşlara neden olabileceğidir. Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliğine ve müttefiklerine yönelik bir nükleer silah saldırısı olduğu takdirde nükleer silahların kullanılabileceği yinelenmiştir.[337] Bu noktada Putin'in izleyeceği güvenlik ve bununla bağlantılı olarak da dış politikanın ana hatları konusunda bu belgeden çıkarım yapmak mümkündür.

---

[332] Neo-conservatist kelimesinin kısaltması. Türkçe'ye "yeni muhafazakar" olarak tercüme edilebilir.
[333] Rus siyasetçi ve ekonomist. 29 Ekim 1929'da Kiev'de dünyaya gelmiştir. 1989-1991 yılları arasında SBKP Genel Merkez üyeliğinde bulunmuştur. Haziran 1989 – Mart 1990 arasında SSCB Başkanlığı yapmıştır. 1991 – 1996 arasında Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Başkanlığı, 1996-1998'de Dışişleri Bakanlığı ve 1998 – 1999 yıllarında Başbakanlık görevlerinde bulunmuştur. (bkz., Primakov, **a.g.e.)**
[334] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 368., Konseptin metni için bkz. Vladimir Putin, **The Foreign Policy Concept of the Russian Federation**, 28.06.2000, **https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm**, (erişim: 15.01.2018).
[335] Büyükakıncı, **a.g.e.**, s. 160.
[336] Tellal, **a.g.m.,** s. 215.
[337] Erişen, **a.g.e**., s. 183.

Putin'in devlet başkanı olmasıyla dış politikada karşılaştığı en büyük sorunun ABD'nin başat aktör olduğu tek kutupluluğun devamını savunan Bush yönetiminin politikaları olduğu söylenebilirse de, bu durum 11 Eylül 2001'deki saldırılardan sonra geçici olarak değişmiştir. "Saldırıları müteakip ABD Başkanı Bush'u ilk arayan liderlerden olan Putin bu yakınlığını, devam eden süreçte ABD'nin başlattığı harekata destek vererek de göstermiştir."[338] NATO'nun Afganistan müdahalesine de olumsuz tepki göstermeyen Putin yönetimi, hava sahasını NATO uçaklarına açmıştır.

11 Eylül saldırılarının iki ülke arasında bir yumuşama dönemini başlattığı söylenebilir. Putin'in ABD'de gerçekleşen terör saldırıları ve sonrasındaki Afganistan müdahalesine yönelik bu tutumunun en temel nedeni kuşkusuz Kuzey Kafkasaya'da yürüttüğü terör operasyonlarıdır. Rusya ABD ve Batılı müttefiklerinden Çeçen sorununa yönelik uyguladığı politikaları için destek alarak elini rahatlatmak istemekteydi. "11 Eylül'den sonra yapılan işbirliği sayesinde ABD, Rusya ile ilişkilerinde bu ülkenin iç politika gelişmelerini gündeme getirmekten kaçınmıştır."[339]

Pınar Özden Cankara ve Yavuz Cankara'nın yorumlarına göre,

> "Rusya, ABD'nin terörle mücadele stratejisinden kazanımlar çıkarmaya çalışmıştır. Öncelikle ABD'ye destek vererek Çeçenistan'da gerçekleştirdiği operasyonlar, sivil halka uyguladığı baskıcı politikalar ve insan hakları ihlalleri konularında Washington'un eleştirilerine maruz kalmaktan kurtulmayı hedeflemiştir. İkinci olarak, Amerikan şirketlerinin enerji alanında Rusya'ya yaptığı yatırımların artmasını talep etmiştir. Ayrıca, NATO'nun genişlemesi konusunda ve İttifak'ın operasyonlarında söz sahibi olabilmeyi ummuştur."[340]

Ortadoğu özelinde ise en önemli olay ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgalidir. Bu olay Rusya-ABD ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. ABD'nin Irak'a müdahalede bulunması ve Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi, Moskova'nın Irak'taki etkisine tamamen son

[338] Caşın, Derman, **a.g.e.**, s. 411-412.
[339] Tellal, **a.g.m.,** s. 217.
[340] Pınar Özden Cankara, Yavuz Cankara, "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 15, Mayıs 2007, s. 204.

vermiştir.[341] SSCB döneminden kalan 8 milyar dolarlık alacağı, Lukoil'in Batı Kurna yataklarının işletimine ilişkin yürüttüğü 7 milyar dolarlık proje, Ağustos 2002'de 10 yıllığına imzalanan 40 milyar dolar tutarındaki ticaret anlaşması gibi Rusya'nın Irak'ta önemli çıkarları bulunmaktaydı.[342] "Operasyon öncesinde Rusya, Arap dünyasıyla gerçekleştirdiği ticari ilişkilerin % 60'ını Irak ile yapmaktaydı."[343] Rusya yönetimi bu işgali eleştirse ve BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'a yönelik karar tasarılarına ret oyu kullansa da işgali engelleyememiştir. Irak işgalinin Rusya açısından önemi, 11 Eylül sonrası ABD ile başlayan işbirliğinin sorgulanması olmuştur.

Rusya ABD'nin demokrasi ve insan hakları söylemleriyle yaptığı bu müdahaleye karşı çıkmıştır. Hatta ABD'nin bu tutumunu Primakov ilginç bir benzetme ile nakletmektedir:

> "Zamanında Troçkistler devrimi her ülkeye uygun koşullar var mı yok mu bakmaksızın ihraç etmenin zorunlu olduğu kanaatindeydiler. Şimdi ise her ülkeye tarihini, adetlerini, düşünce tarzını, zihniyetini, yaşam tarzını göz önünde bulundurmayarak demokrasi ihracı yapma düşüncesinde olanlar da aynen Troçkistler gibi davranmaktalar."[344]

Bu tutum daha sonraki yıllarda İran ve Suriye konularında da Rusya'nın tutumuna oldukça benzemektedir. Rusya'nın ABD işgaline karşı BM çatısı altında girişimlerde bulunması sayesinde Fırat Purtaş'ın yorumuna göre "ABD işgalci durumuna düşmüştür. Putin'in Irak krizi sırasındaki tutumu, Rusya'nın Arap dünyasındaki prestijini arttırarak, bölge devletleri nazarında yeniden dengeleyici bir güç konumu elde etmesini sağlamıştır."[345]

2003 yılındaki Amerikan müdahalesiyle bu ülkede Rusya varlığının yok olması ve bölgede etkisinin azalmaya başlamasıyla Rusya'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki varlığı İran, Suriye, Cezayir ve Libya ile gerçekleştirilen ikili ilişkiler etrafında

[341] Kamalov, **a.g.m.**, s. 10.
[342] Purtaş, **a.g.m.**, s. 60.
[343] Pınar ve Yavuz Cankara, **a.g.m**., s. 207.
[344] Primakov, **a.g.e.,** s. 415.
[345] Purtaş, **a.g.m**., s. 62-63.

şekillenmeye başlamıştır. Söz konusu ülkelerle enerji, silah ticareti, teknoloji alanında anlaşmalar yapan Moskova, halihazırda sınırlı olan etkisini bu ülkelerle ilişkilerini güçlendirme üzerine kurmuştur.[346]

Moskova ile Tahran arasında askeri ve nükleer alandaki işbirliğini sınırlandıran 1995 tarihli Gore-Çernomırdin Anlaşması'nı 2000 yılının sonlarında reddeden Putin, İran ile karlı ticari ilişkilerin kapsını aralamıştır. Putin'in bu kararı almasında, ordu ile birlikte Rus siyaseti üzerinde ağırlığını hissetirmeye başlayan savunma sanayisinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. 2000 yılının sonlarından itibaren Tahran'a yönelik silah satışını arttıran Moskova, Buşehr'deki nükleer santralin tamamlanmasına ilişkin vaatlerini yinelemiş ve İran'da daha fazla reaktör inşa etmek istediğini açıklamıştır.[347]

Suriye özelinde bahsetmek gerekirse, Gorbaçov döneminde gerileyen ve Yeltsin döneminde de alçak profilde seyreden Rusya-Suriye ilişkilerinin yeniden gelişmesi ve bugünkü seviyeye ulaşması da Putin dönemiyle birlikte başlamıştır. Rusya Federasyonu'nun Suriye olan ilişkilerine tekrar ağırlık vermeye ve geliştirmeye başlamasının nedeni ABD'nin 11 Eylül sonrasında Suriye'ye yönelik takındığı tavır olarak gösterilebilir.[348] Nitekim ABD Suriye'yi şer ekseninin bir parçası olarak nitelendirmekteydi. ABD'nin bu tutumları Rusya'nın Ortadoğu'daki "eski dostu" Suriye'yle yeniden yakınlaşmasını sağlamıştır. Bu dönemde Suriye'ye önemli oranda silah satışı da yapılmıştır. Rusya Federasyonu 2003 yılında Suriye'ye 73 milyon $ değerinde 9M133 Kornet ve 9M131 Metis tipi tanksavar füzeler satmıştır.[349] "2005-2010 yılları arasında Rusya Suriye'ye 2.5-3 milyar $ değerinde silah satmıştır."[350]

[346] Mühdan Sağlam, "İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası", **SBF Dergisi,** Cilt: 68, Sayı: 4, 2014, s. 215.
[347] Yapıcı, **a.g.e.,** s. 388.
[348] Aidinov, **a.g.e.**, s. 54.
[349] Jeremy M. Sharp, "Syria: Background and U.S. Relations" **Congressional Research Service**, 1 Mayıs 2008, s. 18.
[350] Kamalov, **a.g.m.**, s. 13.

Ekonomik olarak da Suriye Rusya için iyi bir pazardır. 2002 yılı itibariyle Rusya ve Suriye arasındaki ticaret hacmi 182 milyon $ seviyesinde olmuştur. Rusya'nın Suriye'ye yaptığı ihracat ürünlerinin başında makine, oto sanayi, elektrikli cihazlar ve ekipmanlar başı çekmektedir. Suriye'nin Rusya'ya yaptığı ihracat ise pamuk, yün, hazır tekstil ürünleri ve meyve gibi genelde tarım ürünlerinden oluşmaktadır.[351] 2003 yılının Şubat ayında "Rus petrol şirketi Zarubezhneft ve Suriye Petrol Şirketi Suriye'deki petrol kuyularını elden geçirmek ve petrol aramak amacıyla Amrit adında ortak bir şirket kurmuştur."[352] 2005 yılı itibariyle iki ülke arasındaki ticaret hacmi 465 milyon dolar seviyesine yükselmiştir.[353] 2005 yılının Mart ayında ise Rus enerji şirketi Tatneft Suriye'de petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerine dair bir anlaşma imzalamış, ve şirket Nisan 2010'da Deyr-ez Zor şehrindeki Güney Kişma petrol sahasında petrol üretimine başlamıştır.[354] SSCB döneminde olduğu gibi iki ülke arasında Putin döneminde de gerek ekonomik gerek askeri ilişkiler üst düzeye çıkarılmıştır.

Putin'in 2004'te başlayan ikinci başkanlık döneminde daha aktif bir dış politikaya yöneldiğini söylemek mümkündür. Bunda en önemli etken 2003 yılındaki Irak işgalinin yanı sıra yine 2003 yılında Gürcistan'da gerçekleşen "devrim" olmuştur. Bu gelişmeler Rusya'nın çevrelendiğini hissetmesine yol açarak, ABD ile ilişkileri daha da germiştir. Merve İrem Yapıcı bu konuda şöyle yazmaktadır: "Kasım 2003'te Gürcistan'da gerçekleştirilen iktidar değişikliği, ABD'nin Irak müdahalesi ile sarsılan iki devlet arasındaki işbirliği sürecini sonlandırmış; taraflar arasındaki ilişkilere rekabetin hakim olduğu yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur."[355] Gürcistan'daki gelişmelerin

[351] Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 49.
[352] Kelkitli, **a.g.m.**, s. 364.
[353] Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 49.
[354] Kelkitli, **a.g.m.**, s. 364.
[355] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 401.

ardından, 2004'te Ukrayna, 2005'te Kırgızistan'daki yönetim değişkliklerinin de ABD ile ilişkilerin zedelenmesinde payı vardır.[356]

Bu noktada Vladimir Putin'in 2007 yılında Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmaya değinmek önemlidir.[357] Putin bu konuşmasında ABD'nin tek kutupluluk politikalarını açık biçimde eleştirmiş, bu politikaların uluslararası hukukun temel normlarının hiçe sayılmasına neden olduğunu ve bu durumun da pek çok kesimde rahatsızlığa yol açtığını ifade etmiştir. Putin'in bu sözleri pek çok araştırmacı tarafından ABD'ye karşı bir başkaldırı manifestosu olarak nitelendirilmiştir.[358] Söz konusu tutumla bağlantılı olarak, Rusya bu dönemde çok kutuplu sistemi doğrudan savunmaya başlamıştır.

2004 yılından itibaren enerji bir dış politika aracına dönüştürülmüş ve Putin iktidarının eli güçlendirilmiştir.[359] Putin bu dönemde enerji kartını etkin bir biçimde kullanarak hem Batı'yla yakınlaşan Ukrayna, Gürcistan ve Baltık ülkelerini kontrol etmeye çalışmış hem de Avrupa'da başta Almanya olmak üzere enerji kaynakları açısından kendisine bağımlı ülkelerin söz konusu bağımlılıklarını kullanarak AB içerisinde Rusya'ya karşı etkin bir tavır takınılmasını önlemiştir. Bu dönemdeki bir başka çarpıcı gelişme AGİK çerçevesinde imzalanan AKKA konusunda olmuştur. 14 Temmuz 2007 tarihinde Rusya Federasyonu bu anlaşmadan doğan yükümlülüklerini askıya almıştır. Zira, 1990'da imzalanıp 1999'da yenilenen anlaşmayı hiçbir NATO ülkesi yürürlüğe sokmamıştır. Ayrıca, NATO'nun 2004 yılındaki genişlemesi Rusya'nın güvenlik kaygılarını arttırmıştır.[360]

---

[356] Tellal, **a.g.m.**, s. 218.
[357] Konuşmanın metni için bkz., **http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034**, (erişim: 07.04.2017).
[358] Emre Erşen, "Rusya'nın Arap Baharı Politikası" , **Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler**, (der.) Armağan Gözakman, Perihan Paksoy, 1. Baskı, Ankara, Detay yayıncılık, 2014, s. 122.
[359] Yapıcı, **a.g.e.,** s. 413.
[360] Tellal, **a.g.m.,** s. 225., Üye olan yedi ülke Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Romanya'dır. Litvanya, Estonya, Letonya SSCB'nin parçasıydılar, diğer dört ülke de Varşova

Ortadoğu'da ise Rusya bir yandan ABD'nin kara listesinde yer alan Suriye ve İran gibi devletlerle ilişkilerini geliştirmiştir.[361] Beşar Esad'ın Ocak 2005'te Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaretten bahsetmek öndemlidir. Bu ziyaret Rusya-Suriye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Uzun yıllar ikili ilişkilerde büyük bir sorun teşkil eden Suriye'nin 13.4 milyar $'lık borcunun %73'ü silinmiş ve geriye kalan 3 milyar 600 milyon dolarlık borç takside bağlanmıştır.[362]

Suriye konusunda Rusya'nın tavrı noktasındaki önemli bir başka husus ise Refik Hariri suikastı[363] dolayısıyla BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye yönelik ekonomik yaptırım uygulanmasına engel olmasıdır.[364] Ancak Rusya, 2004 yılında Güvenlik Konseyi'nden Suriye askerlerinin Lübnan'dan çekilmesini öngören 1559 sayılı kararın çıkmasına engel olamamıştır.[365] Rusya BM Güvenlik Konseyi'ndeki oylamada çekimser yönde oy kullanmıştır.[366] Kararın ikinci maddesi, Lübnan'da bulunan tüm yabancı askeri kuvvetlerin bu ülkeden çekilmesini öngörmektedir.[367] Bu tutumun benzerini günümüzde Esad yönetimine yönelik Güvenlik Konseyi'nde alınmak istenen kararların engellenmesi noktasında da görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında, Rusya'nın günümüzde Suriye'deki iç savaş konusundaki politikalarının Putin'in devlet başkanı

Paktı üyesiydi. Mesut Hakkı Caşın ve Saynur Derman'a göre, NATO'nun 2004 yılından itibaren hız verdiği genişleme stratejisi, Rusya Federasyonu tarafından arka bahçesine bir müdahale olarak değerlendirilmiştir. (Caşın, Derman, **a.g.e.**, s. 365).

[361] Yapıcı, **a.g.e.**, s. 415.

[362] Çalışkan, **a.g.m.**, s. 5.

[363] "...14 Şubat'ta [2005] Refik Hariri'nin bombalı bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine gözler bir kez daha Esad rejiminin üzerine çevrildi. Suikastı takip eden saatlerde binlerce Lübnanlının katıldığı gösteriler bir anlamda Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesine yol açacak 'Sedir Devrimi'nin başlangıcı oldu... Suriye'nin bu suikastta, en hafif ifadeyle, rol oynamış olduğu düşüncesi ülkedeki Suriye varlığını bir kez daha siyasi tartışmaların merkezine oturttu. Ancak bu kez diğer tartışmalardan farklı olan Sünnilerin de Suriye karşıtı bloğa katılmış olmasıydı... Bu tarihten itibaren Lübnan'da siyasetin genel hatlarıyla Suriye'nin varlığı üzerinden şekillenmeye başladığını ve Suriye'nin oynadığı rolü destekleyenlerin ve karşı olanların oluşturduğu farklı koalisyonların önemli siyasi aktörler haline geldiğini söylemek yanlış olmaz." (bkz. Ayhan, Tür, **a.g.e.**, s. 197-198).

[364] Kamalov, **a.g.m.,** s. 13.

[365] Aidinov, **a.g.e.**

[366] "Security Council Declares Support For Free, Fair Presidential Election In Lebanon; Calls For Withdrawal of Foreign Forces There" **UN Security Council**, 02.09.2004., **https://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm**, (erişim: 10.01.2018).

[367] "Resolution 1559(2004)" **UN Security Council**, 02.09.2004.

olmasıyla dış politikada hakim olan çok kutupluluk görüşünü yansıttığını söylemek mümkündür.

C. Medvedev Dönemi: Politika'daki Dönüşümün Somutlaşması

2 Mart 2008 tarihinde Rusya'da yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde, Dmitri Medvedev Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. 7 Mayıs 2008 tarihinde ise devlet başkanlığı görevine resmen başlamıştır. Medvedev döneminde genel anlamda Rus dış politikasını ve bölgesel olarak Ortadoğu politikasını anlamak adına 12 Temmuz 2008 tarihinde Devlet Başkanı Medvedev tarafından ilan edilen dış politika konseptine bakmak gerekmektedir. Buna göre, Rusya, uluslararası sorunların çözümü noktasında BM Güvenlik Konseyi'nin aktif bir rol alması gerektiğini düşünmekte ve sorunların çözümüde uluslararası hukuka uygunluğa vurgu yapmaktadır.[368]

Ortadoğu özelinde ise Rusya'nın, BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak bölgesel istikrara önemli katkılar yapacağı belirtilmekte, özellikle bölgede Arap-İsrail çatışmasının sonlandırılmasında çaba harcayacağı vurgulanmaktadır.[369] Rusya'nın Ortadoğu'daki duruşu açısından önemli olan bir başka husus da enerji güvenliği konusudur. Ivan F. Khudyakov şöyle belirtmektedir: "Bölgedeki herhangi bir siyasi istikrarsızlık petrol ve doğalgaz fiyatlarında artışa neden olmakta, bu da temeli petrol ve doğalgaz ihracatına dayanan Rusya Federasyonu ekonomisine olumlu yönde etki yapmaktadır."[370] Bu bağlamda, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, Medvedev döneminde de Ortadoğu'da hem ABD'yi hem de Rusya'yı ilgilendiren ve bu iki ülke arasında bölge üzerindeki rekabetin temelini, enerji ve Arap-İsrail çatışması oluşturmaktadır.

---

[368] Dmitry Medvedev, "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", 12 Temmuz 2008, **http://www.russianmission.eu/userfiles/file/foreign_policy_concept_english.pdf** , (erişim: 01.10.2017), s. 7.
[369] **A.g.b.**, s. 19.
[370] И.Ф. Худяков, "Современная внешняя политика России на Ближнем Востоке: в контексте сирийского конфликта", **https://www.pglu.ru/upload/iblock/23a/p140016.pdf**, (erişim: 18.04.2017). (Tür: İvan Khudyakov, "Ortadoğu'da Çağdaş Rus Dış Politikası: Suriye'deki Çatışma Bağlamında").

Rusya ile Gürcistan arasında 2008 yılının Ağustos ayında yaşanan savaş "hem uluslararası hem de bölgesel düzeyde yeni tartışmaları ortaya çıkarmıştır."[371] 2008 yılında Devlet Başkanlığı görevine gelen Dimiriy Medvedev dönemini dış politika açısından Putin döneminin bir devamı olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Zira bu dönemde de çok kutupluluk vurgusu esastır. Bu durumun en somut örneğini Ağustos 2008'de Gürcistan'la yaşanan savaşta görmek mümkündür. Savaş, Kafkasya'da ABD-Rusya rekabetinin bir tezahürü olarak nitelendirilebilir. Kamer Kasım'ın yorumuna göre, Rusya'yı Gürcistan'a müdahale noktasında cesaretlendiren gelişme Nisan 2008 NATO Zirvesinde Gürcistan'ın ve Ukrayna'nın NATO Üyelik Eylem Planı içerisine alınmamasıdır.[372] Rusya, "yakın çevresinde" gelişen bu olaylar sonucunda Güney Osetya'daki vatandaşlarını ve bölgede bulunan barış gücüne bağlı askerlerini koruyacağını ifade ederek, Gürcü kuvvetlerine yönelik askeri operasyon başlatmıştır.[373]

Savaş sonrasında Güney Osetya ve Abhazya *de facto* biçimde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.[374] Rusya'nın bu savaştaki esas amacının Güney Osetya ve Abhazya'nın statüsü üzerinden, Kosova'nın bağımsızlığını tartışmaya açmak olduğu söylenebilir.[375] Ayrıca bu savaş Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasında "Yakın Çevre"ye resmi olarak yaptığı ilk askeri müdahaledir. Bu müdahale aynı zamanda NATO'nun genişleme çabalarına bir tepki olarak da değerlendirilebilir. Gürcistan müdahalesi, 1991 yılından

---

[371] Kasım, **a.g.e.**, s. 215.
[372] Kasım, **a.g.e.**, s. 217.
[373] "Kafkaslar'da Savaş", **Milliyet**, 08.08.2008, **http://www.milliyet.com.tr/kafkaslar-da-savas-ruzgari/dunya/dunyadetay/08.08.2008/976084/default.htm**, (erişim: 11.01.2018). Çatışmayı durdurmak adına AB Dönem Başkanı, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin hazırladığı plan taraflarca kabul edilmiş ve 16 Ağustos 2008 tarihinde ateşkes imzalanmıştır., "Kafkasya'da Ateşkes", **Habertürk**, 16.08.2008, **http://www.haberturk.com/dunya/haber/91719-kafkasyada-ateskes**, (erişim: 11.01.2018)., Ayrıca Kamer Kasım'ın belirttiğine göre, Fransa, AB adına soruna müdahil olarak tarafları masaya oturtmuş ve altı maddelik ilkeler deklarasyonunun hazırlanmasını sağlamıştır. Deklarasyon tüm tarafların güç kullanmamasını, düşmanlıkların hemen sona erdirilmesini, insani yardıma serbestçe ulaşılmasının sağlanmasını, Gürcistan kuvvetlerinin önceki pozisyonuna çekilmesi, Rusya kuvvetlerinin Güney Osetya dışındaki Rusya Federasyonu sınırları içindeki pozisyonlarına dönmelerini, Güney Osetya'daki barışı koruma güçlerinin Güney Osetya ile sınırlı olmak üzere geçici güvenlik düzenlemeleri yapmalarını, Güney Osetya ve Abhazya'nın istikrarı ve güvenliği hakkında uluslararası tartışmaların başlamasını içermektedir. (bkz. Kasım, **a.g.e.**, s. 214).
[374] Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını tanıyan ülkeler: Rusya, Venezuela ve Nauru. (y.n.)
[375] Utku Yapıcı, "Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, s. 190.

sonra ABD ile ilişkilerde en yüksek gerilimi temsil etmektedir. Ayrıca savaş Rus dış politikasındaki dönüşümü en somut bir biçimde yansıtır niteliktedir. Bu nedenle de bahsetmeye değer bir olaydır.

31 Ağustos 2008 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dimitri Medvedev dış politikada benimsediği temel ilkeleri beş madde halinde özetlemiştir. Putin döneminin özelliklerini açık bir biçimde içinde barındıran bu yeni vizyonu nakletmek gerekirse, ilk olarak, Rusya uluslararası hukuka riayet etmektedir ve diğer ülkelerle olan ilişkilerini uluslararası hukuk çerçevesinde geliştirecektir. İkincisi, uluslararası ilişkiler çok kutuplu olmalıdır. Rusya Federasyonu tek kutuplu dünya düzenini kabul etmeyecektir, zira tek kutuplu bir düzen istikrarsız olmakla kalmayıp çatışmalarla da tehdit altında olacaktır. Üçüncüsü Rusya Avrupa ve ABD de dahil olmak üzere dünyadaki her devletle dostane ilişkiler geliştirmek niyetindedir. Dördüncüsü, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar Rus vatandaşlarının haklarının korunacağını da ifade etmektedir. Medvedev, son olarak Rusya'nın özel çıkarlarının olduğu bölgeler olduğunu ifade etmiş ve bu bölgelerdeki ülkelerle iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde ilişkiler geliştirmek istediklerini söylemiştir.[376] Medvedev selefi Putin gibi çok kutupluluk üzerine vurgu yaparak, Rusya'nın "yakın çevresi"nde ABD'nin egemenlik kurmasına müsaade etmeyeceğini ve sorunların uluslararası platformlarda çözlümesi gerektiğini vurgulamıştır. Ağustos 2008'deki savaş da Rusya'nın bu çok kutupluluk ve "yakın çevre"ye yönelik politikalarının bir yansıması olarak görülebilir.

Medvedev döneminde Gürcistan'la yapılan savaştan sonra en önemli olay, 2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlayıp tüm Arap dünyasına yayılan Arap ayaklanmaları olmuştur. Arap Baharı Tunus'ta ilk patlak verdiğinde Rusya'nın buna tepkisi halkın taleplerini destekler nitelikte olmuştur. Devlet Başkanı Dimitri Medvedev Davos'taki

[376] Fikret Ertan, "Medvedev doktrini; Putin pratiği...", **Haberrus,** 11 Mayıs 2010, **http://haberrus.com/blog/fikret-ertan/2010/05/11/medvedev-doktrini-putin-pratigi---.html**, (erişim: 11.02.2017).

Dünya Ekonomik Forumu'nda Tunus'taki olaylara dair şu açıklamalarda bulunmuştur: "Bence Tunus'ta olanlar, tüm yetkililer için öğrenilmesi gereken oldukça temel bir derstir. Yetkililer rahat koltuklarında oturmamalı ve toplumla birlikte kendilerini de geliştirmelidirler. Yetkililer topulumun gelişimine ayak uyduramaz ve halkın isteklerini karşılayamazlarsa sonuç çok üzücü olur."[377]

Rusya'nın Arap Baharı ve özellikle Suriye İç Savaşı ile ilgili politikalarına aşağıda daha detaylı değinilecektir, ancak ayaklanmaların ilk başladığı dönemde Medvedev'in yaptığı bu açıklama Rusya'nın olaylar henüz Libya ve Suriye'ye sıçramadan önceki duruşunu göstermesi açısından önemlidir. Zira, "Arap Baharı" özellikle Rusya'nın yakın ilişkiler içinde olduğu Libya ve Suriye'de iç savaşa dönüşünce başka bir biçim kazanmıştır. Bu iki ülkeye yönelik başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin yürüttüğü politikalar tepkiyle karşılanmış ve Rusya-Batı ilişkilerini etkilemiştir. Söz gelimi, dönemin Rusya Başbakanı Putin, BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'daki olaylara yönelik aldığı kararı "Haçlı Seferi" olarak nitelendirmiştir. Putin 21 Mart 2011 tarihinde yaptığı açıklamada, Kaddafi yönetiminin anti-demokratik olduğunu ancak bu durumun askeri bir müdahaleyi meşrulaştırmayacağını ifade ederek, kararın hatalı olduğunu ve her şeye izin verdiğini söylemiştir.[378] İşin ilginç yanı, Devlet Başkanı Medvedev Başbakan Putin'in bu açıklamasına karşı çıkarak "kabul edilemez" olarak nitelendirmiştir.[379] Bu durum özellikle Libya konusunda Moskova yönetimi içinde fikir ayrılıklarının olduğunu çok net olarak gösterse de, Suriye'deki ayaklanmayla birlikte Rus yönetimi daha bütüncül bir politika izleyecektir. Bunda Vladimir Putin'in 2012 yılında yeniden Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olmasının da rolü büyüktür.

[377] Erşen, **a.g.m**., s. 118.
[378] Gleb Bryanski, "Putin likens U.N. Libya resolution to crusades", **Reuters**, 21.03.2011, **https://www.reuters.com/article/us-libya-russia/putin-likens-u-n-libya-resolution-to-crusades-idUSTRE72K3JR20110321**, (erişim: 11.01.2018).
[379] "Medvedev rejects Putin 'crusade' remark over Libya", **BBC**, 21.03.2011, **http://www.bbc.com/news/world-europe-12810566**, (erişim: 11.01.2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SURİYE'DE ARAP BAHARI VE RUSYA

3.1. Suriye'nin Rusya Açısından Önemi

Suriye'nin Rusya Federasyonu için pek çok açıdan önem teşkil ettiği aşikardır. İki ülke arasında var olan köklü ilişkiler şüphesiz Suriye'nin önemini daha da arttırmaktadır. İvan Khudyakov Suriye'nin halihazırda Rusya'nın Ortadoğu'daki en önemli ortağı olduğunu ifade etmektedir.[380] Khudyakov'a göre şayet Beşar Esad devrilirse Suriye'deki iç savaş farklı bir boyuta evrilecek ve etnik-dini bir kimliğe bürünecektir. İkinci olarak, Esad'ın devrilmesi sonrası gelecek yeni yönetim Rusya'nın değil ABD, Türkiye, Katar, Suudi Arabistan gibi ülkelerin müttefiki olacaktır ve bu durum başta Tartus'taki üs olmak üzere Rusya'nın Suriye'deki askeri ve ekonomik çıkarlarını olmusuz etkileyecektir.[381] Khudyakov Suriye'deki cihatçılara da değinerek, bu grupların Suriye'yi terörist devşirme ve eğitme üssü olarak kullanması ve buradan da Kuzey Kafkasya bölgesine bu tehdidi yaymaları ihtimaline dikkat çekmektedir.[382]

Dimitri Trenin Arap Baharı sürecinde Rusya'nın Suriye'de yaşananlara ilişkin yaklaşımında etkili olan dört faktör saymaktadır. Bunlardan ilki, değişen uluslararası sistem, ikincisi Arap Baharı'nın etkileri (burada kastedilen İslami radikalizmin yükselişiyle birlikte Ortadoğu'da istikrarasızlığa sebep olması ve bunun Kuzey Kafkasya üzerinden Rusya'ya sıçrama ihtimali), üçüncü olarak, Rusya'nın Suriye'deki maddi çıkarları ve son olarak da dinin rolüdür.[383]

Sait Yılmaz ise konuyla alakalı kitabında, Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na müdahil olmasının sebeplerini yirmidört başlık altında incelemiştir. Bunlar arasında; Tartus Limanı'ın varlığı, Suriye'nin Rusya için Ortadoğu'ya açılan kapı olması, ABD ve Sünni

[380] Khudyakov, **a.g.m.**
[381] **A.g.m.**
[382] **A.g.m.**
[383] Dimitri Trenin, "The Mythical Alliance: Russia's Syria Policy", **The Carnegie Papers**, Şubat 2013, s. 9-14.

ülkelerin Ortadoğu hakimiyetini engellemek, Ukrayna Krizi ve etkileri, Ortadoğu'da etkinlik kazanma, ABD'yi Suriye'de başarısız göstermek, Şam yönetiminin gücünün kalmaması, enerji meselesi ve cihatçı gruplar gibi sebepler de mevcuttur.[384] Şüphesiz tüm bu nedenler önemlidir, ancak Suriye'nin Rusya açısından önemi aşağıda daha genel olarak dört ana başlık altında incelenecektir. Bu noktada yine tarihsel ilişkileri ele almak elzemdir. Zira iki devlet arasındaki ilişkiler ve Rusya'nın Suriye'deki çıkarları tarihsel kökenlere dayanmaktadır.

A. Ekonomik Açıdan

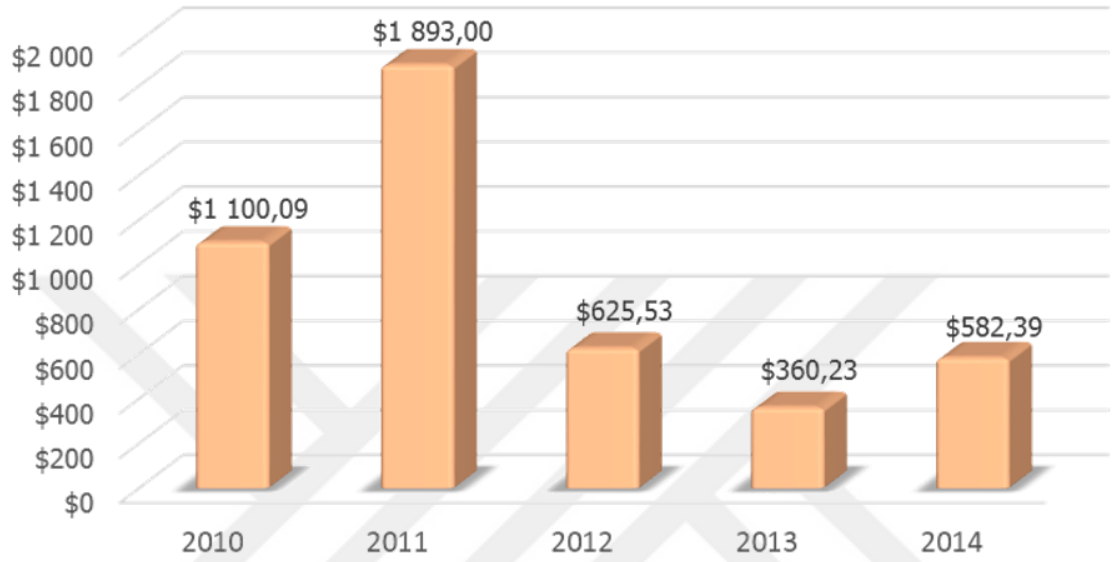
Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, Rusya ile Suriye arasındaki ekonomik ilişkiler Sovyetler Birliği dönemine dek gitmektedir. Selçuk Eryılmaz'ın aktardığına göre, "Suriye'deki önemli yatırımlar olarak bilinen yol, köprü, inşaat, altyapı ve enerji çalışmaları Sovyetler Birliği döneminden itibaren önemli hususlar arasında yer almıştır."[385] Sovyetler Birliği Suriye'de yol, baraj, demiryolu inşası gibi faaliyetlerde bulunmanın yanı sıra, bu ülkeye ciddi miktarda silah da satmıştır.[386] Bu nedenle SSCB'nin ardılı olarak kabul edilen Rusya Federasyonu'nun aşağıda da belirtileceği üzere Suriye'deki ekonomik çıkarları kendisi için oldukça önemlidir.

Rusya Federasyonu'nun kuruluşundan sonra Yeltsin döneminde daha alt düzeyde ilişkiler olsa da çeşitli silah anlaşmaları imzalanmıştır. Putin döneminde ise, özellikle 2003 Irak İşgali'nden sonra Suriye'ye ilişkiler gelişmiş ve hem ekonomik hem de askeri alanda pek çok antlaşma yapılmıştır.[387] "Arap Baharı"nın öncesinde, 2010 yılında yaklaşık 1 milyar $ olan iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 2011 yılında yaklaşık 2 milyar $ seviyesine yükselmiştir.[388] Suriye'de iç savaş devam ederken 2013 yılında

[384] Yılmaz, **a.g.e.,** s. 158-232.
[385] Eryılmaz, **a.g.e.,** s. 48.
[386] Bkz. İkinci Bölüm.
[387] Bkz. İkinci Bölüm.
[388] Salam al-Saadi, "Russia's Long-Term Aims in Syria", **Carnegie Endowment for International Peace**, 06.10.2015, **http://carnegieendowment.org/sada/61521**, (erişim: 25.01.2018).

Suriye Hükümeti ile Rus enerji şirketi Soyuzneftgaz arasında Suriye açıklarındaki bölgede petrol ve doğalgaz arama ve çıkarma noktasında yirmibeş yıllık bir antlaşma imzalanmıştır.[389]

Grafik 1. Rusya'nın 2010-2014 yılları arasında Suriye'ye yaptığı ihracat. (milyon $)[390]

Bu grafikten anlaşılacağı üzere, Suriye'de rejim karşıtı gösterilerin başladığı yıl olan 2011 Rusya'nın bu ülkeye ihracatında 2015 yılına kadarki dönem için bir zirveyi teşkil etmektedir. Gösteriler iç savaşa dönüştüğünde de, Rusya'nın ihracat miktarının azaldığı göze çarpmaktadır. Ancak son dönemde, Rusya'nın krize yönelik aktif müdahalesi söz konusu olduğunda Rusya-Suriye ticaret hacmi özellikle silah ihracatı noktasında artmıştır. Rus şirketleri başka alanlarda da Suriye'de yatırım yapmaktadırlar.

Dimitri Trenin bir başka analizinde, Rusya'nın bölgeye silah, nükleer enerji, petrol ve doğalgaz ve gıda pazarı açısından önem atfettiğini ifade etmektedir.[391] Suriye de yukarıda ifade edildiği üzere tüm bu alanlarda Rusya için önemli bir pazar

[389] **A.g.m.**
[390] "Обзор торговых отношений России и Сирии в 2014 г." **Eksporteri Rossii**, 23.06.2015, **http://www.rusexporter.ru/research/country/detail/2506/**, (erişim: 26.01.2018), (Tür: Rusya ile Suriye Arasında 2014 Yılındaki Ticari İlişkiler Üzerine Bir Değerlendirme).
[391] Dimitri Trenin, "Россия на Ближнем Востоке: задачи, приоритеты, политические стимулы", **Moskovskiy Tsentr Karnegi**, 21.04.2016, **http://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388**, (erişim: 27.01.2018), (Tür: Ortadoğu'da Rusya: Amaçlar, Öncelikler, Siyasi Teşvikler).

konumundadır. Trenin ayrıca, Rusya'nın iç savaş esnasında Suriye'deki varlığının hem bu ülkeye silah satmak hem de Suriye'de sahneye çıkan Rus yapımı silahların Körfez'den alıcı bulmasını hedeflediğini ifade etmiştir.[392] Nitekim, Suudi Arabistan hava savunma sistemi S-400 alımı konusunda Rusya'yla 2017 yılında anlaşma imzalamıştır.[393]

B. Siyasi Açıdan

Tarihsel olarak Suriye'nin Rusya açısından ne denli önemli olduğu yukarıda ifade edilmiştir. Sovyetler Birliği Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da ABD ile girdiği güç mücadelesinde Suriye'yi önemli bir müttefik olarak görmüştür. 1990'larda toparlanma evresinde olan Rus devleti, Ortadoğu'da daha alt profilli bir dış politika seyretse de Vladimir Putin'in Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olmasıyla bu durum değişmiştir. Arap Baharı Sürecinde ise, hem Rusya hem Suriye karşılıklı olarak birbirlerinden istifade etmeye çalışmaktadırlar. Muhittin Ataman bu konuda şunları ifade etmektedir:

> "Esad Yönetimi, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin bu ülkeyle yakın ilişkilerini miras alan Rusya'nın Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesindeki etkinliğini Suriye üzerinden devam ettirme politikasından istifade etmeye çalışmaktadır... Suriye'deki, dolayısıyla Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesindeki, avantajlarını kaybetmek istemeyen Rusya, Suriye Hükümetinin devam etmesi için her türlü girişimde bulunmaktadır."[394]

Ayrıca, Suriye'deki çekişme, Trenin'in yorumuna göre, "küresel düzen açısından iki ayrı görüşün rekabetini temsil etmektedir." Bunlar, "egemenlik ve insan hakları, güç kullanımı ve güç kullanma sorumluluğu" ile ilgilidir.[395] Bu görüşe göre egemenlik kavramını Rusya, insan haklarını ise Amerika Birleşik Devletleri temsil etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Trenin'e göre söz konusu rekabet Soğuk Savaş dönemindeki

[392] **A.g.m.**
[393] "Suudi Arabistan Rusya'dan S-400 satın alacak" **BBC Türkçe**, 05.10.2017, **http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41511230**, (erişim: 27.01.2018).
[394] Ataman, **a.g.m.**, s. 40.
[395] Trenin, "The Mythical Alliance: Russia's Syria Policy", s. 4.

ideolojik ve bölgesel hegemonya üzerinden gelişen rekabetten farklılık arz etmektedir.[396] Stephen Blank ise Rusya'nın Ortadoğu politikasını Amerikan yönetimine karşı olan, İran, Irak ve Suriye'den (Esad yönetimindeki) müteşekkil bir devletler bloğu kurma amacı taşıdığını ifade etmektedir.[397] Hiç şüphesiz Suriye, kurulmak istenen bu blokta kilit önemde bir ülkedir. Blank ayrıca, söz konusu devletler bloğunun Şii ağırlıklı olduğuna dikkat çekerek, Suudi Arabistan önderliğindeki Sünni devletlere (ki bu devletler genel olarak Amerikan yanlısıdır –y.n.) karşıt olduğunu belirtmektedir.[398] Bu konuda Sait Yılmaz da benzer bir görüş ifade etmektedir: "Rusya aslında Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerden oluşan Sünni bloğun karşısında Suriye ve İran'ın oluşturduğu Şii bloğu destekleyerek denge oluşturmaktadır."[399]

Moskova yönetiminin Arap Baharı sürecinde Suriye'ye yönelik politikalarını anlamak ve anlamlandırmak açısından bir başka önemli husus ise Libya konusunda bir önceki bölümde de ifade edilen hayal kırıklığı ve bunun sonucu Batı'ya yönelik duyduğu güvensizliktir. Her ne kadar dönemin Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev Kaddafi yönetimi konusunda Batılı ülkelere yakın bir söylem benimsemişse de, Libya'ya yönelik gerçekleşen NATO müdahalesi ve Kaddafi'nin öldürülmesi sonucunda hem kendisi hem de Rus yönetiminin geri kalanı Batı'yı, Kaddafi rejiminin yönetimi altındaki Libya şehirlerinde sivilleri öldürmek ve BM Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlarda ifade edilmemesine rağmen rejimi devirdikleri için yalancılık ve ikiyüzlülükle suçlamışlardır.[400] Erel Tellal'ın yorumuna göre, Libya'daki süreç Rusya için bir dönüm noktası olmuştur. Zira, BM Güvenlik Konseyi'nde Kaddafi'nin Libya halkına yönelik gerçekleştirdiği katliamın durdurulması noktasında olumlu oy kullanan Rusya, NATO'nun bu ülkeyi Tellal'ın ifadesiyle "devletsizleştirmesi" neticesinde

[396] **A.g.m.**, s. 4.
[397] Stephen J. Blank, "Russian Strategy and Policy in the Middle East", **Israel Journal of Foreign Affairs**, Volume: VIII, No: 2, 2014, s. 15.
[398] **A.g.m**., s. 15.
[399] Yılmaz, **a.g.e.**, s. 164.
[400] Trenin, **a.g.m.**, s. 5-6.

kendisini kandırılmış hissetmiştir. Bu nedenle de, özellikle Suriye bağlamında Libya'dakine benzer bir olayın yeniden yaşanmaması için kararlı bir tutum takınmıştır.[401]

Trenin, Rusya'nın rejim değişiklikleri konusundaki görüşünün yalnızca bu devletin savunduğu egemenlik ve içişlerine karışmamazlık ilkelerine değil, aynı zamanda rejim değişkiliğinin hedef ülkede kaosa neden olabileceği görüşüne de dayandığını ifade etmekte ve Rus gözlemcilerin Libya'da Kaddafi sonrası dönemde ortaya çıkan kaosun ülkenin bölünmesine ve ülkede yeni ortaya çıkan güç odaklarının eski rejimin boşa çıkan silahlarını ele geçirmesi konusunda endişeleri olduğunu belirtmiştir.[402] Nitekim bu çalışmanın I. Bölümünde Libya'daki ayaklanma ve sonrasındaki süreç anlatılırken, ülkede Kaddafi rejiminin devrilmesi sonrası ortaya çıkan kaos ve yeni iç savaş anlatılmıştır. Bu bağlamda, Rusya'nın Libya konusundaki endişeleri haklı çıkmıştır, ve pek tabii olarak Moskova benzer bir sürecin Suriye'de tekrarlanmasını istememektedir.

Rusya'nın ayaklanma ve iç savaş esnasında Suriye'ye yönelik pro-aktif dış politikasının bir başka nedeni de, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ABD ile girişilen güç mücadelesidir. Bunun emarelerini Putin'in Münih konuşması ve Dimitri Medvedev'in dış politikaya dair belirttiği ilkelerde görmek mümkündür. Ayrıca, yukarıda da ifade edildiği gibi 2008 yılında gerçekleşen ve Rus dış politikasında bir kırılmayı temsil eden Gürcistan savaşıyla Suriye müdahalesi ABD ile girişilen güç mücadelesi açısından benzerlik teşkil etmektedir. Ancak en önemli fark, Gürcistan'da ayrılıkçı iki bölge desteklenmiş ve egemen bir devletin ordusuyla savaşılmışken, Suriye'de yönetimdeki hükümetin çağrısıyla, yönetimin yanında rejim karşıtlarıyla mücadele edilmektedir.

[401] Erel Tellal, "Rusya Suriye'de Ne Arıyor?", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 70, Sayı: 4, 2015, s. 1049.
[402] Trenin, **a.g.m.**, s. 6.

Değinilmesi gereken bir başka nokta ise, Suriye'de de, aşağıda daha tafsilatlı bir biçimde ele alınacağı üzere, Moskova'nın Amerikan yönetiminin politikalarına taban tabana zıt bir politika izlemesidir. Rusya'nın çok kutupluluk görüşü noktasında Dimitri Trenin'in ifadeleriyle, Moskova yönetimine göre ideal dünya yönetimi bir büyük güç uzlaşmasına dayanmalıdır. Trenin Rusya tarafından arzu edilen bu uzlaşmayı XIX. yüzyılda "Avrupa Uyumu" olarak adlandırılan sisteme ve Roosevelt'in dört dünya polisi görüşüne benzetmiştir.[403] Onur Kuru ise, Rusya'nın ABD tarafından izlenilen tek kutuplu dünya düzeninden memnun olmayan ülkeleri yanına çekmeye çalıştığını, bunun nedeninin ise Rusya'nın siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik açıdan ABD'yle mücadele edecek güçte olmaması olduğunu iddia etmektedir.[404] Bu bağlamda da, Rusya Suriye krizine yönelik askeri operasyon da dahil olmak üzere aktif bir dış politika sergileyerek yeniden bir büyük güç olduğunu tüm dünyaya, ve tabi ki Amerikan karşıtı ülkelere göstermiş olmaktadır.[405]

C. Stratejik Açıdan

Suriye'nin gerek Rusya gerekse diğer büyük güçler için stratejik önemi haiz olduğu çok açıktır. Bu ülkenin önemi özellikle enerji kaynakları açısından karşımıza çıkmaktadır. Suriye, her ne kadar önemli bir petrol ya da doğalgaz üreticisi olmasa da bulunduğu coğrafi konum gereği boru hatlarının inşa edilebileceği bir ülke olması, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına yakınlığı sebebiyle, enerji arzı ve güvenliği açısından oldukça önemli bir ülkedir.[406]

---

[403] Trenin, **a.g.m.**, s . 10., 1933-1945 yılları arasında ABD Başkanlığı görevini yapmış olan Franklin D. Roosevelt'in II. Dünya Savaşı sonrasında kurulacak yeni küresel düzene dair ortaya koyduğu görüştür. 'Dört Büyük Güç' olarak tanımlanan ülkeler ABD, SSCB, İngiltere ve Çin'dir. (daha fazla bilgi için **bkz.** Bemi Dwan, "Franklin Roosevelt's Four Global Policemen Of World Peace", 27.12.2016, **https://www.headstuff.org/history/franklin-roosevelt-four-policemen/**, (erişim: 29.01.2018)).

[404] Onur Kuru, "Rusya'nın Suriye Politikasına Genel Bir Bakış", **Suriye'de Dış Aktörlerin Denge Arayışı**, Ankara Strateji Enstitüsü Rapor No: 2016-1, Ankara, Mart 2016, s. 25.

[405] **A.g.m.**, s. 25.

[406] M. Oktay Alnıak, Pelin Bolat, "Uluslararası Enerji Politikaları Çerçevesinde Suriye Krizi", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, (der) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Basım, 2016, s. 524.

Suriye, Rusya açısından da enerji arzı ve güvenliği meselelerinde önemlidir. Zira, Rusya dünyadaki en önemli enerji tedarikçilerinden biridir. Söz gelimi, Avrupa Birliği (AB) üzerinde Rusya'nın enerji tekelinin olduğunu söylemek mümkündür, ayrıca Rusya Birlik ülkelerine, örneğin, Çin ve Hindistan'a sattığından daha yüksek bir fiyatla doğalgaz satmaktadır. İşte Rusya AB üzerindeki bu enerji tekelini yitirmek istememektedir.[407] Suriye ise AB açısından alternatif bir enerji tedarikçisi olma potansiyeline sahiptir. Şayet AB ile iyi ilişkilere sahip bir yönetim Suriye'de iktidara gelirse, Rusya'nın doğalgaz konusunda bahsi geçen tekelini yitirmesi mümkündür. Ortadoğu'daki önemli petrol ve gaz tedarikçilerinden biri olan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY)'nin Doğu Akdeniz üzerinden dünya pazarlarına bu kaynaklarının taşınması ihtimali Rusya'yı rahatsız etmektedir.[408] Suriye IKBY kaynaklarının taşınmasında transit bir ülke olma potansiyeline de sahiptir. Rusya ayrıca, Doğu Akdeniz'de sahip olacağı doğalgaz ve petrol üssüyle büyük bir avantaj elde edecektir, Alnıak ve Bolat Moskova'nın bu yöndeki düşüncesinin Suriye krizini tetikleyen unsurlardan birisi olduğunu ifade etmişlerdir.[409] Onur Kuru'ya göre ise, Rusya İran ve Irak üzerinden Körfez'deki enerji kaynaklarına hakim olmak istemektedir, bu politika çerçevesinde de Suriye kilit konumdadır.[410] Zira, Rusya'nın Suriye'de etkisini yitirmesi, bu ülkenin Ortadoğu'daki ve Körfez'deki varlığına da darbe vuracaktır.

Suriye'nin Rusya için stratejik açıdan bir başka önemi ise bu ülkedeki askeri varlığıdır. Bu çalışmanın ikinci bölümünde de ifade edildiği üzere, Suriye'nin Batısı'nda bulunan Tartus şehrindeki deniz üssü Rusya'nın kendi toprakları dışındaki tek deniz üssüdür.[411] Ocak 2013'te, tüm Rus filolarından gelen gemilerden müteşekkil bir deniz gücü Doğu Akdeniz'de bir tatbikat düzenlemiştir, bu tatbikat Sovyetler Birliği'nin dağılmasından

[407] **A.g.m.**, s. 527.
[408] **A.g.m.**, s. 530.
[409] **A.g.m.**, s. 530.
[410] Kuru, **a.g.m.**, s. 26.
[411] Bkz. İkinci bölüm

bu yana Rusya tarafından gerçekleştirilen en büyük deniz tatbikatıdır.[412] Trenin, bu tatbikatın amacının, pek çok gözlemcinin iddia ettiğinin aksine Rus vatandaşlarını Suriye'den tahliye etmek olmadığını, lakin Rusya'nın uluslararası sulara döndüğüne dair bir mesaj vermek olduğunu ifade etmektedir.[413]

2015 yılında ise Rusya, Suriye'nin Lazkiye kenti yakınlarında bir hava üssü kurmuştur. İsmi "Hmeymim Hava Üssü" olan bu üs, yalnızca Rusya'nın Suriye'de gerçekleştirdiği hava operasyonları için değil aynı zamanda bu ülkede gerçekleştirdiği tüm operasyonlar için bir karargah olarak kabul edilmektedir.[414] 18 Ocak 2017 tarihinde iki ülke arasında Hmeymim Üssü'nün Rusya tarafından 49 yıl daha kullanımı için anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca anlaşmaya göre taraflardan itiraz gelmezse anlaşmanın süresi yirmibeş yıllık periyotlar halinde otomatik olarak uzayacaktır.[415] Anlaşma kapsamında Suriye'deki Rus askeri personeline hukuki dokunulmazlıklar da sağlanmıştır.[416] Rusya bu üsse S-400 tipi hava savunma sistemi de yerleştirmiştir.

Harita 2. Rusya'nın Suriye'de kurduğu Hmeymim Hava Üssü ve konuşlandırdığı S-400 füzelerinin menzili.[417]

[412] Trenin, **a.g.m.**, s. 12.
[413] **A.g.m.**, s. 12.
[414] "Rusya en az 49 yıl daha Suriye'de", **Deutsche Welle Türkçe,** 27.07.2017**, http://www.dw.com/tr/rusya-en-az-49-y%C4%B1l-daha-suriyede/a-39865429**, (erişim: 29.01.2018).
[415] **A.g.m.**
[416] **A.g.m.**
[417] Harita ve konuşlandırılan S-400 füzeleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Jonathan Marcus, "Russia S-400 Syria missile deployment sends robust signal" **BBC**, 01.12.2015, **http://www.bbc.com/news/world-europe-34976537**, (erişim: 02.02.2018).

D. Kuzey Kafkasya Sorunu, IŞİD ve Yabancı Savaşçılar

Rusya Federasyonu'nun Suriye krizine yönelik yaklaşımında Kuzey Kafkasya'da geçmişte yaşadığı savaş ve İslami radikalizm de etkili olmuştur. Zira, Suriye'de savaşan gruplar arasında Kafkasya kökenli pek çok militan bulunmaktadır. Hatta Kuzey Kafkasya'da faaliyet gösteren "Kafkasya Emirliği" adlı örgüt Suriye'de de resmen faaliyet göstermektedir.[418] Sait Yılmaz bu örgütün Suriye'de faaliyet göstermesinin nedenini Çeçenistan'daki savaştan sonra kaybettiği üsleri yeniden oluşturma ihtiyacı ve bu üslerde yeni savaşçılar eğitmek olarak belirtmektedir.[419]

"Kafkasya Emirliği" isimli grup, II. Çeçen Savaşı'ndan sonra Çeçenistan'daki direniş hareketinin bölünmesi sonucu ortaya çıkmış bir örgüttür. Çeçenler bu savaştan sonra, diasporada yaşayan Çeçenler, Kadirov yanlıları ve İslamcı gruplar olmak üzere üçe bölünmüştür.[420] 2007 yılında İslamcı militan lider Dokku Umarov Kafkasya İslam Emirliği'ni ilan etmişse de, emirlik kavramı hiçbir zaman toprak hakimiyeti yoluyla fiili

[418] Yılmaz, **a.g.e.**, s. 117.
[419] **A.g.e.**, s. 117.
[420] **A.g.e.**, s. 84.

bir varlığa dönüşememiştir.[421] Rus ordusu ve Çeçenistan Devlet Başkanı Ramazan Kadirov'a bağlı güçler karşısında varlık gösteremeyen Kafkasya Emirliği, Suriye İç Savaşını bir fırsat olarak görmüştür. 2011 yılının sonları 2012 yılının başlarında Kafkasya Emirliği lideri Umarov, Suriye'ye bazı liderler atamış ve onları finanse etmiştir. Bunlar arasında Gürcü asıllı, asıl adı Tarkan Batıraşvili olan ve Ebu Ömer el Çeçen olarak bilinen militan da bulunmaktaydı.[422] Emirlik tarafından atanan bu "emirler"den, Ebu Ömer el Çeçen de dahil olmak üzere, bazıları Suriye'deki işlerinin bitmesinin ardından Kafkasya'ya döneceklerini belirtmişlerdir.[423] Bu bağlamda, Kafkasya Emirliği liderinin Suriye'yi tabir caizse bir sıçrama tahtası olarak kullanmak ve bu ülkeden savaşçı devşirmek istediğini söylemek mümkündür.

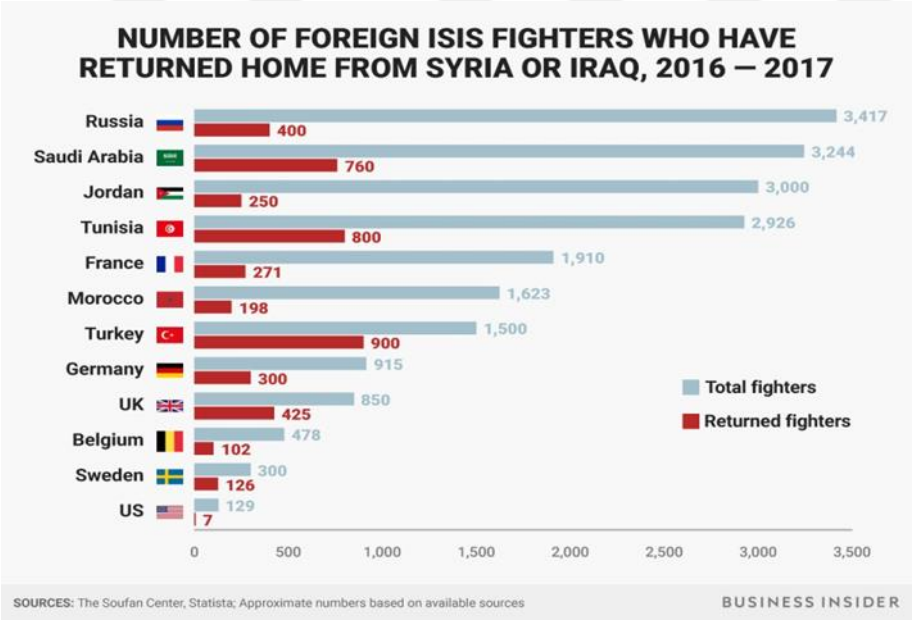
Haziran 2013'te Rus yetkililer, Rusya'dan 200 kadar kişinin Suriye'de cihatçı grupların saflarında savaştığını kabul etmişlerdir. Kadirov yönetimi de aynı şekilde bazı Çeçen vatandaşların Suriye'de savaştığını kabul etmiştir.[424] Bu noktada ilginç bir iddiaya değinmekte fayda var. Neil Hauer Rus gizli servisi FSB'nin, özellike Dağıstan bölgesinden, daha önce Kafkasya'da direniş saflarında savaşmış ya da gelecekte savaşma ihtimali olan gençleri Suriye'ye gitmeleri için desteklediğini iddia etmektedir.[425] Ancak Hauer, Rus istihbaratının bu hamlesinin ironik biçimde IŞİD'in güçlenmesine yol açtığını ve Ebu Ömer el Çeçen'in de IŞİD'e ilk biat eden Kafkasyalılar'dan olduğunu belirtmiş, Ebu Ömer'in bu örgüte pek çok militan kazandırdığını ifade etmiştir.[426]

---

[421] **A.g.e.**, s. 84.
[422] Gordon Hahn, "The Islamic State Splits the Caucasus Emirate", **Fair Observer**, 23.01.2015, **https://www.fairobserver.com/region/europe/the-islamic-state-splits-the-caucasus-emirate-18941/**, (erişim: 04.02.2018).
[423] Hahn, **a.g.m.**
[424] "North Caucasian fighters in Syria and Iraq & IS propaganda in Russian language", **Europol**, 10.11.2015, s. 4.
[425] Neil Hauer, "Chechen and North Caucasian Militants in Syria", **Atlantic Council**, 18.01.2018, **http://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/chechen-and-north-caucasian-militants-in-syria**, (erişim: 05.02.2018).
[426] **A.g.m.**

Rusya'nın 2015 yılında Suriye'ye askeri müdahalede bulunmasının ardındaki sebep IŞİD'in bu denli güçlenmesi ve bünyesinde de oldukça fazla sayıda Kuzey Kafkasya kökenli militanın bu örgütte bulunmasıdır. Nitekim Onur Kuru, "7000'den fazla Kafkasya ve Orta Asya kökenli militanın içinde yer aldığı IŞİD'in" Rusya için de büyük bir tehdit haline geldiğini yazmaktadır.[427] Zira IŞİD Rusya için yalnızca Kuzey Kafkasya ya da arka bahçesi Orta Asya'da değil aynı zamanda kendi toprakları içindeki Tataristan'a yayılması ihtimaliyle bir tehdit unsurudur.[428]

Grafik 3. Suriye'ye giden ve memleketine dönen yabancı savaşçıların ülkelere göre sayısı[429]

[427] Kuru, **a.g.m.**, s. 24.
[428] **A.g.m.**, s. 24.
[429] Grafik ve daha ileri bilgi için bkz. Christopher Woody, Mike Nudelman, "Here's how many foreign ISIS fighters have returned home from the battlefield", **Business Insider Singapore**, 26.10.2017, **http://www.businessinsider.sg/how-many-foreign-isis-fighters-have-returned-home-from-the-battlefield-2017-10/?r=US&IR=T**, (erişim: 05.02.2018).

3.2. Suriye'deki Ayaklanma ve Rusya'nın Tepkisi

A. Ayaklanmadan İç Savaş'a Moskova'nın Şam'a Desteği

Suriye'nin Deraa kentinde Esad yönetimine karşı başlayan ayaklanmalar, şüphesiz ki Rusya için Tunus, Mısır ve Libya'daki ayaklanmalara nazaran daha büyük bir önem teşkil etmekteydi. Zira, ORSAM'ın Temmuz 2012'de yayımladığı rapora göre, Suriye'de gerçekleşecek bir yönetim değişikliği, Rusya'nın bu ülkedeki ve genel olarak da Ortadoğu'daki varlığını tehdit etmekteydi.[430] Başta bu sebepten ve buna bağlı ekonomik, siyasi ve stratejik çıkarlarını yitirmemek adına Rusya ayaklanmanın en başından beri Beşar Esad yönetiminin destekçisi olmuştur.

Ayaklanmaların ülke geneline yayılması sonrasında başta Batılı ülkeler olmak üzere pek çok devlet Suriye rejimini kendi halkını öldürmekle suçlamışlardır. Amerikan yönetimi Suriye'deki olayları yakından izlemiş ve Şam'a şiddete başvurmamasını ve muhaliflerle siyasi diyalog başlatmasını önermiştir.[431] Buna karşılık Rusya, 28 Nisan 2011 tarihinde, Batılı hükümetlere, dışarıdan Suriye'ye yapılacak bir müdahalenin daha fazla istikrarsızlık getireceğini ifade etmiş, ayrıca Şam yönetiminin göstericilere yönelik müdahalesinin bölgesel barış için tehdit olmadığını ifade eden Rusya dış müdahaleye karşı olduğunu göstermiştir.[432]

Suriye'deki duruma ilişkin olarak, 25 Mayıs 2011 tarihinde Fransa, İngiltere, Portekiz ve Almanya BM Güvenlik Konseyi'ne bir karar tasarısı sunmuştur. Buna göre, Esad yönetiminin ülkesinde yaşayan sivilleri koruma sorumluluğu olduğu ifade edilmiştir.[433] Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika, Şam yönetiminden talep edilen

---

[430] **ORSAM**, **a.g.m.**, s. 15.
[431] Doğan Şafak Polat, " 'Arap Baharı' ve Suriye Savaşı", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, der. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Basım, 2016, s. 142.
[432] "Suriye Krizinin Kronolojisi", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 02.09.2013, **http://www.21yyte.org/arastirma/suriye-krizi-izleme-merkezi/2013/09/02/7192/suriye-krizinin-kronolojisi**, (erişim: 31.01.2018).
[433] Ulusoy, **a.g.m.**, s. 284.

reformların Güvenlik Konseyi kararıyla dayatılması noktasındaki endişelerini dile getirmişler, özellikle Rusya ve Çin söz konusu çekincelerini Libya'ya yönelik alınan 1973 No'lu Güvenlik Konseyi kararından doğan sonuçlara dayandırmışlardır.[434] 21 Temmuz 2011 tarihinde, BM'in Soykırım ve Koruma Sorumluluğu konusunda görevlendirdiği yetkililerin açıklamasına göre, "Suriye'de gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinini 'insanlığa karş suç' boyutuna ulaştığı" belirtilmiş, 4 Ekim'de ise BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'de koruma sorumluluğunu devreye sokma konusunda sunulan karar tasarısı Rusya ve Çin'in vetosuyla reddedilmiştir.[435] Moskova yönetiminde, bir önceki bölümde ifade edilen, Libya konusunda var olan ihtilaf Suriye konusunda söz konusu olmamıştır. Söz gelimi, dönemin Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'in Fransa Dışişleri Bakanı Alain Juppe ile görüşmesinde AB'nin Suriye'ye yönelik yaptırımları da konuşulmuştur. Medvedev bir medya kuruluşuna verdiği mülakatta konuyla alakalı olarak şunları ifade etmiştir:

> "Bildiğiniz gibi bu konuyu Sayın Juppe ile de konuştum. Fransız Savunma Bakanı ile de görüştüm. Burada sorun şu 1973 sayılı kararın uygulanmasından tam anlamıyla memnun değiliz. Bu geçmişe ait bir konu çünkü Libya'da açıkça görüldüğü gibi çok şey değişti. 1973 sayılı kararın verdiği iznin ötesine geçildi. Ve biz aynı şeyin Suriye'de de tekrarlanmasını istemiyoruz. Orantısız güç kullanımını ve kayıpları görüyoruz. Bundan memnun değiliz. Defalarca bu konuyu Beşar Esad ile görüştüm. Ve ona bir temsilci göndererek yaklaşımımızı bir kez daha anlattım. Her iki tarafa da gerekli mesajları vermemiz gerekiyor. Oradaki durum yeterince açık değil. Hükümet karşıtı sloganlar atanlar, sadece Avrupa tarzı demokrasi isteyenler değil. Çok farklı çevreler de var. Örneğin köktendinciler. Bazıları açıkça terörist olarak da adlandıralabilecek kişiler. Bu durumun idealleştirilmemesi gerekiyor. Bazı yaklaşımları desteklerken, hükümeti tek taraflı olarak kınamaktan kaçınmalıyız. Çatışmanın tüm taraflarına güçlü mesajlar verilmelidir. Karşılıklı oturup, akan kanın durmasını sağlamaları gerekmektedir. Rusya, Suriye'nin önemli bir

[434] **ORSAM**, **a.g.m.**, s. 15.
[435] Ulusoy, **a.g.m.**, s. 285.

dostudur ve bizim bu ülkeyle çok fazla ekonomik ve politik bağlantımız vardır. Dolayısıyla çözüm arayışlarımız devam edecektir."[436]

Rusya'nın Suriye'deki ayaklanmanın başındaki politikasında bir başka önemli husus ise, Moskova'nın Arap Birliği'nin Suriye konusundaki tutumunu desteklemesidir. Zira, Rusya'nın (ve Çin'in) değerlendirmesine göre, Arap Birliği'nin Suriye konusunda aktif politikalar sergilemesi, bu politikalar her ne kadar Esad rejimine karşı olsa da, sorunu bölgeselleştirecek, böylece Suriye krizi küresel bir boyut kazanmayacaktır.[437] Ancak, 22 Ocak 2012'de Arap Birliği tarafından AB'nin de desteğiyle hazırlanan bir "Barış Planı" BM Güvenlik Konseyi'ne sunulmuş, yine Rusya ve Çin tarafından reddedilmiştir.[438] Rusya'nın Arap Birliği'nin hazırladığı bu barış planını Güvenlik Konseyi'nde veto etmesi, sorunu bölgeselleştirme çabalarının bir ürünü olarak görülebilir.

4 Şubat 2012 tarihinde Arap Birliği'nin BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu bir başka karar tasarısı yine Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov veto kararıyla ilgili olarak, tasarının kendisinin Şam'a gerçekleştireceği ziyaret öncesinde Konsey'e sunulduğu, bilakis Şam'da gerçekleştireceği görüşmeden sonra sunulmasının daha doğru olacağını ifade ederek, bu nedenle kararı veto ettiklerini belirtmiştir. Lavrov, Rusya'nın Güvenlik Konseyi'nden söz konusu tasarının kendisinin Şam'da yapacağı görüşmelerin bitimine kadar ertelenmesini hususi olarak rica ettiğini söylemiştir.[439]

Ancak, Mart 2012'de Arap Birliği ve BM'nin Suriye özel temsilcisi Kofi Annan Suriye'deki krizin çözümü için altı maddelik bir plan ortaya koymuştur. Buna göre, ilk olarak taraflar, Suriye halkının meşru taleplerine ve endişelerine cevap niteliğinde

[436] "Rusya lideri Medvedev euronews'e konuştu:", Euronews, 08.09.2011, **http://tr.euronews.com/2011/09/08/rusya-lideri-medvedev-euronews-e-konustu**, (erişim: 31.01.2018).
[437] Ulusoy, **a.g.m.**, s. 285.
[438] **A.g.m.**, s. 285.
[439] Джессика Голлохер, "Сергей Лавров о российском вето по Сирии", **ГОЛОС АМЕРИКИ**, 06.02.2012, **https://www.golos-ameriki.ru/a/lavrov-russia-veto-syria-2012-02-06-138815209/250588.html**, (erişim: 02.02.2018) (Tür. Jessica Holloher, "Sergey Lavrov Suriye Konusunda Rusya'nın Vetosu Hakkında Konuştu", **Amerika'nın Sesi**).

olacak, Suriyeliler tarafından yürütülecek ve tüm tarafları kapsayacak siyasi süreç için bir temsilciyle çalışmayı kabul edecek ve gerektiği takdirde müzakerler için bir temsilci atanmasına onay vereceklerdir. İkinci olarak, tüm taraflar saldırılarını durduracaklar, rejim güçleri kent merkezlerinden çekilecek ve muhalifler de silahlı eylemlerini durduracaklar ve BM gözetiminde bir ateşkes ilan edilecektir. Planın üçüncü maddesine göre, insani yardımların ulaştırılması için ilk etapta 2 saatliğine ateşkes ilan edilecek, dördüncü olarak keyfi olarak gözaltına alınan ve tutuklananlar salınacak, beşinci olarak gazeteciler ülkede serbestçe dolaşabilecek ve son olarak ise, barışçıl toplanma ve protesto haklarına saygı gösterilecektir.[440] Karar Şam yönetimi tarafından da kabul edilmiştir.[441]

Suriye krizinde BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı önemli kararlardan birisi, 14 Nisan 2012 tarihindeki 2042 No'lu karardır. Buna göre, aynı tarihte alınan ateşkes kararının uygulanışını gözlemlemek için Güvenlik Konseyi tarafından görevlendirilen bir gözlemci heyeti Suriye'ye gidecekti. 30 kişiden oluşacak bu heyet silahsız olacaktı ve çatışmanın tüm taraflarının ateşkese uyup, şiddetten kaçınmasını denetleyecekti. Karar ayrıca, Arap Birliği ve BM'in Suriye özel temsilcisi Kofi Annan tarafından ortaya konan planın uygulanmasını talep etmekteydi.[442] Rusya, hem Annan Planı hem de Güvenlik Konseyi'nin 2042 No'lu kararına[443] sıcak bakmış, bu kararı veto etmemiştir. Rusya'nın BM Büyükelçisi Vitaly Çurkin, Moskova'nın Annan Planı'nı hep desteklediğini ifade etmiş ve Güvenlik Konseyi'nde alınan bu kararın da Konsey

[440] "Suriye, barış planını kabul etti", **Habertürk**, 27.03.2012, **http://www.haberturk.com/dunya/haber/728510-suriye-baris-planini-kabul-etti**, (erişim: 31.01.2018).
[441] **A.g.m.**
[442] "Security Council Unanimously Adopts Resolution 2042 (2012), Authorizing Advance Team to Monitor Ceasefire in Syria" **UN Security Council**, 14.04.2012, **https://www.un.org/press/en/2012/sc10609.doc.htm**, (erişim: 31.01.2018).
[443] Kararın tam metni için bkz. "Resolution 2042 (2012)", **UN Security Council**, 14.04.2012, **http://unscr.com/en/resolutions/doc/2042**, (erişim: 04.03.2018).

üyelerinin oy birliğiyle alındğını belirtmiştir.[444] Güvenlik Konseyi'nde alınan 2043 No'lu karar[445] kapsamında Suriye'ye gönderilmesi planlanan gözlemci heyeti ülkede ateşkesin –alınan kararlara ve beyan edilen niyetlere rağmen- uygulanamaması üzerine gönderilememiş, pek tabii olarak Annan Planı da devredışı kalmıştır.[446]

Mart 2012'de Rusya'da gerçekleşen başkanlık seçimleri sonucu yeniden Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olan Vladimir Putin, aynı yılın Temmuz ayında İtalya Başbakanı Mario Monti ile yaptığı görüşmede, Beşar Esad'ın ancak müzakereler yoluyla gitmesi gerektiğini ifade ederek, şiddet kullanarak bu amaca ulaşmanın ise sonu gelmez bir iç savaşa yol açacağını belirtmiştir:

> "Biz izlenecek sıranın şöyle olması gerektiğine inanıyoruz: Şiddetin durdurulması, müzakereler, çözüm arayışı, gelecek dönemdeki anayasanın belirlenmesi, ve yalnızca bunun ardından yapısal reformların gelmesi, tersi değil. Tersi bir kaos olur. Biz durumun kanlı bir iç savaşa evrilmesini istemiyoruz, ki bu iç savaşın Afganistan'da olduğu gibi ne kadar süreceği de belli olmaz."[447]

2012 yılıyla birlikte Rusya Federasyonu muhaliflerle de görüşmelere başlayarak, krizin çözümü noktasında arabuluculuk rolüne soyunmuştur. Dışişleri Bakanı Lavrov'un Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ile Esad yönetimi arasında diyalog kurulması çağrısı muhalifler tarafından reddedilmiş, ancak Temmuz 2012'de SUK Başkanı Abdülbasit Seyda Moskova'da resmi temaslarda bulunmuştur.[448] Ayrıca, Rusya ile ABD arasında da Suriye krizinin çözümüne yönelik temaslar olmuştur. Haziran 2012'de St. Petersburg'da Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile ABD Dışişleri

---

[444] "UN Security Council approves monitors' deployment to Syria", **Russia Today**, 14.04.2012, **https://www.rt.com/news/security-council-observers-syria-062/,** (erişim: 31.01.2012).
[445] "Resolution 2043 (2012)", **UN Security Council**, 21.04.2012, **http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20SRES%202043.pdf** (erişim: 03.03.2018).
[446] "Suriye'de Annan Planı fiilen devredışı", **Milliyet**, 17.06.2012, **http://www.milliyet.com.tr/suriye-de-annan-plani-fiilen-devredisi/dunya/dunyadetay/17.06.2012/1554823/default.htm?ref=OtherNews**, (erişim: 31.01.2018).
[447] Маргарита Высоцкая, "Путин объявил свой план действий по Сирии", **Утро.ру**, 23.07.2012, **https://utro.ru/articles/2012/07/23/1060717.shtml**, (erişim: 02.02.2018). (Tür. Margarita Vısotskaya, "Putin Suriye'deki Hareket Planı'nı Açıkladı").
[448] Elnur İsmayılov, "Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Ortadoğu'da Değişen Güç Dengeleri", **BİLGESAM Analiz/Rusya**, No: 1255, 22 Ekim 2015, s. 2-3.

Bakanı Hillary Clinton arasında Suriye'deki duruma ilişkin bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Lavrov, görüşmenin ardından yaptığı açıklamada, iki ülkenin Suriye meselesine ilişkin pozisyonlarının birbirine yaklaştığını ifade etmiştir.[449] Söz konusu toplantı Suriye'deki krizin ve çatışmanın ilk evresi sayılabilecek bir dönemde hem Moskova'nın hem Washington'ın duruşunu göstermesi açısından önemlidir. Bu uzlaşmacı durum sonradan değişecektir.

Ancak, Rusya'nın o dönemki bu arabuluculuk çalışmalarından bir netice alınamamış, ayrıca 2012 ve 2013 yılları rejim karşıtı muhalefetin en çok kazanım elde ettiği dönem olmuştur. Söz gelimi, Suriyeli muhalifler Halep'in büyük bölümünü ele geçirmişler, Şam merkezine oldukça yaklaşmışlardır.[450] Bu gelişmelerin de etkisiyle, başta Lübnan Hizbullahı olmak üzere, İran destekli Şii gruplar Esad rejiminin yanında savaşa dahil olmuşlardır.[451] Bu gelişme üzerine ülkedeki çatışmanın mezhepsel bir görünüme büründüğünü söylemek mümkündür. Rusya Suriye İç Savaşı'na Şam yönetimi safında müdahil olan bu güçlerle işbirliğine gitmiştir. Moskova'nın Şii gruplar ve İran'la işbirliğine gitmesinin en önemli nedeni, bu ülkeyle yakın ilişkilere sahip olması ve Suriye'deki Alevi/Nusayri ağırlıklı rejimin düşmesinin başta ABD olmak üzere, İsrail ve bölgede İran rejiminin politikalarından rahatsızlık duyan "Sünni" ülkelerin işine yarayacak olmasıdır.[452] Rusya'nın nazarında İran'ın bir başka önemi, Moskova yönetiminin bu ülkenin Suriye'deki bir çözümün parçası olması gerektiğine inanmasıdır. Ayrıca Suudi Arabistan'ın İran'la Suriye krizini müzakere etmek

[449] Tom Parfitt , Adrian Blomfield, "Syria: Hillary Clinton and Sergei Lavrov inch closer towards deal on peace plan", **The Telegraph**, 29.06.2012, **http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9366392/Syria-Hillary-Clinton-and-Sergei-Lavrov-inch-closer-towards-deal-on-peace-plan.html**, (erişim: 02.02.2012).
[450] Polat, **a.g.m.** s 144.
[451] **A.g.m.**, s. 144.
[452] Trenin, **a.g.m.**, s .14.

istememesi Rusya'da rahatsızlık yaratmaktadır.[453] Özellikle bu iki neden Moskova'nın İran ve onun desteklediği gruplarla işbirliği yapmasını sağlamıştır.

BM çatısı altındaki desteği haricinde, Rusya iç savaş döneminde Esad yönetimine silah satmaya da devam etmiştir. Moskova söz konusu satışların daha önce imzalanmış alım kontratları kapsamında yapıldığını ifade etse de, bilhassa Arap Birliği üyeleri bu satışlardan ciddi biçimde rahatsızlık duymuşlardır.[454] 12 Haziran 2012'de dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Rusya'yı Esad rejimine MI-25 saldırı helikopterleri satmakla suçlamıştır. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov ise yapılan silah sevkiyatının "savunma" amaçlı olduğunu ifade etmiştir.[455] Rusya MI-25 saldırı helikopterlerine ek olarak Suriye'ye Buk-M2 tipi hava savunma sistemi ve Yak-130 tipi savaş uçakları da satmıştır.[456] Söz konusu silah satışlarında Rus şirketi "Rosoboroneksport" öne çıkmaktadır ve İnsan Hakları İzleme Örgütü (HWO)'ne göre şirketin yaptığı bu satışlar ülkedeki vahim durumu ve ihlalleri daha da derinleştirmektedir.[457] Yine Rusya İran'la birlikte Şam yönetimine savaşı sürdürmek için ihtiyaç duyduğu petrolü de sağlamıştır.[458] 14 Mayıs 2013 tarihinde İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu'nun gerçekleştirdiği Moskova ziyareti esnasında, Rusya'nın Suriye'ye gerçekleştirmeyi planladığı S-300 hava savunma sistemi konusundan da konu açılmış, İsrailli Başbakan Suriye rejimine verilecek bu sistemin bir savaşı

[453] **A.g.m.**, s. 14.
[454] Richard Galpin, "Russian arms shipments bolster Syria's embattled Assad", **BBC**, 30.01.2012, **http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16797818**, (erişim: 01.02.2018).
[455] Özge Saygıner, "Why Russia will never back down? Reasons behind supporting the Assad regime", **The European Strategist**, 20.07.2012, **http://www.eurstrat.eu/why-russia-will-never-back-down-reasons-behind-supporting-the-assad-regime/,** (erişim: 01.02.2018).
[456] **A.g.m.**
[457] "Isolate Syria's Arms Suppliers", **Human Rights Watch**, 03.06.2012, **https://www.hrw.org/news/2012/06/03/isolate-syrias-arms-suppliers**, (erişim: 01.02.2018).
[458] Jessica Donati, Julia Payne, "How Russia, Iran keep fuel flowing to Syria" **Reuters**, 26.04.2012, **https://www.reuters.com/article/us-syria-russia-iran/how-russia-iran-keep-fuel-flowing-to-syria-idUSBRE83P0GE20120426**, (erişim: 01.02.2018).

tetikleyebileceğini, İsrail'i müdahale etmeye itebileceğini ifade etmiş ve bu satışın gerçekleştirilmemesini talep etmiştir.[459]

Öte yandan, Rusya bu dönemde Suriye'ye insani yardımlar da göndermiştir. Örneğin, 4 Nisan 2013 tarihinde Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı bir açıklamaya göre, bir önceki gün (3 Nisan 2013) Rusya Suriyeli mülteciler için 40 ton yardım malzemesi yüklü bir uçağı Beyrut'a göndermiştir. Gönderilen yardım malzemeleri içinde giyecek, yer ocağı, katlanabilir mobilya, elektrikli jeneratör, mutfak eşyaları, konserveler ve başka birinci dereceden ihtiyaç maddeleri yollanmıştır.[460]

B. Kimyasal Silah İddiaları ve Rusya

21 Ağustos 2013 tarihinde Suriye'de Şam yakınlarındaki Doğu Guta semtinde bir kimyasal saldırı gerçekleşmiş, ve saldırı sonucunda yaklaşık 1400 kişinin yaşamını yitirdiği iddia edilmiştir.[461] Başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler saldırıyı Esad güçlerinin yaptığını iddia etmişlerdir. Joby Warrick, Washington Post'ta yayımladığı makalesinde, saldırı hazırlıklarının yapıldığı, gerçekleştirildiği ve sonrasında Suriye yönetiminin saldırıya yönelik değerlendirmelerini yaptığı esnada ABD ajanlarının sahada olduğunu ifade ederek, Esad güçleri tarafından gerçekleştirilen tüm bu faaliyetlerin bu ajanlar tarafından kaydedildiğini yazmaktadır.[462] Söz konusu istihbarat raporunu Obama yönetimi de yayınlamış ve Şam yönetimine yönelik suçlamalarını

[459] "Netanyahu to Putin: 'Your missile sales to Assad could trigger war'", **The Times of Israel**, 15.05.2013, **https://www.timesofisrael.com/netanyahu-to-putin-your-missile-sales-to-assad-could-trigger-war/**, (erişim: 01.02.2018).

[460] "О доставке российской гуманитарной помощи беженцам из Сирии, находящимся на территории Ливана и Иордании", **The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation**, Press Bulletin No: 644, 04.04.2013., (erişim: 01.02.2018), (Tür. "Suriye'den Kaçan Lübnan ve Ürdün'deki Mültecilere Rus İnsani Yardımının Gönderilmesiyle İlgili Bildiri").

[461] "Syria gas attack: death toll at 1,400 worst since Halabja", **The Week**, 22.08.2013, **http://www.theweek.co.uk/world-news/syria-uprising/54759/syria-gas-attack-death-toll-1400-worst-halabja**, (erişim: 03.02.2018).

[462] Joby Warrick, "More than 1,400 killed in Syrian chemical weapons attack, U.S. says", **The Washington Post**, 30.08.2013, **https://www.washingtonpost.com/world/national-security/nearly-1500-killed-in-syrian-chemical-weapons-attack-us-says/2013/08/30/b2864662-1196-11e3-85b6-d27422650fd5_story.html?utm_term=.1ac59c17b6e7**, (erişim: 03.02.2018). , İlginçtir saldırıdan tam bir yıl önce, 21 Ağustos 2012'de, ABD Başkanı Barack Obama Suriye'ye olası bir askeri müdahalenin rejimin kendi halkına yönelik biyolojik ya kimyasal silahlar kullanması durumunda gerçekleşebileceğini söylemiştir. (bkz. Boz, **a.g.m.**, s. 9.)

buna dayandırmışlardır.[463] İnsan Hakları İzleme Örgütü de (HRW) aynı şekilde saldırının kimyasal silahlarla yapıldığını ve Esad yönetiminin sorumlu olduğunu ifade etmiştir.[464]

Bu olay, hiç şüphesiz, tüm dünya kamuoyunda Suriye'deki krize ilişkin bakışı değiştirmiştir. ABD Başkanı'nın "kırmızı çizgisi" hatırlanmış ve Suriye'ye yönelik bir askeri müdahale olup olmayacağı tartışılmaya başlamıştır. Ayrıca, kimyasal saldırıların ardından Fransa Cumhurbaşkanı Hollande Suriye'ye bir askeri müdahaleyi gündeme getirse de parlamentodan destek görememiştir.[465] 16 Eylül 2013 tarihinde Doğu Guta'da gerçekleştirilen kimyasal saldırıya ilişkin bir BM Raporu yayımlanmıştır.[466] Dönemin BM Genel Sekreteri Ban-Ki Moon ise, konuya dair araştırmalardan elde edilen bulguların "şüphe götürmez" ve yapılan saldırının "sınırın aşılması" olduğunu belirtmiştir.[467]

Batılı ülkelerden yükselen bu seslere rağmen Rusya, Şam yönetiminin sivillere karşı kimyasal silah kullandığı iddialarına dair istihbarat raporlarının "ikna edici olmadığını" ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı Lavrov, "Bize daha önce gösterilen ve Amerikan, İngiliz ve Fransız meslektaşlarımızın yeni gönderdikleri bizi kesinlikle ikna etmiyor."[468]

---

[463] **A.g.m.**

[464] İnsan Hakları İzleme Örgütü konuya ilişkin yayınladığı raporda saldırının kimyasal silahlarla yapıldığını belirtmiş, buna kanıt olarak da sahadaki doktorların saldırıya maruz kalan kişilerde rastladıkları boğulma, nefes almada güçlük, istemsiz kas spazmları, ağızda köpüklenme, burun ve gözlerden sıvı gelmesi, havale geçirme, baş dönmesi, bulanık görme, gözlerde kızarıklık ve göz bebeklerinde küçülme gibi semptomları göstermiştir. (HRW raporu için bkz. "Attacks on Ghouta: Analysis of Alleged Use of Chemical Weapons in Syria", **HRW**, 10.09.2013, **https://www.hrw.org/report/2013/09/10/attacks-ghouta/analysis-alleged-use-chemical-weapons-syria**, (erişim: 03.03.2018)).

[465] Fatma Tuncay, Safiye Merve Ütnü, Kübra Çetin, "Avrupa'nın Suriye Politikası", Ankara Strateji Enstitüsü **A.g.rapor,** s. 17.

[466] Rapora şu linkten ulaşılabilir: **http://undocs.org/A/67/997**, (erişim: 03.02.2018).

[467] Josh Levs, Holly Yan, "'War crime': U.N. finds sarin used in Syria chemical weapons attack", **CNN**, 17.09.2013, **https://edition.cnn.com/2013/09/16/politics/syria-civil-war/index.html**, (erişim: 03.02.2018).

[468] Roland Oliphant, "US intelligence on Syria gas attack 'unconvincing', says Russia", **The Guardian**, 02.09.2013, **http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10280017/US-intelligence-on-Syria-gas-attack-unconvincing-says-Russia.html**, (erişim: 03.02.2018).

ifadeleriyle ülkesinin kimyasal silah saldırısı ve bu konuda Esad rejiminin suçlanması noktasındaki duruşunu ifade etmiştir.

Suriye'ye bir Amerikan (ya da NATO) müdahalesinin gündeme gelmesi üzerine Rusya Devlet Başkanı Putin, The New York Times gazetesi için konuyla alakalı yazdığı bir makalede, Suriye'ye yönelik bir Amerikan müdahalesinin daha çok ölüme ve çatışmanın tırmanmasına yol açacağını iddia ederek, çatışmanın da bu ülke sınırlarının dışına sıçrayarak bölgesel bir boyut kazanabileceğini belirtmiştir. Putin ayrıca, müdahalenin terörizmin artmasına neden olacağını, ortak çabayla sonucu İran'la varılan nükleer antlaşmayı ve Filistin-İsrail çatışmasının çözümüne yönelik çabaları baltalayacağını da ifade ederek, istikrarsızlığın tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yayılacağını söylemiştir.[469] Putin şunları da yazmaktadır:

> "Biz Suriye rejimini değil, uluslararası hukuku savunuyoruz. BM Güvenlik Konseyi'nden faydalanmalı ve bugünün karmaşık ve çalkantılı dünyasında hukuku korumak uluslararası ilişkilerin kaosa kaymasını önlemenin kilit yollarından birisidir. Hukuk halen hukuktur ve sevsek de sevmesek de ona uymak zorundayız. Mevcut uluslararası hukukta, şiddete başvurmaya yalnızca meşru müdafaa durumunda veya BM Güvenlik Konseyi'nin kararı doğrultusunda izin verilmektedir. Bundan başka bir eylem BM Şartı'na göre kabul edilemezdir ve bir saldırı eylemi oluşturur.
>
> Suriye'de zehirli gaz kullanıldığına dair bir şüphe yoktur. Lakin, bunun Suriye rejimi tarafından değil, köktencilerle birlikte faaliyet gösteren muhalifler tarafından, uluslararası patronlarını bir müdahaleye kışkırtmak için, gerçekleştirildiğine dair her türlü sebep mevcuttur. Muhaliflerin, bu kez İsrail'e yönelik olmak üzere bir başka saldırıya hazırlandığı yönünde raporlar var, bu gözardı edilemez."[470]

Dışişleri Bakanı Lavrov ise, Fransa Dışişleri Bakanı Laurent Fabius ile gerçekleştirdiği bir görüşmede kimyasal saldırıya ilişkin önceki görüşünü yineleyerek, yayımlanan BM

[469] Vladimir V. Putin, "A Plea for Caution From Russia", **The New York Times**, 11.09.2013, **http://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html**, (erişim: 30.01.2017).
[470] **A.g.m.**

raporunda saldırının Esad rejimi tarafından gerçekleştirildiğine dair herhangi bir kanıt bulunmadığını ifade ederek, saldırının asıl faillerinin muhalifler olduğunu iddia etmiştir.[471]

Tüm bu tartışmalar ve başta ABD olmak üzere bazı Batılı ülkelerin (özellikle İngiltere ve Fransa) Esad güçlerine yönelik müdahale yanlısı söylemleri üzerine Rusya krizin çözümü noktasında bir öneri getirmiştir. Rusya bu doğrultuda, Esad yönetimini elinde bulundurduğu tüm kimyasal silahları uluslararası gözlemcilere yok edilmeleri üzerine verme konusunda ikna etmeyi de taahhüt etmiştir. Rusya'nın bu önerisi Dışişleri Bakanı Lavrov tarafından açıklanmış, bunun üzerine Amerikan Dışişleri Bakanı John Kerry Suriye rejimi, elindeki kimyasal silahları bir hafta içinde "en küçük parçasına" kadar teslim ederse, Doğu Guta'daki saldırıya misilleme amaçlı "cezalandırıcı" Amerikan saldırısından kurtulabileceğini ifade etmiştir. Her ne kadar, açıklama sonrasında Amerikan Dışişleri Bakanlığı Kerry'nin ifadelerinin retoriksel olduğunu söylese de, Lavrov, silahların teslimi ve yok edilmesi dış müdahaleyi engelleyecekse, Şam yönetimiyle çalışmaya hazır olduklarını söylemiştir.[472] Bunun üzerine, ABD ile Rusya arasında Cenevre'de sorunun çözümüne ilişkin müzakereler başlamış ve 14 Eylül'de anlaşmayla sonuçlanmıştır. ABD ile Rusya arasında varılan anlaşma Suriye'nin kimyasal silahlarının uluslararası kontrole tabii tutulmasını ve imha edilmesine yönelik bir sürecin başlatılmasına dairdir.[473]

BM Güvenlik Konseyi 27 Eylül 2013 tarihinde Suriye'deki kimyasal silahların uluslararası komisyona devri ve imhası konusunda bir karar tasarısını beş daimi, on

[471] Alissa De Carbonnel, "Russia, France at loggerheads over Syria report", **Mail & Guardian**, 17.09.2013, **https://mg.co.za/article/2013-09-17-russia-france-at-loggerheads-over-syria-finding**, (erişim: 03.02.2018).
[472] Julian Borger, Patrick Wintour, "Russia calls on Syria to hand over chemical weapons", **The Guardian**, 09.09.2013, **https://www.theguardian.com/world/2013/sep/09/russia-syria-hand-over-chemical-weapons**, (erişim: 03.02.2018).
[473] Conal Urquhart, "Syria crisis: US and Russia agree chemical weapons deal", **The Guardian**, 14.09.2013, **https://www.theguardian.com/world/2013/sep/14/syris-crisis-us-russia-chemical-weapons-deal**, (erişim: 05.02.2018).

geçici toplam onbeş üyenin tamamının oyuyla kabul etmiştir. Kararın üçüncü maddesi, aynı gün Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü tarafından alınan, Suriye'nin tüm kimyasal silahlarının ve silah programının hızlı bir biçimde imhasını öngören kararın uygulanmasını teyit etmektedir. Ayrıca, dördüncü maddede, Suriye'nin tekrardan kimyasal silah üretmemesi, bunları satın almaması ve devlet ya da devlet dışı aktörlere satmaması karara bağlanmıştır.[474] Kararda dikkat çeken bir başka nokta ise Suriye'nin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne bağlılık vurgusu yapılmasıdır.[475]

Kimyasal silahların imha sürecinden bahsetmek gerekirse, ilk imha edilecek materyaller 7 Ocak 2014 tarihinde önce Suriye'nin Lazkiye kentine getirilip oradan gemilerle taşınmıştır. Bu gemilere Rusya, Çin, Danimarka ve Norveç donanma gemileri de refakat etmiştir.[476] Bu kimyasal maddeler İtalya'nın Gioia Tauro isimli limanında Cape Ray isimli bir Amerikan gemisine nakledilip o gemi tarafından imha edilmiştir.[477]

3.3. Rusya'nın Suriye Krizine Aktif Müdahalesi

Rusya'nın Suriye'de askeri operasyonlara başladığı tarihten iki gün önce 28 Eylül 2015'te BM Genel Kurul toplantısında konuşan Putin, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da doğan güç boşluğunun bölgede kaosa yol açtığını ifade etmiş, ve bu boşluğu da aşırıcılar ile teröristlerin doldurduğunu belirtmiştir. Putin ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 No'lu kararının apaçık ihlal edilmesiyle Libya'nın yok edildiğini ve bu ülkeden de pek çok teröristin IŞİD saflarına katıldığını söylemiştir. Batı tarafından desteklenen "sözde ılımlı muhaliflerin" üyelerinin aşırıcı gruplara katıldığını belirten Putin, bu ılımlı muhaliflere verilen silahların da IŞİD'in eline geçtiğini iddia etmiştir.

---

[474] "Resolution 2118 (2013)", **UN Security Council**, 27.09.2013, **http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2118.pdf**, (erişim: 03.02.2018), s. 2.

[475] "Resolution 2118 (2013)" s. 1.

[476] Christine Jeavans, "Destroying Syria's chemical weapons" **BBC News**, 02.07.2014, **http://www.bbc.com/news/world-middle-east-25810934**, (erişim: 05.02.2018).

[477] Ben Brumfield, "U.S. ship to destroy last of Syria's declared chemical weapons", **CNN**, 03.07.2014, **http://edition.cnn.com/2014/07/02/world/meast/syria-chemical-weapons/index.html**, (erişim: 05.02.2018).

Ayrıca, Putin tüm ülkelerin hırsları bir kenara bırakarak teröre karşı işbirliği yapması gerektiğini söylemiştir.[478]

30 Eylül 2015 tarihinde Rus ordusu tarafından Suriye'deki muhalif gruplar ve IŞİD'e yönelik başlatılan harekattan önce, muhalifler ve IŞİD ülkenin pek çok kesimini kontrol altında tutmaktaydılar. The Guardian gazetesinin iddiasına göre Esad Suriye'de zayıflayan konumundan ötürü Rusya'dan yardım talep etmiştir.[479] Bunun üzerine Moskova yönetimi müttefikinin lehine Suriye'ye müdahale kararı almıştır. 30 Eylül'de Rusya Parlamentosu, Devlet Başkanı Putin'e Suriye'ye asker gönderme konusunda yetki vermiştir.[480]

Müdahalenin başlamasının üzerinden geçen yaklaşık yüz gün içinde Rusya genel olarak IŞİD mevzilerinden çok muhaliflerin mevzilerini vurmuş ve muhalif grupların ilerleyişini durdurmuştur. Operasyonlar genellikle Halep, İdlib'in güneyi ile Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olan Lazkiye kırsalındaki Bayırbucak bölgelerine yönelik gerçekleştirilmiştir.[481] Ancak, bu iddianın aksine Rusya Savunma Bakanlığı müdahalenin başladığı ilk gün olan 30 Eylül 2015 tarihinde, sekiz adet IŞİD mevzisinin vurulduğunu ilan etmiştir.[482] Rus ve Suriye hükümetleri de, operasyonların terörist gruplara yönelik gerçekleştirildiklerini söyleseler de, muhalifler ÖSO'ya bağlı güçlerin de vurulduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ülkesinin, Rusya'nın IŞİD ve El Kaide bağlantılı gruplara operasyon düzenlemesine karşı olmadığını ancak, öteki muhalif grupların vurulmasından derin endişe

[478] "70th session of the UN General Assembly", Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation, 28.09.2015, **http://en.kremlin.ru/events/president/news/50385**, (erişim: 05.02.2018).
[479] Ben Quinn, "Russia's military action in Syria – timeline", **The Guardian**, 14.06.2016, **https://www.theguardian.com/world/2016/mar/14/russias-military-action-in-syria-timeline**, (erişim: 05.02.2018).
[480] Shaun Walker, "Russian parliament grants Vladimir Putin right to deploy military in Syria", **The Guardian**, 30.09.2015, **https://www.theguardian.com/world/2015/sep/30/russian-parliament-grants-vladimir-putin-right-to-deploy-military-in-syria**, (erişim: 05.02.2018).
[481] Selen Temizer, Levent Tok, Mohamad Misto, "Rusya'nın Suriye'ye müdahalesinin 100 günlük bilançosu", **Anadolu Ajansı**, 11.01.2016, **http://aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-suriyeye-mudahalesinin-100-gunluk-bilancosu/503507**, (erişim: 05.02.2018).
[482] "8 ISIS targets hit during 20 combat flights in Syria – Russian military", **Russia Today**, 30.09.2015, **https://www.rt.com/news/317101-russia-isis-strikes-intelligence/**, (erişim: 05.02.2018).

duyduklarını ifade etmiştir.[483] Ayrıca Kasım-Aralık 2015 döneminde Rusya kara birliklerini de Suriye'ye göndermiştir.[484] 7 Ekim 2015'te İsrail'de yayımlanan bir analizde, Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na aktif müdahalesinin Ortadoğu ve uluslararası arenada yeni bir paradigmaya yol açtığı belirtilmiştir. Analize göre, Rus müdahalesi yalnızca Suriye'deki güç dengeleri ve düşmanlıklar açısından etkili olmakla kalmayacak, aynı zamanda süpergüçlerin küresel bazdaki etkinlikleri açısından da etkili olacaktır.[485]

24 Kasım 2015 tarihinde Türk Hava Kuvvetleri'nin Suriye'nin kuzeyinde operasyon yapmakta olan Rus Hava Kuvvetleri'ne bağlı Su-24 model bir uçağı Türk hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürmesi, Suriye İç Savaşı'nın iki önemli tarafını karşı karşıya getirerek, ciddi bir krize yol açmıştır. Tabii, bu kriz durup dururken ortaya çıkmamıştır. Arka planına bakılacak olursa, Rusya ile Türkiye arasında Suriye üzerindeki anlaşmazlığın etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira, Rusya Şam yönetimini Türkiye ise muhalifleri desteklemektedir.[486] Rusya'nın Eylül 2015'te Suriye'deki iç savaşa aktif müdahalede bulunması ve bu kapsamda Türkiye sınırındaki bölgelerde de operasyonlar yürütmesi Türkiye'nin rahatsızlığının artmasına neden olmuştur.[487] Bu da Rus uçağının düşürülmesine giden yolu açmıştır.

24 Kasım 2015 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından yapılan açıklamada, Rus uçağının Türk hava sahasını, tüm uyarılara rağmen, 5 dakika içinde 10 kez ihlal ettiği, uyarıları dikkate almayınca bölgede devriye uçuşu yapmakta olan TSK'ne bağlı

[483] Patrick J. McDonnell, W.J. Hennigan, Nabih Bulos, "Russia launches airstrikes in Syria amid U.S. concern about targets", **Los Angeles Times**, 30. 09. 2015, **http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-kremlin-oks-troops-20150930-story.html**, (erişim: 05.02.2018).
[484] Quinn, **a.g.m.**
[485] Udi Dekel, Zvi Magen, "Russian Involvement in Syria: What has Changed, and the Significance for Israel", **INSS Insight**, No: 752, 7 Ekim 2015, **http://www.inss.org.il/publication/russian-involvement-in-syria-what-has-changed-and-the-significance-for-israel/,** (erişim: 08.02.2018).,
[486] Vügar İmanbeyli, " 'Uçak Krizi' ve Türkiye-Rusya İlişkileri", **SETA Perspektif**, Sayı: 119, Aralık 2015, s. 3.
[487] **A.g.m.**, s. 3.

iki F-16 tarafından müdahalede bulunulduğu belirtilmiştir.[488] Bu olayın uluslararası ilişkiler açısından önemli bir özelliği, Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana ilk kez bir NATO ülkesinin Rusya'ya yönelik aktif müdahalesi olmasıdır. Hatta, Erdem Özlük'e göre, kriz neticesinde bazı Soğuk Savaş söylem ve sembolleri yeniden üretilmiştir.[489]

Türkiye'nin uçaklarını düşürmesine Moskova yönetiminin tepkisi sert olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Putin yaptığı açıklamada, bu olayın iki ülke ilişkileri açısından ciddi sonuçları olacağını ifade etmiştir.[490] Başbakan Medvedev ise Türkiye ile ikili projeleri iptal edebileceklerini söylemiştir.[491] Uçak krizinde Moskova yönetiminin takındığı bu tavır, Muhammet Koçak'ın da ifade ettiği üzere, bölgede iki ülke arasındaki siyasi farklılıkların işbirliği alanlarını tehdit edebileceğini göstermiştir.[492] Nitekim, Rusya Türkiye menşeili ürünlerin ülke pazarına girmesini büyük ölçüde kısıtlamış, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına önceden tanınmış olan vizesiz giriş hakkını kaldırmış, ülkede ticaret yapan ya da eğitim gören Türk vatandaşlarının vizeleri iptal edilmiş ve Rus vatandaşlarının Türkiye'ye seyahat etmeleri zorlaştırılmıştır.[493] İki ülke arasında yaşanan gerilim 2016 yılının Haziran ayında Türkiye'nin Rusya'dan resmen özür dilemesiyle son bulmuştur.

Rus ordusunun Suriye İç Savaşı'na müdahalesinin, askeri açıdan bakıldığında, Esad yönetimi için belki de en önemli başarısı, rejime bağlı güçlerin Rusya'nın hava desteğiyle Halep'i alması olmuştur. Operasyon 2016 yılının Şubat ayında başlamıştır. Rejim güçleri, çoğunluğunu Alevi nüfusun oluşturduğu muhalifler tarafından kuşatma

---

[488] Tekin Aycan Taşcı, "Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Başlangıç: Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi", **ERUSAM Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi**, 4 Aralık 2015, s. 2.
[489] Erdem Özlük, "Türkiye ve Rusya Arasındaki Uçak Krizi ve 'Özür' Meslesi", **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No: 35, Aralık 2015, s. 2.
[490] "Putin: Çok ciddi sonuçları olacak", **Al Jazeera Türk**, 24.11.2015, **http://www.aljazeera.com.tr/haber/putin-cok-ciddi-sonuclari-olacak**, (erişim: 11.08.2018).
[491] "Medvedev: Türkiye ile ortak projeleri iptal edebiliriz", **Al Jazeera Türk**, 25.11.2015, **http://www.aljazeera.com.tr/haber/medvedev-turkiye-ile-ortak-projeleri-iptal-edebiliriz**, (erişim: 11.08.2018).
[492] Muhammet Koçak, "Türkiye-Rusya İlişkileri", **SETA Analiz**, Mayıs 2017, Sayı: 201, s. 15.
[493] **A.g.m.**, s. 15.

altında tutulan Nubbul ve Zehra nahiyelerine ulaşıp bu yerler üzerindeki kuşatmayı kırmıştır. Temmuz 2016'da ise rejim ve destekçisi güçler Halep'i tamamen kuşatma altına almışlardır. Muhaliflerin bu kuşatmayı kırma çabaları ise başarısız olmuştur.[494] Aylarca süren savaşın ardından Aralık ayında rejim güçleri Halep'te zafer ilan etmiştir.[495] Halep'e yönelik operasyonda askeri açıdan dikkat çeken en önemli husus rejim güçlerinin Rusya'nın Çeçenistan'da kullandığı taktiğe benzer bir taktiği uygulamasıdır.[496] Bu bağlamda, Rusya'nın etkisi açık şekilde görülmüştür. Ayrıca yine şunu belirtmekte fayda var, Chatham House tarafından Rusya'nın Ortadoğu politikasına dair yayımlanan bir analizde 2016 yılından itibaren Moskova'nın bölgeye yönelik politikasının tepkisellikten pro-aktif bir hüviyete evrildiği belirtilmiştir.[497]

Halep'e yönelik operasyonun ardından Rusya ile Türkiye arasında 13 Aralık 2016'da şehirde kalanların tahliyesi için bir anlaşma imzalanmıştır. "İran ve Şii milislerin konvoylara yönelik müdahaleleri sebebiyle sık sık ertelenen ya da duran tahliye işlemleri", görüşmelerin ardından Fua, Kefreya –bu bölgelerdeki nüfus Alevi ağırlıktadır-, ile Zabadani ve Madaya bölgelerinin de tahilye sürecine dahil edilmesiyle engeller aşılmış ve görüşmeler yeniden başlamıştır. 20 Aralık günü ise Moskova'da Rusya-Türkiye-İran üçlü zirvesi gerçekleştirilmiş ve konuya ilişkin sekiz maddelik bir anlaşmaya varılmıştır. İlk olarak taraflar Suriye'nin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı duyduklarını beyan etmişlerdir. İkincisi, taraflar Suriye'deki krize ilişkin askeri bir çözümün olmadığına ikna olmuşlardır. Üçüncüsü, taraflar Halep'ten tahliyelerin gerçekleştirilmesi konusundaki çabaları memnuniyetle karşılamaktadırlar. Dördüncüsü, taraflara göre, ateşkes genişlemeli, insani yardım aksamamalı ve sivillerin ülke

[494] Ufuk Ulutaş, Can Acun, Murat Yeşiltaş, "Halep Sonrası Suriye", **SETA Analiz**, Sayı:185, Ocak 2017, s. 9.
[495] "Suriye ordusu Halep'te zafer ilan etti", **Sputnik Türkiye**, 12.12.2016, **https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612121026277785-suriye-ordu-halep-zafer/**, (erişim: 06.02.2018).
[496] "Bu askeri doktrinde bir alana odaklanarak çok güçlü ateş ve insan gücüyle o dar alandaki unsurları bütünüyle imha etmek amaçlanmaktadır." (bkz. Ulutaş, Acun, Yeşiltaş, **a.g.m.** s. 10).
[497] Chatham House, "Rusya'nın Ortadoğu Politikası: Motivasyonlar ve Yöntemler 1. Bölüm," **Turque Diplomatique**, Nisan 2018, s. 9.

genelinde serbest dolaşımı sağlanmalıdır. Beşinci olarak anlaşmanın tarafları muhaliflerle Esad yönetimi arasında gerçekleştirilecek müzakereleri kolaylaştırıcı ve garantör olmayı garanti etmişlerdir. Altıncısı, taraflar bu anlaşmanın Suriye'de BM Güvenlik Konseyi 2254 No'lu kararı kapsamında başlatılması öngörülen barış sürecini hızlandırııcı etkisi olduğuna inanmaktadırlar. Yedincisi, Kazakistan Cumhurbaşkanı tarafından Suriye'deki krizin çözümüne yönelik Astana kentinde yapılacak toplantılara ev sahipliği yapma teklifininin önemini vurgulamaktadırlar. Son olarak ise, üç ülke IŞİD ve El Nusra'ya karşı işbirliği yapma ve diğer muhalif grupları bu terör örgütlerinden ayırma konusundaki kararlılıklarını yinelemektedirler.[498]

Yapılan bu anlaşma Suriye'de daha geniş kapsamlı bir çözümün kapısını aralamış ve bunun neticesinde de 30 Aralık 2016'da yürürlüğe girmek üzere Rusya ve Türkiye'nin garantörlüğünde Şam yönetimi ile muhalifler arasında bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Ancak muhalifler rejim güçlerinin ateşkesi ihlal ettiğini belirterek Astana'da gerçekleştirilecek barış görüşmelerine katılmayacaklarını açıklamıştır.[499] Buna rağmen Rusya'nın Suriye'ye yönelik operasyonu ve sonrasında artan etkinliğinin Türkiye'nin de etkisiyle muhalifleri müzakere masasına çektiğini söylemek mümkündür.

Suriye İç Savaşında dönüm noktalarından birini temsil eden Halep savaşına ilişkin Washington yönetiminin tavrına yönelik, Amerikan medyasından eleştiriler yükselmiştir. Söz gelimi, Josh Rogin'in 20 Ekim 2016 tarihinde Washington Post gazetesinde Halep'e ilişkin yazdığı yazıda "Seçilmiş Başkan"[500] Trump'ın Halep konusundaki açıklamalarını eleştirmiştir. Zira Rogin'in aktardığına göre Trump, henüz Halep rejimin eline geçmemişken Halep'in düştüğünü söylemiş, ABD'nin ise bu

[498] **A.g.m.**, s. 14-15.
[499] **A.g.m.**, s. 17-18.
[500] Bu tabiri kullanmamın sebebi ABD'de seçilmiş ancak henüz göreve başlamamış başkana "President Elect" denilmesidir. Tabirin Türkçesi de "Seçilmiş Başkan"dır.(y.n.)

konuda yapabilecek bir şeyi olmadığını ifade etmiştir. Rogin yazısına, Başkan Obama'nın da Trump'la hemfikir olduğunu söyleyerek devam etmektedir. Rogin, Trump'ın konuya ilişkin bilgisinin yetersiz olduğunu ifade ederken, Başkan Obama'nın ise böyle bir "cehaleti" sergileyemeyeceğini belirtmiştir, ancak Obama'nın da Trump gibi ABD'nin bu sorunu çözme konusunda duyduğu güvensizliği paylaştığını yazmaktadır.[501] Gerçekten de hem 2013'teki kimyasal silah saldırısından sonra hem de Halep operasyonu esnasında Amerikan yönetimi son derece etkisiz kalmıştır.

Avrupa Birliği ise 18 Ağustos 2016'da yayınladığı bildiride Halep'te şiddetin tırmanmasını, sivillerin yaşamını tehlikeye sokan ve insani yardım ve siyasi çözüme yönelik gerçekleştirilen uluslararası çabaları engelleyen bombardımanı kınamıştır. AB ayrıca, Esad yönetimine kendi halkını koruma noktasındaki sorumluluklarını yerine getirmesi konusunda da çağrıda bulunmuştur.[502] Halep'teki operasyon devam ederken, AB Rusya'ya yönelik yaptırımları[503] genişletme konusunda görüşmeler yapılmıştır.[504]

[501] Josh Rogin, "Trump and Obama agree on one thing: Aleppo is a lost cause", **The Washington Post**, 20.10.2016, **https://www.washingtonpost.com/news/josh-rogin/wp/2016/10/20/obama-and-trump-agree-on-one-thing-aleppo-is-a-lost-cause/?utm_term=.d48346ed176d**, (erişim: 06.02.2018).

[502] "Declaration by the High Representative on behalf of the European Union on Syria and the situation in Aleppo", **European Council Council of the European Union,** 18.08.2016, **http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/08/18/declaration-mogherini-on-syria-and-aleppo/,** (erişim: 07.02.2018).

[503] Bilindiği üzere Rusya'nın Mart 2014'te Kırım'ı ilhak etmesi üzerine, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler Rusya'ya yönelik yaptırım kararları almışlardır. İlk etapta Moskova yönetimine yakın olan isimler ve "iç çember" olarak adlandırılan yapının mensupları yaptırımlara tabi tutulmuştur. (Bu konuyla ilgili bkz. "Ukraine-related Designations", **US Department of Treasury**, 20.03.2014, **https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/OFAC-Enforcement/Pages/20140320_33.aspx**, (erişim: 07.02.2018). ve "Treasury Sanctions Russian Officials, Members Of The Russian Leadership's Inner Circle, And An Entity For Involvement In The Situation In Ukraine", **US Department of Treasury**, 20.03.2014, **https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl23331.aspx**, (erişim: 07.02.2018).) Buna mukabil Rusya da bir yaptırım listesi hazırlamış ve bazı Amerikalı senatörlerin de, örneğin John McCain, içinde bulunduğu yetkilileri listeye almıştır. (Bkz. "Sanctions tit-for-tat: Moscow strikes back against US officials" **Russia Today**, 20.03.2014, **https://www.rt.com/news/foreign-ministry-russia-sanctions-133/**, (erişim: 07.02.2018)., Edward Christie NATO Dergisindeki makalesinde yaptırımlara ilişkin şunları belirtmektedir: "Üç tür ekonomik yaptırım bulunuyor. Bunlardan birincisi bankacılık, enerji ve savunma sektörlerindeki belirli Rus devlet kuruluşlarının Batı'nın finans piyasalarına ve hizmetlerine erişimini kısıtlıyor. İkinci tür yaptırımlar petrol arama konusundaki belirli yüksek teknolojinin ve üretim teçhizatının Rusya'ya ihraç edilmesine ambargo koyuyor. Üçüncüsü ise Rusya'ya belirli askeri ve çift kullanımlı malzeme satışına konan ambargo... Bir yılın sonunda bu yaptırım ve önlemlerin Rusya ve Avrupa ekonomileri üzerinde ne gibi etkilerini görüyoruz? Rusya ekonomisi açısından, bu yaptırımların ülkenin makroekonomik sorunlarını, özellikle de petrol fiyatlarında 2014'ün son aylarında başlayan hızlı ve belirgin düşüşü daha da kötü hale getirdiği düşünülüyor. Ayrıca, yaptırımların ve petrol fiyatlarındaki düşüşün birleşik etkilerinin de Ruble'nin değerinin düşmesine ve sermaye kaçışının artmasına yol açtığını gösteriyor. Aynı zamanda finansmana

Ancak AB yetkilililerinin bu görüşmelerinden yeni yaptırımlar konusunda bir karar çıkmamıştır.[505]

2017 yılına gelindiğinde Suriye'de yeni bir sürece girildiği söylenebilir. Özellikle 7 Nisan 2017 (ABD saatiyle 6 Nisan) tarihinde ABD'nin Suriye ordusuna ait Şayrat Hava Üssüne gerçekleştirdiği operasyon krizin ve Amerikan-Rus mücadelesinin ulaştığı boyutu anlamak açısından önemlidir. Söz konusu ABD operasyonu Esad güçlerinin 4 Nisan'da İdlib'in Han Şeyhun bölgesinde gerçekleştirdiği kimyasal saldırıya cevaben yapılmıştır. ABD Başkanı Trump, Suriye güçlerinin gerçekleştirdiği kimyasal saldırıya cevaben bu operasyonun emrini verdiğini ifade etmiştir.[506] ABD'nin bu operasyonuna ilişkin Moskova'dan sert tepkiler gelmiştir. Devlet Başkanlığı sözcüsü Dimitri Peskov, Putin'in operasyonu bağımsız bir ülkenin egemenliğinin ve uluslararası hukukun ihlali olarak gördüğünü belirtmiştir. Peskov ayrıca, Şam yönetiminin kimyasal silah stoğunun bulunmadığının da altını çizmiştir.[507] Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı da konuya ilişkin yayımladığı bildiride, bunun ABD'nin uluslararası sorunları sorumsuzca kızıştırma noktasında ilk eylemi olmadığı belirtilerek, Suriye'de Şam'ın veya BM

---

erişim üzerindeki yaptırımlar Rus devletini döviz rezervlerinin bir kısmını yaptırımların hedef aldığı unsurları desteklemek için harcamaya zorladı. Bu gelişmeler Rusya Merkez Bankasını elini zorladı, ve Merkez Bankası Aralık 2014'te aniden Ruble'nin değerini savunmaktan vazgeçti ve faiz oranlarını yükseltti. Rusya'nın Batı'dan yiyecek maddesi ithalini yasaklaması, yiyecek fiyatlarının daha da yükselmesine ve dolayısıyla enflasyonun artmasına neden olarak bu tabloyu daha da beter hale getirdi. Üstelik daha önce Rublenin değer kaybetmesinin etkisiyle ithal yiyecek maddeleri ve hizmet fiyatları zaten artmıştı. Son veriler 2015 yılının ilk çeyreğinde Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) büyüme oranının bir önceki yılın aynı dönemine göre % -2.2 olmasıyla Rus ekonomisinin durgunluğa girdiğini kanıtlıyor. Son tahminler 2015 yılı için GSYH'daki reel düşüşün %3 - % 3.5 civarında, 2016 yılında ise büyümenin sıfır olacağı yönünde. Özetle, Batı'nın koyduğu yaptırımlar Rus ekonomisine doğrudan zarar vermek açısından amaçlarına ulaştı." Bkz. Edward Hunter Christie, "Kırım'ın ilhakından sonraki yaptırımlar işe yaradı mı?", **NATO Dergisi**, (tarih yok) **https://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/TR/index.htm,** (erişim: 07.02.2018).

[504] Andrew Rettman, "Aleppo strikes prompt EU talk of new Russia sanctions", **euobserver**, 18.10.2016, **https://euobserver.com/foreign/135487**, (erişim: 07.02.2018).

[505] Jennifer Rankin, Anushka Asthana, "EU leaders fail to agree on threatening Russia with sanctions over Aleppo", **The Guardian**, 21.10.2016, **https://www.theguardian.com/politics/2016/oct/20/may-european-leaders-stop-russian-atrocities-syria-brexi**, (erişim: 07.02.2018).

[506] Michael R. Gordon, Helene Cooper, Michael D. Shear, "Dozens of U.S. Missiles Hit Air Base in Syria", **The New York Times**, 06.04.2017, **https://www.nytimes.com/2017/04/06/world/middleeast/us-said-to-weigh-military-responses-to-syrian-chemical-attack.html**, (erişim: 07.02.2018).

[507] "Putin calls US strikes against Syria 'aggression against sovereign country'", **TASS**, 07.04.2017, **http://tass.com/politics/939920**, (erişim: 07.02.2018).

Güvenlik Konseyi'nin rızası olmaksızın Amerikan güçlerinin bulunmasının kötü ve açık bir biçimde uluslararası hukunun ihlali olduğu ve bunun meşrulaştırılamayacağı belirtilmiştir. Bildiride ayrıca, Suriye'deki Amerikan askerlerinin terörle mücadele için orada bulunduğu belirtilse de, son hadise ile birlikte Amerikan varlığının Suriye'nin egemenliğine bir saldırı olduğu da vurgulanmıştır.[508] Amerikan operasyonu sonrası Moskova'dan gelen bu açıklamalarda yine uluslararası hukuka vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, yeni Amerikan yönetiminin Suriye'ye yönelik politikası da bir önceki Obama dönemine göre değişmiştir.[509] Bu bağlamda, yukarıda Josh Rogin'in Başkan Trump'la ilgili analizinde yanıldığını söylemek mümkündür.

ABD tarafından Suriye'nin güneyinde Ürdün sınırında kurulan Yeni Suriye Ordusu, 2017 yılının Mayıs'ında Deyr ez Zor kentinin güneyinde IŞİD'e yönelik saldırılar gerçekleştirip, geniş bölgeleri ele geçirmiştir, bunun üzerine rejim güçleri ve İran destekli Şii milisler Yeni Suriye Ordusu isimli grubun kamplarını bombalamışlardır.[510] Suriye'nin doğusundaki bu mücadele yılın ilerleyen dönemlerinde daha da kızışacaktır. 2017 yılının Eylül ayında Suriye rejim güçleri ülkenin doğusundaki Deyr ez Zor kenti çevresinde 2014'ten beri devam eden IŞİD kuşatmasını kırmak için operasyona başladılar. Şehrin önemi Devlet Başkanı Esad'a karşı isyan eden ilk kentlerden biri olmasıdır. Kentteki operasyonlar yine Rusya'nın hava desteğiyle gerçekleştirilmiş, kısa süre içinde de kuşatma kırılmıştır.[511] 17 Ekim tarihinde ise rejim güçleri, Suriye İnsan

[508] "Foreign Ministry statement on US military action in Syria on April 7, 2017", **Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation**, 07.04.2017**, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2717798?p_p_id=101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw&_101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw_languageId=en_GB**, (erişim: 07.02.2018).

[509] Nitekim 2017 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Belgesinde Başkan Trump Ortadoğu'daki Amerikan askeri varlığının, ülkesini ve müttefiklerini terörist saldırılardan korumak için, devam edeceğini fiade etmiştir. (Bkz. Donald Trump, "National Security Strategy", Aralık 2017, s. 49.)

[510] Thomas Pierret, "Syria in the Aftermath of the Russian Intervention: the Paradoxes of De-confliction", **IEMed Mediterranean Year Book 2017**, s. 126.

[511] "Syrian army breaks years-long Isil siege on Deir Ezzor", **The Telegraph**, 03.09.2017, **http://www.telegraph.co.uk/news/2017/09/05/syria-army-breaks-years-long-isil-siege-deir-ezzor/**, (erişim: 08.02.2018).

Hakları İzleme Örgütü'nün ifadesine göre, kentin % 92'sini IŞİD'den almıştır.[512] 8 Kasım'da ise IŞİD'in Suriye'deki "son kalesi" olarak adlandırılan El Mayadin örgütten alınmıştır.[513] Rejim güçlerinin Deyr ez Zor'daki bu operasyonlarına mukabil Amerikan destekli Suriye Demokratik Güçleri (SDG) de IŞİD'e bu bölgede saldırı başlatmış ve Deyr ez-Zor kentinin doğu kısmında ilerlemeye başlamıştır.[514] Bu gelişme üzerine Rusya destekli rejim güçleriyle SDG arasında bir çatışma yaşanma olasılığı ortaya çıkmıştır. Zira SDG 25 Eylül 2017 tarihinde Rus uçaklarının mevzilerini bombaladığını iddia etmiştir, ancak iddia Moskova tarafından yalanlanmıştır.[515] IŞİD bölgeden temizlendikten sonra, rejim güçleri ile SDG arasındaki gerilimin arttığını söylemek mümkündür. Söz gelimi, 8 Şubat 2018 tarihinde, Amerikan uçakları, Fırat Nehrinin doğusuna yönelik operasyon düzenleyen Esad yanlısı güçleri bombalamış, ve açıklamaya göre 100'den fazla rejim yanlısı milis öldürülmüştür.[516] Hem Rusya hem ABD tarafından gerçekleştirilen bu gibi eylemler, iki ülke arasında Suriye'deki rekabetin özellikle Donald Trump'ın ABD Başkanı olmasının ardından arttığını gösterir niteliktedir.

3.4. Suriye Krizine İlişkin Diplomatik Çözüm Arayışları: Cenevre Toplantıları, Astana Süreci ve Soçi Görüşmeleri

Üçüncü bölümün ikinci kısmında da değinildiği üzere Rusya Suriye krizinin başından itibaren krize yönelik pek çok diplomatik çözüm önerisi sunmuştur. Bunların çoğunluğu

[512] "The regime forces achieve rapid advancement in Deir Ezzor city at the expense of the "Islamic State" organization and control more than 92% of the city", **SOHR**, 17.10.2017, **http://www.syriahr.com/en/?p=76511**, (erişim: 08.02.2018).
[513] Laila Bassam, Angus McDowall, "Syrian army, allies, take last IS stronghold in Syria: commander", **Reuters**, 08.11.2017, **https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-islamic-state/syrian-army-allies-take-last-is-stronghold-in-syria-commander-idUSKBN1D81NM**, (erişim: 08.02.2018).
[514] Chris Tomson, "Kurdish forces seize four villages from ISIS, race towards Deir Ezzor city", **Al Masdar News**, 09.09.2017, **https://www.almasdarnews.com/article/kurdish-forces-seize-four-villages-isis-race-towards-deir-ezzor-city/**, (erişim: 08.02.2018).
[515] "U.S.-backed alliance says Russian jets struck its fighters in east Syria", **Reuters**, 25.09.2017, **https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-sdf/u-s-backed-alliance-says-russian-jets-struck-its-fighters-in-east-syria-idUSKCN1C0118?il=0**, (erişim: 08.02.2018).
[516] "ABD Esad yanlısı güçleri vurdu: 100'den fazla ölü", **NTV**, 08.02.2018, **https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-esad-yanlisi-gucleri-vurdu-100den-fazla-olu,bBaRlORyAUWPigLLmwXevQ**, (erişim: 08.02.2018).

Suriyeli muhalifler tarafından rededilmiştir. Suriye'deki krizin çözümüne ilişkin uluslararası düzeyde ilk konferans 30 Haziran 2012 tarihinde İsviçre'nin Cenevre kentinde düzenlenmiştir. Bu toplantıda Suriye'de bir geçiş hükümeti kurulması çağrısı yapılmıştır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton kurulması planlanan geçiş hükümetinde Beşar Esad'ın yer alamayacağını belirtmiş, buna mukabil Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ise, kimin geçiş hükümetinde olup olamayacağına dair önkoşulların olmaması gerektiğini söylemiştir.[517] Daha ilk toplantıdan itibaren taraflar arasında görüş ayrılıklarının olması, Cenevre sürecinin başarısını zora sokmuştur. Bu toplantıdan sonra yedi defa daha toplanan taraflar herhangi bir yapıcı sonuca varamamışlardır.[518] Son toplantılar 28 Kasım-13 Aralık 2017 tarihleri arasında yapılmış, görüşmelerin verimli geçtiği kaydedilmiştir.[519]

23 Ocak 2017 tarihinde Rusya, Türkiye ve İran Kazakistan'ın başkenti Astana'da bir araya gelmişlerdir. Bu ilk görüşmelerde ateşkes yapılmasına ve çatışmanın tarafları arasındaki diyalog kanallarının açık tutulması konuları ağır basmıştır.[520] 16 Şubat'ta gerçekleştirilen ikinci görüşmelerde en önemli nokta Suriye'de ateşkes gözlem noktaları kurulması kararıdır. Gözlem mekanizması Rusya, Türkiye ve İran'dan oluşacaktır. Ayrıca, Şam yönetimi ile muhalifler arasında esir ve hayatını kaybedenlerin cenazelerinin takası konusunda da mutabakata varılmıştır.[521] Mart ayında yapılan üçüncü görüşmelerde ise, daha önce kurulan ateşkes gözlem mekanizmasının

[517] "UN envoy calls for transitional government in Syria", **BBC**, 30.06.2012, **http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18650775,** (erişim: 12.02.2018).
[518] Cenevre'deki görüşmelerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Radwan Ziadeh, "Syria Peace Talks in Geneva: A Road to Nowhere", **Arab Center Washington DC**, 27.03.2017, **http://arabcenterdc.org/wp-content/uploads/2017/03/RZ-Syria-Peace-Talks-in-Geneva.pdf**, (erişim: 05.03.2018).
[519] "Suriye konulu Cenevre 8 görüşmelerinin 'verimli' geçtiği kaydedildi", **TRT Haber**, 13.12.2017, **http://www.trthaber.com/haber/dunya/suriye-konulu-cenevre-8-gorusmelerinin-verimli-gectigi-kaydedildi-343381.html**, (erişim: 05.03.2018).
[520] "Astana Görüşmeleri", **ORSAM Ortadoğu Analiz**, **http://www.orsam.org.tr/files/OA/79/3_info1.pdf**, (erişim: 11.02.2018).
[521] Elnur İsmayıl, "Cenevre'de Suriye Krizi'nin Geleceği ve Rusya", **BİLGESAM Analiz/Ortadoğu**, No: 1359, 23 Şubat 2017, s. 1.

güçlendirilmesi kararlaştırılmıştır.[522] Sırasıyla Mayıs, Temmuz ve Eylül aylarında yapılan dördüncü, beşinci ve altıncı Astana görüşmeleri yapılmıştır. Özellikle, gerçekleştirilen dördüncü Astana görüşmelerinde temel konu çatışmasızlık bölgeleri olmuştur.[523] 30 Ekim 2017'de yapılan yedinci görüşmelerde ise, Esad rejiminin elinde tuttuğu esirleri serbest bırakması, tarihi bölgelerdeki mayınların temizlenmesi ve başta Doğu Guta olmak üzere abluka altındaki bölgelere insani yardımların ulaştırılması temel başlıklar olmuştur.[524]

Rusya'nın Astana'da gerçeklen barış görüşmelerindeki temel hedefi, Suriye'de kendi istediği doğrultuda bir barışın sağlanmasıdır. Rusya Wahsington yönetimine Astana'da gerçekleştirilen görüşmelere katılması konusunda davet göndermiş, ABD bu davete gözlemci göndererek icabet etmiş ve alçak profilli bir politika seyretmiştir.[525] Selçuk Köstem'in yorumuna göre, Rusya Federasyonu Suriye'de kalıcı bir çözümün Esad yönetimi, Türkiye'nin "güdümündeki" (vurgu bana ait) muhalifler ve PYD'nin de içinde bulunduğu bir düzenin kurulmasından geçtiğine inandığını belirtmektedir.[526] Yine Köstem, Astana'daki ilk görüşmelerden sonra Rus basınına Suriye'de yapılması planlanan bir anayasa taslağının sızdığını ifade etmiştir. Bu taslakta Suriye'deki çok kültürlü yapıya vurgu yapılmaktadır.[527]

29-30 Ocak 2018 tarihlerinde Rusya'nın Soçi kentinde gerçekleştirilen görüşmeler çok geniş bir katılıma sahne olmuştur. Görüşmelere yaklaşık 1600 Suriyeli katılmıştır.[528] Toplantının sonuç bildirgesinde, çatışmaların en kısa sürede sonlandırılması istendiği

[522] "Astana Görüşmeleri", **ORSAM Ortadoğu Analiz, http://www.orsam.org.tr/files/OA/79/3_info1.pdf.**
[523] "Dünden Bugüne Soçi ve Tüm Suriye Zirveleri(Kronolojik)", **Stratejik Ortak**, 31 Ocak 2018, **https://www.stratejikortak.com/2018/01/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html,** (erişim: 12.02.2018).
[524] **A.g.m.**
[525] Selçuk Köstem, "Astana Görüşmeleri ve Rusya'nın Suriye'de Çözüme Bakışı", **ORSAM Ortadoğu Analiz**, Cilt: 9, Sayı: 79, Mart-Nisan 2017, s, 18.
[526] **A.g.m.**, s. 18.
[527] **A.g.m.**, s. 18.
[528] "Soçi'deki Suriye görüşmelerinde ilerleme sağlanabilir mi?", **BBC Türkçe**, 30.01.2018, **http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862917**, (erişim: 12.02.2018).

belirtilmiş, Suriye'nin bütünlüğünün korunması için uluslararası topluma çağrı yapılmış, ve yeni bir anayasa yapılması için komite kurulması kararı alındığı ifade edilmiştir.[529] Ancak Soçi'de gerçekleştirilen toplantının başarısına ilişkin eleştirel görüşler de mevcuttur. Söz gelimi, Mustafa K. Erdemol, Soçi toplantısının, fazla umut bağlanmasına rağmen, tam bir fiyaskoyla neticelendiğini yazmıştır.[530] Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov Soçi'deki toplantıya "Türkiye, İran, tüm bölgesel ve uluslararası oyuncuları davet ettiklerini" ifade etse de[531] Türkiye'nin itirazları üzerine PYD zirveye çağrılmamıştır.

Sonuç olarak, Rusya'nın Suriye özelindeki politikalarına baktığımızda Ortadoğu'daki ve küresel düzendeki gelişmeler çerçevesinde bir politika yürüttüğünü açıkça görmekteyiz. Arap Baharı dönemindeki politikaları ise (özellikle 2012'de Putin'in yeniden devlet başkanı olmasından sonra) bölgedeki müttefiklerini ve çıkarlarını korumak, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle güç mücadelesine girmek biçiminde olmuştur. 2015 Eylül'ünde başlayan askeri müdahale şüphesiz ki bir kırılma noktasını teşkil etmektedir, öte yandan Rusya'nın Suriye krizinin başından bu yana diplomatik çabalarının da oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bilhassa Türkiye ve İran'la başlattığı Astana Süreci, Rusya'nın yalnızca askeri değil, diplomatik alanda da oldukça etkili olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

[529] "Son dakika: Soçi Zirvesi'nin sonuç bildirgesi açıklandı", **SABAH**, 30.01.2018, **https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/01/31/soci-zirvesinin-sonuc-bildirgesi-aciklandi**, (erişim: 12.02.2018).
[530] Mustafa K. Erdemol, "Soçi Zirvesi önemliydi ancak başarısız oldu", **Birgün**, 01.02.2018, **https://www.birgun.net/haber-detay/soci-zirvesi-onemliydi-ancak-basarisiz-oldu-202562.html**, (erişim: 12.02.2018).
[531] "Rusya'dan Soçi Zirvesi Açıklaması", **Aydınlık**, 23.01.2018, **https://www.aydinlik.com.tr/rusya-dan-soci-zirvesi-aciklamasi-dunya-ocak-2018**, (erişim: 12.02.2018).

SONUÇ

Suriye krizi yaklaşık yedi senedir dünya gündemini meşgul eden temel gündem maddelerinden birisidir. Bu ülkenin ülkenin bulunduğu bölge, Ortadoğu, tarih boyunca pek çok rekabet ve savaşlara tanık olmuş, büyük güçler bölgede hakimiyet kurma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Pek çok medeniyetin yükselişi ve düşüşü yine bu bölgede gerçekleşmiş, bu açıdan da Ortadoğu hiç şüphesiz "medeniyetler beşiği" tanımlamasını hak etmiştir. Ancak bölgenin en büyük handikapı herhangi bir ülkede çıkan çatışmanın Ortadoğu'nun tamamına en azından siyasi rekabet açısından yayılma riski taşımasıdır. Suriye'deki rejim karşıtı ayaklanma ve evrildiği iç savaş da aynı etkiyi yaratmakla kalmamış, bu ülkenin taşıdığı önem ve uluslararası konjonktür nedeniyle küresel bir meseleye dönüşmüştür.

Aslında, bu çalışmada da ifade edildiği gibi Suriye krizini Ortadoğu'nun ve kendisinin iç dinamiklerini ve tarihsel gelişimini anlamadan anlamlandırmak son derece güçtür. Bölgede, tarih boyunca hep büyük imparatorluklar hüküm sürmüştür. Örneğin, Persler, Roma İmparatorluğu, İslam İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti gibi. Elbette bu sayılan devletler köleci ya da feodal üretim biçimlerine sahiptir, dolayısıyla da toplumsal anlamda üst yapıları da üretim biçimlerinin yansımaları olmuştur. Bu yüzden, bölgede tarih boyunca aşiret ve mezhep/din bağları kuvvetli olmuştur. Osmanlı Devleti'nin XX. yüzyılın başlarında parçalanması Ortadoğu'da yeni bir döneme girilmesine sebebiyet vermiştir. Ancak bölgenin bahsedilen "feodal bağları" ulus devletlerin kurulmasını güçleştirmiş, belki de bu yüzden Osmanlı sonrası dönemde siyasal çalkantılar ve otoriter rejimler hiç eksik olmamıştır.

Bir başka önemli husus ise, bölgedeki sömürgeci geçmiştir. Napolyon'un Mısır'a 1798 yılında düzenlediği seferle başlayan bu süreç Ortadoğu'da ikili bir etki yaratmıştır. Bir taraftan bölgenin ekonomik ve siyasal anlamda modernleşmesini sağlarken, öte yandan

siyasal bilincin de artmasıyla sömürgecilik ve monarşi karşıtı hareketler güçlenmiştir. Bunun sonucunda Arap milliyetçiliği doğmuş ve bu ideoloji ilk olarak 1952 yılında Mısır'da iktidara gelmiştir. Mısır'daki Hür Subaylar Hareketi'nin gerçekleştirdiği darbenin tüm bölgeye etkisi olduğu muhakkaktır. ABD'li siyaset yapıcıların Soğuk Savaş döneminde komünizmin dünyaya yayılma tehdidi için kullandıkları "domino etkisi" tabiri Arap dünyasında, Arap milliyetçiliği açısından, Mısır darbesinden sonra resmen gerçek olmuştur. 1950 ve 60'lar boyunca monarşiler birbiri ardınca devrilmiş, yeni gelen rejimler "anti-emperyalist" karakterleriyle Sovyetler Birliği'nin bölgedeki müttefikleri haline gelmişlerdir.

Soğuk Savaş yıllarında Ortadoğu siyasetini etkileyen en önemli olay İsrail'in kuruluşu ve ardından gelen Arap-İsrail çatışması olmuştur. Şuna da değinmekte yarar var, 1952'de Mısır'da gerçekleşen iktidar değişikliğinde 1948 yılındaki Arap-İsrail savaşında Arapların aldığı yenilginin payı büyüktür. Esasında Sovyetler Birliği İsrail'i ilk tanıyan devletlerden olsa da, Tel Aviv yönetiminin Amerikan yanlısı tutumları ve Arap dünyasında başlayan Batı ve İsrail karşıtı siyasi ortam, SSCB'nin politika değişikliğine giderek İsrail karşıtı bir tutum takınmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Ortadoğu'daki en önemli Sovyet müttefiki Mısır olsa da, Suriye 1950'lerde önce Çekoslovakya'dan yaptığı silah alımı yoluyla Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkiye başlamış, yine bu dönemde Sovyetler Birliği'yle de askeri ve ekonomik ilişkiler kurmuştur. Ancak, Suriye esas olarak, 1966'da BAAS'ın iktidara gelişinin ardından Moskova nezdinde önem kazanmaya başlamıştır. 1967 savaşı öncesi ve sonrasında önemli miktarda Sovyet askeri ekipmanı hem Mısır'a hem de Suriye'ye satılmıştır. 1971 yılında Tartus'ta bir donanma üssü elde eden SSCB, bu üs sayesinde hem Suriye'de, hem Ortadoğu'da hem Doğu Akdeniz'de hakimiyetini pekiştirme çabasına girmiştir. 1970'lerin sonundaki Camp David süreci ve Mısır-İsrail uzlaşması

yalnızca Arap dünyasında tepkilere neden olmakla kalmamış aynı zamanda SSCB'nin de tepkisini çekmiştir. Bu gelişmeden sonra Suriye, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiki haline gelmiştir.

Sovyetler Birliği hem silah satışı hem de diğer ekonomik faaliyetler açısından Suriye'yi önemli bir pazar olarak görmüştür. Baraj, yol, fabrika gibi altyapı ve sanayi tesisleri Sovyet finansman ve mühendisleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu yakın ekonomik ilişkiler Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un Genel Sekreter olmasına kadar evam etmiş, Gorbaçov'la birlikte Suriye'ye yapılan ekonomik yatırım ve yardımlarda önemli oranda düşüş yaşanmıştır. Zira, Gorbaçov iktidarı SSCB içinde yapmak istediği reformlar dolayısıyla dış yardımları kısıtlamıştır. Ayrıca Gorbaçov İsrail'le de ilişkileri yeniden tesis etmiştir. İlişkilerin seviyesindeki bu düşüşe rağmen, Tartus'taki Sovyet donanma üssü varlığını devam ettirmiş ve elbette Suriye Moskova açısından siyasi olarak önem taşımaya devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması süreci ve sonrasında Ortadoğu'da ABD eliyle yeni bir düzen kurma girişimleri yaşanmıştır. İç çalkantılarla boğuşan Sovyet yönetimi 1991'deki Körfez Krizi esnasında barışçıl çözüm çabalarında bulunsa da, BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'a yönelik alınan yaptırım kararlarına destek vermiş ve ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Saddam güçlerine karşı askeri müdahalesini engelleyememiştir. I. Körfez Savaşı bölgedeki Sovyet etkisinin ciddi ölçüde azaldığını gösterir niteliktedir. Zira, Moskova yakın ilişkilere sahip olduğu ve önemli ekonomik yatırımlarının bulunduğu Irak'ın bombalanması ve ambargoya tabi tutulmasını engelleyememiştir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra kurulan Rusya Federasyonu kuruluş yıllarında içerideki ekonomik ve siyasi kriz ve yeniden yapılanmayla uğraştığından genel olarak Batı yanlısı ve Atlantikçi bir dış politika izlemiştir. Bu dönemde "Yakın Çevre" olarak

adlandırılan eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın etkisini güçlendirmek dış politikanın başlıca hedefi haline gelmiştir. Dolayısıyla, bu dönemde Ortadoğu dış politikada ikincil öneme sahip bir bölge olmuştur. Hatta Ortadoğu'da Irak ve İran'a yönelik Amerikan politikalarına kısmen destek verilmiştir. Bu durum Rusya içinde Yeltsin yönetimine yönelik eleştirilere neden olmuştur. Ancak, Suriye'yle ilişkiler askeri ve ekonomik düzeylerde devam etmiş, biri 1994 diğer 1996 yılında olmak üzere iki askeri anlaşma imzalanmıştır.

Yeltsin'in 1999 yılının sonunda sağlık sorunlarını gerekçe göstererek Devlet Başkanlığı görevini Vladimir Putin'e bırakması Rusya'da yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır. Eski bir KGB ajanı olan Putin, Rus devlet adamı Yevgeni Primakov'un görüşlerini temel dış politika prensipleri olarak benimsemiştir. Buna göre, Rusya "Yeni Dünya Düzeni"nde ABD'nin yanında bir oyun kurucu olarak var olacaktır, yani Amerikan tek kutupluluğu değil işbirliğine dayalı bir çok kutupluluk uluslararası ilişkilere hakim olmalıdır. Yine de Putin, iktidarının ilk yıllarında iç düzeni sağlamayı esas amaç haline getirmiş, bürokrasi üzerinde denetim sağlamış ve Çeçenistan sorununu çözme yönünde adımlar atmıştır. Dolayısıyla, uluslararası ilişkilerde büyük aktör olma amacını zamana yayarak gerçekleştirmeye çalışmıştır.

XXI. yüzyıla girilirken uluslararası ilişkilerdeki belki de en önemli gelişme 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleştirilen terör saldırılarıdır. Saldırıların akabinde dönemin ABD Başkanı George W. Bush teröre karşı savaş başlatmış ve NATO desteğiyle Afganistan'a bir operasyon gerçekleştirilmiştir. Amerika'nın teröre karşı savaşına açıktan destek veren Putin'in eli Çeçenistan konusunda rahatlamıştır. Rus yönetimi ayrıca NATO uçaklarına hava sahasını açmış, böylece terörle mücadele konusunda ABD ile işbirliği yapmıştır.

Tüm bu olumlu havanın 2003 yılında değişmeye başladığını söylemek mümkündür. Zira, o yıl Rusya'nın "Yakın Çevre"sindeki ülkelerden Gürcistan'da iktidar değişikliği olmuş, Ortadoğu özelinde ise hem bölgesel hem de küresel politikayı kökünden etkileyecek ABD'nin Irak işgali gerçekleşmiştir. Saddam'ın elinde kitle imha silahları bulunduğu gerekçesiyle Irak'a yönelik başlatılan operasyon üç hafta kısa bir süre içinde Saddam'ın iktidardan düşmesine neden olsa da, sonrasındaki süreçte Irak bir kaosa sürüklenmiştir. Ayrıca, Washington yönetiminin BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın tek taraflı olarak gerçekleştirdiği bu eylem başta Rusya olmak üzere pek çok ülke tarafından uluslararası hukukun ihlali olarak değerlendirilmiştir. Bu işgal neticesinde Rusya'nın Irak'taki etkisi çok ağır bir darbe yemiştir. Bu ülkeyle yakın ekonomik ilişkileri olan Rus yönetiminin, Amerikan işgalini yalnızca uluslararası hukukun ihlali açısından değil aynı zamanda kendi çıkarlarının yok olması açısından da değerlendirdiğini eklemek gerekmektedir.

2000'li yıllarla birlikte toparlanan Rusya, ABD'nin yukarıda ifade edilen tek taraflı politik yaklaşımlarına tepki göstermeye başlamış ve Ortadoğu'da yeniden etkinlik kurma çabası içine girmiştir. Bu bağlamda, çalışmada da ifade edildiği üzere Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 2005 yılında gerçekleştirdiği Moskova ziyareti esnasında bu devletin Sovyetler Birliği döneminden kalan borcunun büyük bir kısmını silmiştir. Bu ziyaret SSCB'nin yıkılışından sonra iki ülke arasında alt düzeyde seyreden ilişkilerin yeniden toparlanmasına vesile olmuştur.

Çalışmada da ifade edildiği üzere, Rusya Federasyonu Putin'in ikinci devlet başkanlığı döneminde, 2004-2008 yılları arasında, daha pro-aktif bir dış politika izlemiştir. Bu dönemde, yine yukarıda bahsedilen Münih Konferansı'ndaki konuşmada Putin'in çok kutupluluğa yaptığı vurgu önemlidir. Bu vurgunun eyleme geçmiş en önemli tezahürünü ise 2008 yılının Ağustos ayında, Dimitri Medvedev devlet başkanıyken, Rusya'nın

Gürcistan'a yaptığı müdahalede görmekteyiz. Gürcistan'a yapılan müdahaleden bu çalışmada bahsedilmesinin nedeni, Rusya'nın Arap Baharı'yla birlikte Suriye'de çok net bir biçimde göreceğimiz çok kutupluluk yaklaşımının ilk ve en önemli uygulandığı yer olmasıdır.

Suriye'deki rejim karşıtı protestolarda müttefiki Esad rejiminin yanında duran ve askeri, siyasi, ekonomik kısacası her anlamda Şam'ı destekleyen Rusya, esas olarak Tunus'ta ilk ayaklanmalar çıktığında göstericilerin haklı taleplerde bulunduklarını belirtmiştir. Ancak isyan dalgası Libya ve Suriye gibi Moskova'ya daha yakın rejimlere sıçrayınca Rus yönetimi söylem değiştirmeye başlamıştır. Hiç şüphesiz, Rusya'nın özellikle Suriye konusundaki bu "uzlaşmaz" tutumunun altında Libya'da ABD ve Batılı müttefikleri tarafından "kandırılmış" olması önemli bir veri teşkil etse de, Medvedev ve Putin arasındaki politika yapım metodlarındaki farklılık da bir önem taşımaktadır. Zira, Putin Başbakanlığı döneminde Libya'ya gerçekleşen NATO müdahalesini bir "Haçlı Seferi" olarak nitelendirmişse de, Moskova BM Güvenlik Konseyi'nde Libya konusunda alınan kararları veto etmemiştir. Politika değişikliği konusundaki bir başka nokta da şudur, Tunus'ta ciddi ekonomik yatırımları bulunmayan Rusya, Libya ve Suriye'de önemli yatırımlara sahipti. Ayrıca Suriye'nin Tartus kentindeki donanma üssünün muhtemel bir rejim değişikliğindeki kaderi konusundaki belirsizlik, Moskova'yı Suriye'de aktif bir politika yöneltmeye itmiştir.

Suriye'deki iç savaş ve bu iç savaş konusunda Batı'yla görüş ayrılıkları sürerken, Ukrayna'da başlayan hükümet karşıtı gösteriler sonucunda Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç'in iktidardan düşmesi küresel güç mücadelesinde yeni bir sayfa açılmasına neden olmuştur. Takip eden süreçte, 16 Mart 2014 tarihinde Kırım'da bir referandum gerçekleştirilmiş ve Rusya'ya katılma kararının çıkması üzerine Kırım Rusya tarafından asker çıkarmak suretiyle ilhak edilmiştir. Elbette bu ilhaka uluslararası toplumun tepkisi

sert olmuş ve Rusya'ya yönelik yaptırımlar uygulanmaya başlamıştır. Bu konunun Suriye'deki krizi anlamak açısından önemi ise, ABD ile Rusya arasındaki güç mücadelesinde gerginliğin iyice tırmanması ve Rusya'nın çıkarlarını koruma noktasında gerekirse, Gürcistan'da olduğu gibi, askeri müdahale yapabileceğini göstermesidir. Nitekim, uluslararası toplumda Ukrayna krizi ve Rusya'ya yönelik yaptırımların yoğun olarak konuşulduğu bir dönemde 30 Eylül 2015 tarihinde Rusya Şam yönetiminin çağrısıyla bu kez Suriye'de askeri operasyonlar gerçekleştirmeye başlamıştır.

Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahalesi muhalifler lehine değişen dengeyi zaman içinde Esad yönetimi lehine çevirmiş ve Halep gibi önemli bir şehir muhaliflerden temizlenmiştir. Ayrıca Rusya IŞİD'le de etkin mücadele ederek bu örgütün hem Suriye rejimine hem de Kafkasya'da kendisine yönelik daha büyük bir tehdit olmasını egelleme çabası içinde olmuştur. Eş zamanlı olarak Kuzey Kafkasya bölgesinde de operasyonlar yürüten Rus güvenlik güçleri, olası bir yeni Kafkas ayaklanmasını engellemiştir.

Rusya Federasyonu Suriye'deki operasyonlarını yürütmek için Hmeymim Askeri Üssü'nü kullanmıştır. Halihazırda Tartus'ta bir deniz üssü bulunan Rusya Hmeymim Üssü'yle Suriye'de bir de hava üssüne sahip olmuştur. Yine, iç savaş ve askeri müdahalesi boyunca Suriye hükümetine silah satmaya devam eden Rusya, krizi bir nevi fırsata çevirmesini bilmiştir. Hem askeri üs edinme noktasında doğrudan varlığını arttırmış hem de silah satışı yaparak para kazanmıştır. Ayrıca, Rus silahlarının Suriye'de görücüye çıkması özellikle Ortadoğu'da Rusya için yeni pazarlar açılması anlamına gelmiştir.

Moskova'nın Suriye krizine yönelik politikasını yalnızca askeri müdahale ya da silah satışı olarak görmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Rusya ayrıca, son bölümde de ifade edildiği üzere Suriye'de savaşan taraflar arasında müzakerelerin yapılması için

arabuluculuk çabalarının içine de girmiştir. Moskova'da hem Esad yönetimi hem de muhaliflerle görüşmeler yapsa da yapıcı bir çözüme ulaşmaktan uzak kalan Rusya'nın çabaları Cenevre, Astana ve Soçi'de düzenlenen barış görüşmelerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle Astana'da Suriye krizinin iki önemli bölgesel aktörü Türkiye ve İran'la birlikte çözüm çabalarına girişen Rusya, ABD ve AB'yi oyun dışına itmiştir.

Rusya'nın son dönemde Suriye'de bu denli etkin olmasında pek çok uzmana göre Obama yönetiminin Suriye konusundaki kararsız politikaları da etkili olmuştur. Zira, Obama yönetimi kimyasal silah kullanımını kırmızı çizgi olarak beyan etse de özellikle 2013 yılının Ağustos ayında Doğu Guta'da gerçekleştirilen kimyasal silah saldırısının ardından askeri müdahale konusunda temkinli davranmış ve Rusya'nın da çabasıyla kriz diplomatik yollardan çözülmüştür. Ancak, Donald Trump'ın ABD'de Başkanlık görevine gelmesinin ardından Amerika'nın Suriye politikası daha aktif bir hale gelmiştir. Nitekim, Obama döneminde IŞİD'le mücadele ön planda olmuş, Esad güçlerine karşı herhangi bir operasyon gerçekleştirilmemiştir. Lakin, Trump yönetimi bilhassa kimyasal silah kullanımı konusunda daha hassas olduğunu ve bu silahların kullanılmasına askeri karşılık vereceğini 2017 Nisan'ında İdlib'de gerçekleşen kimyasal saldırı sonrasında Esad güçlerini bombalayarak göstermiştir. Ayrıca, Rusya'nın hem Ortadoğu'da hem de dünyada artan etkisinden rahatsızlık duyan Trump yönetimi yeni ulusal savunma stratejisinde Çin'in yanında Rusya'yı da en büyük tehdit olarak belirtmiştir.

Bu çalışmada, Rusya'nın Suriye'de yürüttüğü politikaların tarihsel gelişmi ele alınmıştır. Ele alınırken de öncelikle Arap Baharı'nda krizler yaşayan ülkelerin tarihsel gelişimleri anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma boyunca gerek Çarlık Rusyası döneminde, gerek Sovyetler Birliği döneminde gerekse Rusya Federasyonu döneminde Rus yönetiminin dış politikasını etkileyen temel unsurun çıkar olduğu ifade edilmeye

çalışılmış, bu yapılırken de uluslararası konjonktür ve küresel güç mücadelesi anlatılarak bu dizge üzerinden Moskova'nın dış politikası anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada yoğunluğun Arap Baharı dönemine verilmesi, Ortadoğu'daki bu sürecin tüm dünyayı etkilediği gerçeğinden kaynaklanmaktadır. En basitinden mülteci krizi bile Arap Baharı'nın küresel etkilerinin boyutunu gösterir niteliktedir. Bu güncel meselede Rusya'nın aktif varlığından dolayı çalışmanın yoğunluğu Arap Baharı sürecine yöneltilmiştir. Bu çalışmada giriş bölümünde yöneltilen "Rusya neden Suriye'dedir ve mevcut politikalarının tarihsel kökenleri nelerdir?" sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Çalışmada ele alınan veriler ve ulaşılan sonuçlar neticesinde bu soruya verilebilecek yanıt ise, Rusya'nın çıkarlarını korumak ve ABD'nin başını çektiği Batılı güçlerle ekonomik ve siyasi olarak güç mücadelesine girmek için Suriye'de olduğudur. Ayrıca bu çıkarlar ve güç mücadelesi yeni bir olgu da değildir, bilakis Çarlık Rusyası döneminde değin uzanmaktadır. Bu çalışmada, Rusya'nın Suriye'deki etkin pozisyonu ele alınırken zaman aralığı olarak 2012-2018 yılları seçilmiştir. Çünkü bu dönem Putin'in yeniden devlet başkanı olduğu ve Rusya'nın Suriye krizine doğrudan müdahil olduğu dönemdir. Ayrıca Suriye'de 2011 yılında başlayan kriz 2012 yılından itibaren bir iç savaşa dönüşmüştür.

Suriye'deki kriz ve çatışma 2018 yılına gelindiğinde halen devam etmekte ve henüz nihayete erecek gibi gözükmemektedir. Son dönemde özellikle İdlib ve Deyr ez Zor'da çatışmalar yoğunlaşmış, bunun yanı sıra Türkiye PYD denetimindeki Afrin'e yönelik operasyona başlamıştır. Suriye resmen bir siyasi hesaplaşma sahasına dönmüş durumdadır. Bu çalışmanın son bölümünde de ifade edildiği gibi 8 Şubat 2018 tarihinde Deyr ez Zor'da Amerikan uçaklarının rejim yanlısı güçleri vurması Suriye'deki büyük güç mücadelesinin bir neticesidir. Bu olaylardan da görüldüğü üzere, Suriye vekalet savaşlarına sahne olmakta ve özellikle iki büyük güç Rusya ve ABD bu ülkede kıyasıya bir biçimde etki mücadelesi vermektedir.

Sözün özü, Rusya tarih boyunca Suriye'de etkili olma çabası içine girmiş, SSCB döneminde doruk noktasına ulaşan bu etki Gorbaçov dönemiyle azalmıştır. 1991'den itibaren uluslararası arenada kaybettiği etkinliği 2000'li yıllarla birlikte yeniden kazanmaya başlamıştır. Çok kutupluluk yaklaşımıyla dış politika yapımı Rusya'nın ABD ile güç mücadelesine girmesini kaçınılmaz kılmıştır. Suriye İç Savaşı'na Esad yönetimi yanında gerçekleştirdiği askeri müdahale Moskova'nın uluslararası politikada yeniden büyük bir oyuncu olduğunu tüm dünyaya gösterir niteliktedir. Elbette, Sovyetler Birliği döneminden farklı olarak ideolojik bir boyut taşımayan Rus dış politikasının hangi noktaya evrileceği uluslararası konjonktüre de son derece bağlıdır. Ancak şu anda hiç şüphe yok ki Suriye'de en önemli aktör Rusya'dır ve adeta Sovyetler Birliği döneminde bu ülkede sahip olduğu nüfuzunu yeniden kazanmıştır.

Sonuç olarak, Rusya'nın Suriye politikasını yalnızca Ortadoğu'ya yönelik bir politika olarak değil, 2008 yılından itibaren ABD'nin başını çektiği Batı'ya karşı bir hegemonya mücadelesi olarak görmek gerekmektedir. Zaten Ukrayna meselesinden dolayı uluslararası toplum tarafından adeta tecrit edilmiş olan Rusya Ortadoğu'da etkin olarak bu tecrit durumunu kırmak ve ABD ile hegemonya mücadelesinde elini güçlendirmek istemektedir. Ayrıca yine, özellikle Suriye'de Rus şirketlerin yaptığı yatırımlar, diğer bölge ülkelerine yapılan silah satışları, son dönemde İsrail'in Rusya'yla kurmaya çalıştığı yakın ilişki bu tezi ispatlar niteliktedir.

Adı ve Soyadı: Arda ERGUN

Danışmanı: Prof. Dr. Erel TELLAL

Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans, 2018

Alanı: Uluslararası İlişkiler

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ortadoğu, Arap Baharı, Suriye, SSCB, Büyük Güç Mücadelesi

ÖZ

TARİHSEL BAĞLAM İÇİNDE RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASI (2012-2018)

Suriye'nin bulunduğu Ortadoğu bölgesi tarih boyunca büyük devletlerin kurulduğu, üzerinde büyük mücadelelerin yaşandığı bir yerdir. Bölgenin coğrafi konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar tarih boyunca büyük güçlerin hep ilgisini çekmiştir. XXI. yüzyılın başında ise ABD'nin 2003 yılında Irak'a gerçekleştirdiği müdahale Soğuk Savaş sonrasında bölgede yeniden bir büyük güç mücadelesinin başlamasına neden olmuştur. Özellikle, "Arap Baharı" olarak adlandırılan, Arap dünyasının neredeyse genelinde mevcut rejimlere karşı gerçekleşen protestolar Suriye, Yemen ve Libya'da iç savaşa dönüşmüştür. Çalışmanın ilk bölümünde bu ayaklanmaların en çok etkilediği ülkeler olan Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye'deki tarihsel gelişim süreci, ayaklanmalar, çatışma ve darbeler nedenleriyle birlikte ele alınacaktır. Bu çalışmanın esas konusu olan Rusya'nın Suriye'ye yönelik politikası, tarihsel bağlam içerisinde, Ortadoğu bölgesiyle bağlantılı olarak ele alınmış ve Suriye'deki rejim karşıtı ayaklanmalara kadar olan süreç değerlendirilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise 2011 yılında Suriye'de başlayan ve kısa süre içerisinde bir iç savaşa dönüşen süreçte Rusya'nın Şam yönetimine ve Beşar Esad'a olan desteğinin nedenleri anlatılarak, bu

desteğin esas sebepleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Tüm bu konular ele alınırken esas olarak ABD ile giriştiği büyük güç mücadelesinin Rusya'nın politikalarını doğrudan etkilediği ve Moskova yönetiminin realist bir yaklaşım benimsediği tezi üzerinde durulmuştur.

Name and Surname: Arda ERGUN

Supervisor: Prof. Erel TELLAL

Kind and Date: Master, 2018

Major: International Relations

Key Words: Russia, Middle East, Arab Spring, Syria, USSR, Great Power Struggle

ABSTRACT

RUSSIAN POLICY TOWARDS SYRIA IN HISTORICAL CONTEXT (2012-2018)

The Middle East, in which Syria is located, is a region hosted to many great civilizations and faced with many power struggles. Region's geographical position and natural resources exicted attention of great powers throughout the history. At the beginning of the XXI. century, the US intervention to Iraq in 2003 caused to start of a great power struggle again after the Cold War. Especially, the protests, called "the Arab Spring", almost against all regimes in the Arab World, has evolved to civil wars in Syria, Yemen and Libya. In the first chapter of this work; protests, coups and civil wars in Tunisia, Egypt, Libya, Yemen, Bahrain and Syria the countries which are mostly affected of "Arab Spring", will be discussed with their reasons. The main theme of this work, which is Russian foreign policy towards Syria, will be discussed in historical context, and its relation with the Middle East region until the anti-regime protests in Syria. In the third and the last chapter Russia's support's reasons to Damascus regime and Bashar al Assad, during the process of evolving the protests started in 2011 to a civil war, will be discussed. In discussing all those topics thesis, basically, will claim

that Russia's policies are directly affected by the struggle with the US and because of that Moscow embraced an approach of the realistic view.

KAYNAKÇA

"10 Soruda Yasemin Devrimi", **T24**, 17.01.2011, **http://t24.com.tr/haber/10-soruda-yasemindevrimi,122537**, (erişim: 30.09.2017).

"252 günlük operasyon bitti! Musul, DEAŞ'tan temizlendi!", **SABAH**, 29.06.2017, **http://www.sabah.com.tr/dunya/2017/06/29/252-gunluk-operasyon-bitti-musul-deastan-temizlendi**, (erişim: 01.10.2017).

"2 Şubat 1982: Esad diktatörlüğü Hama'da katliam yaptı", **marksist.org**, 02.02.2015, **http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/634/2-Subat-1982:-Esad-diktatorlugu-Hama%E2%80%99da-katliam-yapti**, (erişim: 10.03.2017).

"70th session of the UN General Assembly", **Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation**, 28.09.2015, **http://en.kremlin.ru/events/president/news/50385**, (erişim: 05.02.2018).

"8 ISIS targets hit during 20 combat flights in Syria – Russian military", **Russia Today**, 30.09.2015, **https://www.rt.com/news/317101-russia-isis-strikes-intelligence/**, (erişim: 05.02.2018).

"ABD Esad yanlısı güçleri vurdu: 100'den fazla ölü", **NTV**, 08.02.2018, **https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-esad-yanlisi-gucleri-vurdu-100den-fazla-olu,bBaRlORyAUWPigLLmwXevQ**, (erişim: 08.02.2018).

AIDINOV, Murad, **2000 Yılından Sonra Rusya'nın Ortadoğu Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Prof.Dr. Çağrı Erhan), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler), 2013.

AĞIR, Osman, TAKAR, Meram, "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı", **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, 2016, s. 285-306.

AKŞİN, Sina, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, , 2015.

ALNIAK, M. Oktay, BOLAT, Pelin, "Uluslararası Enerji Politikaları Çerçevesinde Suriye Krizi", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, (der) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Basım, 2016, ss. 523-534.

AL-SAADI, Salam, "Russia's Long-Term Aims in Syria", **Carnegie Endowment for International Peace**, 06.10.2015, **http://carnegieendowment.org/sada/61521**, (erişim: 25.01.2018).

AMIN, Samir, **Mısır'da Sosyalizm**, Çev.Bilgin Yav, Ankara, Kaynak yayınları, 2016.

ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 6. Baskı, Bursa, Dora Yayıncılık, 2014.

ARI, Tayyar, "Yemen'de Arap Baharı'ndan Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devlete mi?", **SDE Bakış**, No: 8, Mart 2015.

"Astana Görüşmeleri", **ORSAM Ortadoğu Analiz, http://www.orsam.org.tr/files/OA/79/3_info1.pdf.** (erişim: 11.02.2018).

"Aşiretler Ülkesi Libya", **Al Jazeera Türk**, 17.02.2014, **http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/asiretler-ulkesi-libya**, (erişim: 01.10.2017).

ATABEY, Figen, "Hatay'ın Anavatan'a Katılma Süreci", **AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 7, Temmuz 2015, ss. 192-209.

ATAMAN, Muhittin, "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", **SETA Rapor**, No:6, Nisan 2012, ss. 4-57.

"Attacks on Ghouta: Analysis of Alleged Use of Chemical Weapons in Syria", **HRW**, 10.09.2013, **https://www.hrw.org/report/2013/09/10/attacks-ghouta/analysis-alleged-use-chemical-weapons-syria**, (erişim: 03.03.2018).

AYDIN, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2004, ss. 33-60.

AYDIN, Ebru, "Suudi Arabistan'ın Yemen Operasyonu", **Ankara Strateji Enstitüsü Analiz**, No: 2015-7, Haziran 2015, ss. 7-33.

AYHAN, Veysel, **Arap Baharı: İsyanlar, Devrimler ve Değişim**, 1. Baskı, Bursa, MKM Yayınları, 2012.

AYHAN, Veysel, "Yemen'de İç Savaş: Aktörler, Amaçlar ve Bölgesel Etkiler Bağlamında Bir Analiz", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 10, , Ekim 2009, ss. 41-50.

AYHAN, Veysel, Tür, Özlem, **Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler**, Bursa, Dora yayınları, 2009.

"Bahrain" **CIA Factbook**, **https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ba.html**, (erişim: 24.02.2017).

"Barack Obama'nın 4 yıllık Suriye politikası" **TRT Haber**, 2 Ekim 2015, **http://www.trthaber.com/haber/dunya/barack-obamanin-4-yillik-suriye-politikasi-**206565.html, (erişim: 26.03.2017).

BASSAM, Laila, MCDOWALL, Angus, "Syrian army, allies, take last IS stronghold in Syria: commander", **Reuters**, 08.11.2017, **https://www.reuters.com/article/us-**

mideast-crisis-islamic-state/syrian-army-allies-take-last-is-stronghold-in-syria-commander-idUSKBN1D81NM, (erişim: 08.02.2018).

BIRNBAUM, Michael, "The secret pact between Russia and Syria that gives Moscow carte blanche", **The Washington Post**, 15.01.2016, **https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/01/15/the-secret-pact-between-russia-and-syria-that-gives-moscow-carte-blanche/?utm_term=.1ec085afb020,** (erişim: 27.01.2018).

BLANK, Stephen J., "Russian Strategy and Policy in the Middle East", **Israel Journal of Foreign Affairs,** Volume: VIII, No: 2, 2014, ss. 9-23.

BORGER, Julian, WINTOUR, Patrick, "Russia calls on Syria to hand over chemical weapons", **The Guardian**, 09.09.2013, **https://www.theguardian.com/world/2013/sep/09/russia-syria-hand-over-chemical-weapons**, (erişim: 03.02.2018).

BOZ, Gülsüm, "Obama'nın Ortadoğu Politikasıyla Şekillenen 'ABD'nin Suriye Politikası'", içinde **Suriye'deki Aktörlerin Denge Arayışı**, **Ankara Stratejik Enstitüsü Rapor**, No: 2016-1, Mart, 2016, ss. 7-12.

BRUMFIELD, Ben, "U.S. ship to destroy last of Syria's declared chemical weapons", **CNN**, 03.07.2014, **http://edition.cnn.com/2014/07/02/world/meast/syria-chemical-weapons/index.html**, (erişim: 05.02.2018).

BRYANSKI, Gleb, "Putin likens U.N. Libya resolution to crusades", **Reuters**, 21.03.2011, **https://www.reuters.com/article/us-libya-russia/putin-likens-u-n-libya-resolution-to-crusades-idUSTRE72K3JR20110321**, (erişim: 11.01.2018).

"Bu da sedir devrimi" **Hürriyet**, 02.03.2005, **http://www.hurriyet.com.tr/bu-da-sedir-devrimi-300594**, (erişim: 13.03.2017).

BÜYÜKAKINCI, Erhan, "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna** (der.) Erhan Büyükakıncı, Ankara, 2004, ss. 137-163.

CANKARA, Pınar Özden, Cankara, Yavuz, "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 15, Mayıs 2007, ss. 193-212.

CAŞIN, Mesut Hakkı, Derman, Giray Saynur, **Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar,** Ankara, SRT Yayınları, 2016,

CEVİZ, Nurettin, "Libya Tarihine Kısa Bir Bakış", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 27, ss. 80-90.

Chatham House, "Rusya'nın Ortadoğu Politikası: Motivasyonlar ve Yöntemler 1. Bölüm," **Turque Diplomatique**, Nisan 2018, ss. 8-9.

CHRISTIE, Edward Hunter, "Kırım'ın ilhakından sonraki yaptırımlar işe yaradı mı?", **NATO Dergisi**, (tarih yok) **https://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/TR/index.htm**, (erişim: 07.02.2018).

CLEVELAND, William L., **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, 2. Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2015.

CORDESMAN, Anthony H., "Russia in Syria: Hybrid Political Warfare", **CSIS**, 23 Eylül 2015, **https://www.csis.org/analysis/russia-syria-hybrid-political-warfare**, (erişim: 30.01.2017).

ÇAĞ, Galip, Eker, Sami, "Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Strateji Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 57-72.

ÇALIŞKAN, Burak, "Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi", **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Araştırma** No: 14, 2015, ss. 1-10.

ÇETİNKAYA, Y. Doğan, "Kalın Çizgilerle Ortadoğu Tarihinde Direniş ve Toplumsal/Siyasal Aktörler (1798-2011)", **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, (der.) Y. Doğan Çetinkaya, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, ss. 13-62.

ÇOLAK, Kamil, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, No: 2, 2008, ss. 141-183.

DAVYDKOV, Robert, Fomin, Oleg, **Sovyetler Birliği ve Ortadoğu**, Çev. Levent Oğuz, İstanbul, Amaç Yayıncılık, 1988.

DAYI, Esin, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 19, 2002, ss. 331-340.

DE CARBONNEL, Alissa, "Russia, France at loggerheads over Syria report", **Mail & Guardian**, 17.09.2013, **https://mg.co.za/article/2013-09-17-russia-france-at-loggerheads-over-syria-finding**, (erişim: 03.02.2018).

"Declaration by the High Representative on behalf of the European Union on Syria and the situation in Aleppo", **European Council Council of the European Union**, 18.08.2016, **http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/08/18/declaration-mogherini-on-syria-and-aleppo/**, (erişim: 07.02.2018).

DEKEL, Udi, MAGEN, Zvi, "Russian Involvement in Syria: What has Changed, and the Significance for Israel", **INSS Insight**, No: 752, 07.10.2015, **http://www.inss.org.il/publication/russian-involvement-in-syria-what-has-changed-and-the-significance-for-israel/**, (erişim: 08.02.2018).

DERSAN Orhan, Duygu, "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1-2, 2013, ss. 17-29.

DONALDSON, Robert H., Joseph L. Nogee, **The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests**, 3. Baskı, New York, M. E. Sharpee, 2005.

DONATI, Jessica, PAYNE, Julia, "How Russia, Iran keep fuel flowing to Syria" **Reuters**, 26.04.2012, **https://www.reuters.com/article/us-syria-russia-iran/how-russia-iran-keep-fuel-flowing-to-syria-idUSBRE83P0GE20120426**, (erişim: 01.02.2018).

"DSG duyurdu: Rakka operasyonu başladı", **Diken**, 06.06.2017, **http://www.diken.com.tr/dsg-duyurdu-rakka-operasyonu-basladi/**, (erişim: 01.10.2017).

DUGIN, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Çev. Vügar İmanov, 9. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2016.

DUMAN, Sabit, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, ss. 313-332.

"Dünden Bugüne Soçi ve Tüm Suriye Zirveleri(Kronolojik)", **Stratejik Ortak**, 31.01.2018, **https://www.stratejikortak.com/2018/01/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html,** (erişim: 12.02.2018).

DWAN, Bemi, "Franklin Roosevelt's Four Global Policemen Of World Peace", 27.12.2016, **https://www.headstuff.org/history/franklin-roosevelt-four-policemen/**, (erişim: 29.01.2018).

EFEGİL, Ertan, "Ortadoğu'daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 59, Kasım 2013, ss. 10-22.,

ELLISON, Danielle, "FPI Bulletin: Saudi Arabia and Syrian Civil War", **The Foreign Policy Initiative**, 15.04.2016, **http://www.foreignpolicyi.org/content/fpi-bulletin-saudi-arabia-and-syrian-civil-war**, (erişim: 11.03.2017).

ERDEMOL, Mustafa K., "Soçi Zirvesi önemliydi ancak başarısız oldu", **Birgün**, 01.02.2018, **https://www.birgun.net/haber-detay/soci-zirvesi-onemliydi-ancak-basarisiz-oldu-202562.html**, (erişim: 12.02.2018).

ERHAN, Çağrı, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, (der.) Baskın Oran, 18. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, ss. 522-575.

ERİŞEN, Cengiz, "Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, (der.) Erhan Büyükakıncı, Ankara, Phoneix Yayınevi, 2004, ss. 165-194.

ERŞEN, Emre, "Rusya'nın Arap Baharı Politikası" , **Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler**, (der.) Armağan Gözakman, Perihan Paksoy, 1. Baskı, Ankara, Detay yayıncılık, 2014, ss. 115-135.

ERTAN, Fikret, "Medvedev doktrini; Putin pratiği...", **Haberrus**, 11 Mayıs 2010, **http://haberrus.com/blog/fikret-ertan/2010/05/11/medvedev-doktrini-putin-pratigi---.html**, (erişim: 11.02.2017).

ERYILMAZ, Selçuk, **Arap Baharı Sürecinde Rusya'nın Suriye Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Efe Çaman), İstanbul, (Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler), 2014, 171 s.

FIRAT, Melek, "Baas Hareketi", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, (der.) Baskın Oran, 18. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 785.

"Foreign Ministry statement on US military action in Syria on April 7, 2017", **Ministerstvo İnnostrannih Del Rossiyskoy Federatsii**, 07.04.2017, **http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2717798?p_p_id=101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw&_101_INSTANCE_cKNonkJE02Bw_languageId=en_GB**, (erişim: 07.02.2018).

GALİ, İgor, GROMOV, V. İ., VASİLYEV, G. A., ŞENİN, O. S., Sovyetler Birliği Neden/Nasıl Yıkıldı, çev ve der.. Arif Berberoğlu, Ankara, Phoneix Yayınları, 2008, 182 s.

GALPIN, Richard, "Russian arms shipments bolster Syria's embattled Assad", **BBC**, 30.01.2012, **http://www.bbc.com/news/world-middle-east-16797818**, (erişim: 01.02.2018).

GELVIN, James L., "Arap İsyanlarını Anlamak", **Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm**, (der.) Y. Doğan Çetinkaya, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, ss. 63-88.

GOODENOUGH, Patrick, "Russia, China Accuse West of Exceeding UN Resolution, Making Libyan Crisis Worse", **cnsnews.com**, 29.03.2011, **https://www.cnsnews.com/news/article/russia-china-accuse-west-exceeding-un-resolution-making-libyan-crisis-worse**, (erişim: 29.12.2017).

GORBAÇOV, Mihail, **SBKP MK 27. Kongre Siyasal Raporu**, Çev. Fikret Arslan, İstanbul, Sorun Yayınları, 1987, 160 s.

GORDON, Michael R., COOPER, Helene, SHEAR, Michael D., "Dozens of U.S. Missiles Hit Air Base in Syria", **The New York Times**, 06.04.2017, **https://www.nytimes.com/2017/04/06/world/middleeast/us-said-to-weigh-military-responses-to-syrian-chemical-attack.html,** (erişim: 07.02.2018).

GÖKCAN, Özkan, "Rusya'nın Suriye Politikasını Anlamak" **Birgün**, 15.02.2016, **http://www.birgun.net/haber-detay/rusya-nin-suriye-politikasini-anlamak-103822.html**, (erişim: 05.02.2017).

GRAEBNER, Norman A., "Cold War Origins and the Continuing Debate: A review of the Literature", **The Conduct of Soviet Foreign Policy**, (der.) Erik P. Hoffman, Frederic J. Fleron Jr, 2. Baskı, New York, Aldine Publishing Company, 1980, 761 s.

GROMYKO, Andrei, **Memories**, çev. Harold Shukman, Londra, Hutchinson Ltd., 1989.

GÜLEÇ, Merve Gülçin, "Arap Baharı Nedir?", **TUİÇ Akademi**, 14.06.2012, **http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-nedir/**, (erişim: 02.09.2018).

HAHN, Gordon, "The Islamic State Splits the Caucasus Emirate", **Fair Observer**, 23.01.2015, **https://www.fairobserver.com/region/europe/the-islamic-state-splits-the-caucasus-emirate-18941/**, (erişim: 04.02.2018).

HATAHET, Sinan, "Suriye'de 'IŞİD'", **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No: 20, Şubat 2015.

HAUER, Neil, "Chechen and North Caucasian Militants in Syria", **Atlantic Council**, 18.01.2018, **http://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/chechen-and-north-caucasian-militants-in-syria**, (erişim: 05.02.2018).

HIZ, Hasan, "Çarlık Rusyası'nın Ortadoğu Jeopolitiği", **Haber Tüneli**, 4 Ekim 2017, **http://www.habertuneli.com/yazarlar/hasan-basri/rusyanin-ortadogu-jeopolitigi**, (erişim: 12.12.2017).

HOCA, Enver, **Ortadoğu Üzerine Düşünceler**, Çev. Hasan Asgar Gürgöz, 2. Basım, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2011.

HOBSBAWM, Eric, **Kısa Yirminci Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, çev. Yavuz Alogan, 8. Basım, İstanbul, Everest Yayınları, 2014.

İDRİSOĞLU, Railya Elif, **Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şaban Çalış), Konya, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler), 2010, 93 s.

İMANBEYLİ, Vügar, " 'Uçak Krizi' ve Türkiye-Rusya İlişkileri", **SETA Perspektif**, Sayı: 119, Aralık 2015

"Isolate Syria's Arms Suppliers", **Human Rights Watch**, 03.06.2012, **https://www.hrw.org/news/2012/06/03/isolate-syrias-arms-suppliers**, (erişim: 01.02.2018).

"IŞİD Musul'u ele geçirdi", **NTV**, 10 Haziran 2014, **http://www.ntv.com.tr/dunya/isid-musulu-ele-gecirdi,bR29DyoHmE6Be3Kb5p6Ung**, (erişim: 26.03.2017).

"IŞİD karşıtı koalisyon Paris'te toplandı" **BBC**, 15 Eylül 2014, **http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140915_isid_koalisyon_paris**, (erişim: 26.03.2017).

İSMAYILOV, Elnur, "Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Ortadoğu'da Değişen Güç Dengeleri", **BİLGESAM Analiz/ Rusya**, No: 1255, 22 Ekim 2015, 11 s.

İSMAYIL, Elnur, "Cenevre'de Suriye Krizi'nin Geleceği ve Rusya", **BİLGESAM Analiz/Ortadoğu**, No: 1359, 23 Şubat 2017.

JEAVANS, Christine, "Destroying Syria's chemical weapons" **BBC News**, 02.07.2014, **http://www.bbc.com/news/world-middle-east-25810934**, (erişim: 05.02.2018).

KAMALOV, İlsyas, "Rusya'nın Ortadoğu Politikası", **The Black Sea International**, No: 23, Temmuz 2012, ss. 4-22.

KARAAĞAÇLI, Abbas "Bahreyn Krizi", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi**, 31.03.2011, **http://www.bilgesam.org/incele/1172/-bahreyn-krizi/#.WLAqeFXyjIU**, (erişim: 24.02.2017).

KASIM, Kamer, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, 2. Baskı, Ankara, USAK Yayınları, 2011.

KELKİTLİ, Fatma Aslı, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Rusya'nın Suriye Politikası: Ortadoğu Kapısını Açık Tutma Gayretleri", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, (der.) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, ss. 359-370.

KEKİLLİ, Emrah, "17 Şubat Devrimi'nden Hafter Darbe Girişimine Libya Siyaseti", **SETA Analiz**, Sayı 99, Haziran 2014, ss. 5-35.

KESKİN, Funda, "Soğuk Savaş Kavramı ve Kronolojisi", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, (der.) Baskın Oran, 18. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 536.

KIRDAR, M.J., "Al Qaeda in Iraq", **CSIS AQAM Futures Prject: Case Study Series,** Haziran 2011, No: 1.

KISSINGER, Henry, **World Order**, St. Ives, Penguin Press, 2014.

KISSINGER, Henry, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, 10. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

KOÇAK, Muhammet, "Türkiye-Rusya İlişkileri", **SETA Analiz**, Mayıs 2017, Sayı: 201.

KOLOBOV, Oleg, Kornilov, Alexander, "Middle East Policy of Russia Under President Medvedev: Strategies, Institutes, Faces", **Bilge Strateji**, Cilt: 2, Sayı: 4, Bahar 2011, ss. 19-34.

KÖSTEM, Selçuk, "Astana Görüşmeleri ve Rusya'nın Suriye'de Çözüme Bakışı", **ORSAM Ortadoğu Analiz**, Cilt: 9, Sayı: 79, Mart-Nisan 2017, ss. 18-19.

KURT, Veysel, " 'Devrim'den Askeri Müdahaleye Yemen", **SETA Analiz**, Sayı: 144, Aralık 2015, ss. 5-24.

KURU, Onur, "Rusya'nın Suriye Politikasına Genel Bir Bakış", **Suriye'de Dış Aktörlerin Denge Arayışı**, Ankara Strateji Enstitüsü Rapor No: 2016-1, Ankara, Mart 2016, ss. 23-32.

KUZNETSOV, Vasily, "Rusya Libya Meselesine Nasıl Bakıyor?", **Al Monitor**, 05.03.2017, **http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2017/03/russia-libya-sarraj-foreign-policy-putin-hifter.html**, (erişim: 01.10.2017).

KÜRKÇÜOĞLU Ömer, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918), Ankara, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, 1982.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1960)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972.

LAUB, Zachary, "The Islamic State", **CFR**, 10.08.2016, **http://www.cfr.org/iraq/islamic-state/p14811**, (erişim: 15.03.2017).

LEVS, Josh, YAN, Holly, "'War crime': U.N. finds sarin used in Syria chemical weapons attack", **CNN**, 17.09.2013, **https://edition.cnn.com/2013/09/16/politics/syria-civil-war/index.html**, (erişim: 03.02.2018).

LEWIS, Bernard, **Ortadoğu**, Çev. Selen Y. Kölay, 13. Baskı, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2017.

LUTSKIY, Borisoviç, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi: 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla**, Çev. Turan Keskin, 2. Basım, İstanbul, Yordam Yayınları, 2016.

MARCUS, Jonathan, "Russia S-400 Syria missile deployment sends robust signal" **BBC**, 01.12.2015, **http://www.bbc.com/news/world-europe-34976537**, (erişim: 02.02.2018).

MCDONNELL, Patrick J., HENNIGAN, W.J., BULOS, Nabih, "Russia launches airstrikes in Syria amid U.S. concern about targets", **Los Angeles Times**, 30. 09. 2015, **http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-kremlin-oks-troops-20150930-story.html**, (erişim: 05.02.2018).

MCKLEVEY, Tara, "Arming Syrian rebels: Where the US went wrong", **BBC**, 10.10.2015, **http://www.bbc.com/news/magazine-33997408**, (erişim: 13.03.2017).

MCMAHON, Robert J., **Soğuk Savaş**, çev. Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2013.

MEDVEDEV, Dmitry, "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", 12 Temmuz 2008, **http://www.russianmission.eu/userfiles/file/foreign_policy_concept_english.pdf,** (erişim: 01.10.2017).

"Medvedev: Türkiye ile ortak projeleri iptal edebiliriz", **Al Jazeera Türk**, 25.11.2015, **http://www.aljazeera.com.tr/haber/medvedev-turkiye-ile-ortak-projeleri-iptal-edebiliriz,** (erişim: 11.08.2018).

MEHLIS Detlev, **Report of The International Independent Investigation Commission Established Pursuant to Security Council Resolution 1595**, Beyrut, 19.10.2005.

"Mısır'ın Devrik Lideri Hüsnü Mübarek Beraat Etti", **Sputnik Türkiye**, 02.03.2017, **https://tr.sputniknews.com/dunya/201703021027464358-husnu-mubarek-beraat-etti/**, (erişim: 01.10.2017).

"Netanyahu to Putin: 'Your missile sales to Assad could trigger war'", **The Times of Israel**, 15.05.2013, **https://www.timesofisrael.com/netanyahu-to-putin-your-missile-sales-to-assad-could-trigger-war/**, (erişim: 01.02.2018).

NICKS, Denver, "U.S. Forms Anti-ISIS Coalition at NATO Summit", **TIME**, 5 Eylül 2014, **http://time.com/3273185/isis-us-nato/**, (erişim: 26.03.2017).

"North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1949", **Office of the Historian**, **https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nato** (erişim: 11.04.2017).

"North Caucasian fighters in Syria and Iraq & IS propaganda in Russian language", **Europol**, 10.11.2015, 18 s.

"Ortadoğu'da Sınıfsal Düzenleme", **Sol Haber**, 08.07.2015, **http://haber.sol.org.tr/dunya/ortadoguda-sinifsal-duzenleme-122092**, (erişim: 11.03.2017).

"Obama's Disastrous Syria Policy", **National Review**, 15 Aralık 2016, **http://www.nationalreview.com/article/443055/aleppos-fall-obamas-disastrous-syria-policy**, (erişim: 26.03.2017).

"Obama ile Medvedev'den "yeni dönem" sinyali", 21 Ocak 2009, **http://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/27/obama.ile.medvedevden.yeni.donem.sinyali/510721.0/index.html**, (erişim: 12.02.2017) .

OLIPHANT, Roland, "US intelligence on Syria gas attack 'unconvincing', says Russia", **The Guardian,** 02.09.2013, **http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10280017/US-intelligence-on-Syria-gas-attack-unconvincing-says-Russia.html**, (erişim: 03.02.2018).

"Ortadoğu'da dönüm noktası: 6 Gün Savaşı", **Haber 7**, 05.06.2007, **http://www.haber7.com/dunya/haber/245910-ortadoguda-donum-noktasi-6-gun-savasi**, (erişim: 01.10.2017).

ORHAN, Duygu Dersan, "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1-2, 2013, ss. 17-29.

ÖZEL, Merve Suna, "Rusya'nın Değişmeyen Ortadoğu Politikası: Çıkar Odaklı Yaklaşım", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 07.03.2013, **http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2013/03/07/6893/rusyanin-degismeyen-orta-dogu-politikasi-cikar-odakli-yaklasim**, (erişim: 22.02.2018).

ÖZEY, Ramazan, **Ortadoğu'nun Jeopolitiği**, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2017, 366 s.

ÖZKOÇ, Özge, **Suriye BAAS Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2008.

ÖZLÜK, Erdem, "Türkiye ve Rusya Arasındaki Uçak Krizi ve 'Özür' Meslesi", **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No: 35, Aralık 2015.

ÖZTÜRKLER, Harun, "Arap Baharı'nın Ekonomik Analizi", **Akademik Ortadoğu Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 2014, ss. 1-16.

PAMİR, Aybars, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 2, 2002, ss. 79-119.

PARSHAD, Vijay, **Ulusun Ölümü ve Arap Devriminin Geleceği**, Çev. Senem Erdoğan, İstanbul, Yordam Yayınları, 2017.

PIERRET, Thomas, "Syria in the Aftermath of the Russian Intervention: the Paradoxes of De-confliction", **IEMed Mediterranean Year Book**, 2017, ss. 122-126.

PARFITT, Tom , BLOMFIELD, Adrian, "Syria: Hillary Clinton and Sergei Lavrov inch closer towards deal on peace plan", **The Telegraph**, 29.06.2012, **http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9366392/Syria-Hillary-Clinton-and-Sergei-Lavrov-inch-closer-towards-deal-on-peace-plan.html**, (erişim: 02.02.2012).

POLAT, Doğan Şafak, " 'Arap Baharı' ve Suriye Savaşı", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, der. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Basım, 2016, ss. 137-156.

"Portre: Hüsnü Mübarek" **Al Jazeera Türk**, 24 Mart 2017, **http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-husnu-mubarek** , (erişim: 26.03.2017).

PRIMAKOV, Yevgeni, **Rusların Gözüyle Ortadoğu**, Çev. Olga Tezcan, 2. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

PURTAŞ, Fırat, "Rusya ve Arap Orta Doğusu", **Akademik Ortadoğu**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2008, ss. 45-75.

PUTIN, Vladimir V., "A Plea for Caution From Russia", **New York Times**, 11 Eylül 2013, **http://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html**, (erişim: 30.01.2017).

PUTIN, Vladimir, **The Foreign Policy Concept of the Russian Federation**, 28.06.2000, **https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm**, (erişim: 15.01.2018).

"Putin calls US strikes against Syria 'aggression against sovereign country'", **TASS**, 07.04.2017, **http://tass.com/politics/939920**, (erişim: 07.02.2018).

"Putin: Çok ciddi sonuçları olacak", **Al Jazeera Türk**, 24.11.2015, **http://www.aljazeera.com.tr/haber/putin-cok-ciddi-sonuclari-olacak**, (erişim: 11.08.2018).

QUINN, Ben, "Russia's military action in Syria – timeline", **The Guardian**, 14.06.2016, **https://www.theguardian.com/world/2016/mar/14/russias-military-action-in-syria-timeline**, (erişim: 05.02.2018).

RANKIN, Jennifer, ASTHANA, Anushka, "EU leaders fail to agree on threatening Russia with sanctions over Aleppo", **The Guardian**, 21.10.2016,

https://www.theguardian.com/politics/2016/oct/20/may-european-leaders-stop-russian-atrocities-syria-brexi, (erişim: 07.02.2018).

"Resolution 1973 (2011)", **UN Security Council**, 17 Mart 2011.

"Resolution No: 1559" **UN Security Council**, 02.09.2004, **https://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm**, (erişim: 26.03.2017).

"Resolution 2118 (2013)", **UN Security Council**, 27.09.2013, **http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2118.pdf**, (erişim: 03.02.2018), 13 s.

"Resolution 2042 (2012)", **UN Security Council**, 14.04.2012, **http://unscr.com/en/resolutions/doc/2042**, (erişim: 04.03.2018).

"Resolution 2043 (2012)", **UN Security Council**, 21.04.2012, **http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20SRES%202043.pdf** (erişim: 03.03.2018).

RETTMAN, Andrew, "Aleppo strikes prompt EU talk of new Russia sanctions", **euobserver**, 18.10.2016, **https://euobserver.com/foreign/135487**, (erişim: 07.02.2018).

ROGIN, Josh, "Trump and Obama agree on one thing: Aleppo is a lost cause", **The Washington Post**, 20.10.2016, **https://www.washingtonpost.com/news/josh-rogin/wp/2016/10/20/obama-and-trump-agree-on-one-thing-aleppo-is-a-lost-cause/?utm_term=.d48346ed176d**, (erişim: 06.02.2018).

ROSINY, Stephan, "The Arab Spring: Triggers, Dynamics and Prospects", **German Institute of Global and Area Studies**, Analiz, Sayı 1, 2012.

"Rusya en az 49 yıl daha Suriye'de", **Deutsche Welle Türkçe**, 27.07.2017, **http://www.dw.com/tr/rusya-en-az-49-y%C4%B1l-daha-suriyede/a-39865429,** (erişim: 29.01.2018).

"Rusya lideri Medvedev euronews'e konuştu:", **Euronews**, 08.09.2011, **http://tr.euronews.com/2011/09/08/rusya-lideri-medvedev-euronews-e-konustu**, (erişim: 31.01.2018).

"Rusya'dan Soçi Zirvesi Açıklaması", **Aydınlık**, 23.01.2018, **https://www.aydinlik.com.tr/rusya-dan-soci-zirvesi-aciklamasi-dunya-ocak-2018**, (erişim: 12.02.2018).

SAĞLAM, Mühdan, "İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası", **SBF Dergisi**, Cilt: 68, Sayı: 4, 2014, ss. 211-217.

SANCAKTAR, Caner, "Arap Baharı'nın Dış Faktörleri", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, (der.) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, ss. 119-135.

"Sanctions tit-for-tat: Moscow strikes back against US officials" **Russia Today**, 20.03.2014, **https://www.rt.com/news/foreign-ministry-russia-sanctions-133/**, (erişim: 07.02.2018).

SALIK, Nuri, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 35, Kasım 2011, ss. 20-32.

SAVRAN, Sungur, **Avrasya Savaşları: Körfez'den Afganistan'a Yeni Dünya Düzeninin Kuruluşu**, İstanbul, Belge Yayınları, 2001, 260 s.

SAYGINER, Özge, "Why Russia will never back down? Reasons behind supporting the Assad regime", **The European Strategist**, 20.07.2012, **http://www.eurstrat.eu/why-russia-will-never-back-down-reasons-behind-supporting-the-assad-regime/**, (erişim: 01.02.2018).

SCHMEMANN, Serge, "WAR IN THE GULF: Moscow; Gorbachev Gives Iraqi a Peace Proposal", **The New York Times**, 19.02.1991, **http://www.nytimes.com/1991/02/19/world/war-in-the-gulf-moscow-gorbachev-gives-iraqi-a-peace-proposal.html**, (erişim: 14.01.2018).

"Security Council Declares Support For Free, Fair Presidential Election In Lebanon; Calls For Withdrawal of Foreign Forces There" **UN Security Council**, 02.09.2004., **https://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm**, (erişim: 10.01.2018).

"Security Council Unanimously Adopts Resolution 2042 (2012), Authorizing Advance Team to Monitor Ceasefire in Syria" **UN Security Council**, 14.04.2012, **https://www.un.org/press/en/2012/sc10609.doc.htm**, (erişim: 31.01.2018).

SİNKAYA, Bayram, "Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler", **ORSAM Kaynak**, No: 1, Nisan 2016.

SİNKAYA, Bayram, "İran-Yemen İlişkileri ve Ensarullah Hareketi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 7, Sayı: 67, Mart-Nisan 2015, ss. 60-62.

"Soçi'deki Suriye görüşmelerinde ilerleme sağlanabilir mi?", **BBC Türkçe**, 30.01.2018, **http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862917**, (erişim: 12.02.2018).

"Son dakika: Soçi Zirvesi'nin sonuç bildirgesi açıklandı", **SABAH**, 30.01.2018, **https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/01/31/soci-zirvesinin-sonuc-bildirgesi-aciklandi**, (erişim: 12.02.2018).

SORKHABI, Rasoul, GÜRSOY, Halil, "Ortadoğu'da Petrol Neden Bu Kadar Çok", **Mavi Gezegen**, Sayı: 21, 2016.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, 4. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2005.

"Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", 10.02.2007, **http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034**, (erişim: 07.04.2017).

STEPANOVA, Ekaterina, "The Syria Crisis and the Making of Russia's Foreign Policy", **PONARS Eurasia Policy Memo**, No: 199, June 2012.

SUNY, Ronald Grigor, **The Soviet Experiment: Russia, The USSR and the Successor States**, New York, Oxford University Press, 1998.

"Suriye ordusu Halep'te zafer ilan etti", **Sputnik Türkiye**, 12.12.2016, **https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612121026277785-suriye-ordu-halep-zafer/**, (erişim: 06.02.2018).

"Suriye, barış planını kabul etti", **Habertürk**, 27.03.2012, **http://www.haberturk.com/dunya/haber/728510-suriye-baris-planini-kabul-etti**, (erişim: 31.01.2018).

"Suriye'de Annan Planı fiilen devredışı", **Milliyet**, 17.06.2012, **http://www.milliyet.com.tr/suriye-de-annan-plani-fiilen-devredisi/dunya/dunyadetay/17.06.2012/1554823/default.htm?ref=OtherNews**, (erişim: 31.01.2018).

"Suriye Krizinin Kronolojisi", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 02.09.2013, **http://www.21yyte.org/arastirma/suriye-krizi-izleme-merkezi/2013/09/02/7192/suriye-krizinin-kronolojisi**, (erişim: 31.01.2018).

"Syria gas attack: death toll at 1,400 worst since Halabja", **The Week**, 22.08.2013, **http://www.theweek.co.uk/world-news/syria-uprising/54759/syria-gas-attack-death-toll-1400-worst-halabja**, (erişim: 03.02.2018).

"Syria, USSR Treaty of Friendship, Cooperation Which Remains in Force", **Sputnik**, 01.10.2015, **https://sputniknews.com/middleeast/201510011027817141-Treaty-of-Friendship-Cooperation-Between-USSR-Syria-Which-Remains-in-Force/,** (erişim: 14.01.2018).

"Syrian army breaks years-long Isil siege on Deir Ezzor", **The Telegraph**, 03.09.2017, **http://www.telegraph.co.uk/news/2017/09/05/syria-army-breaks-years-long-isil-siege-deir-ezzor/**, (erişim: 08.02.2018).

TAŞCI, Tekin Aycan, "Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Başlangıç: Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi", **ERUSAM Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi**, 4 Aralık 2015.

TAŞKEN, Cemalettin, "Arap Baharı'ndan Suriye Krizi'ne: Suriye ve İran'ın Denge Politikası" içinde **Suriye'deki Aktörlerin Denge Arayışı**, **Ankara Stratejik Enstitüsü Rapor**, No: 2016-1, Mart, 2016, ss. 33-39.

TAŞTEKİN, Fehim, "Paralel El Kaide", **Hürriyet**, 29.06.2014, **http://www.hurriyet.com.tr/paralel-el-kaide-26705609**, (erişim: 15.03.2017).

TELCİ, İsmail Numan, "Mısır'da Devrim ve Karşı Devrim: Başlangıç Noktasına Geri Dönüş mü?", **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No. 21, Şubat 2015.

TELCİ, İsmail Numan, "Devrim Sancısı: Mısır'da Siyasal ve Ekonomik Kriz", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 5, Sayı 55, Temmuz 2013, ss. 49-47.

TELLAL, Erel, "Sovyet Dış Politikası ve Gromıko", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 62, Sayı: 3, 2007, ss. 349-377.

TELLAL, Erel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, (der.) Baskın Oran, 18. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, ss. 499-521.

TELLAL, Erel, "SSCB İle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, (der.) Baskın Oran, 14. Baskı, İstanbul, İletişin Yayınları, 2013, ss. 158-166.

TELLAL, Erel, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 65, Sayı: 3, 2010, s. 189-236.

TELLAL, Erel, "SSCB'nin Afganistan'a Müdahalesi", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, (der.) Baskın Oran, 18. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

TELLAL, Erel, "Rusya Suriye'de Ne Arıyor?", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 70, Sayı: 4, 2015, ss. 1047-1050.

TEMİZER, Selen, TOK, Levent, MİSTO, Mohamad, "Rusya'nın Suriye'ye müdahalesinin 100 günlük bilançosu", **Anadolu Ajansı**, 11.01.2016, **http://aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-suriyeye-mudahalesinin-100-gunluk-bilancosu/503507**, (erişim: 05.02.2018).

"The Warsaw Treaty Organization, 1955", **Office of the Historian**, **https://history.state.gov/milestones/1953-1960/warsaw-treaty**, (erişim: 11.04.2017).

"The regime forces achieve rapid advancement in Deir Ezzor city at the expense of the "Islamic State" organization and control more than 92% of the city", **SOHR**, 17.10.2017, **http://www.syriahr.com/en/?p=76511**, (erişim: 08.02.2018).

TOMAR, Cengiz, "Zeydilik, Husiler ve El Kaide: Yemen'de neler oluyor?", **Al Jazeera Turk**, 25 Ocak 2015, **http://www.aljazeera.com.tr/gorus/zeydilik-husiler-ve-el-kaide-yemende-neler-oluyor**, (erişim: 28.03.2017).

TOMSON, Chris, "Kurdish forces seize four villages from ISIS, race towards Deir Ezzor city", **Al Masdar News**, 09.09.2017, **https://www.almasdarnews.com/article/kurdish-forces-seize-four-villages-isis-race-towards-deir-ezzor-city/,** (erişim: 08.02.2018).

"Treasury Sanctions Russian Officials, Members Of The Russian Leadership's Inner Circle, And An Entity For Involvement In The Situation In Ukraine", **US Department of Treasury**, 20.03.2014, **https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl23331.aspx**, (erişim: 07.02.2018).

TRENIN, Dmitri, "The Mythical Alliance: Russia's Syria Policy", **The Carnegie Papers**, Carnegie Moscow Center, Şubat 2013.

TRUMAN, Harry S., "Recommendation for Assistance to Greece and Turkey", 12 Mart 1947.

TRUMP, Donald, "National Security Strategy", Aralık 2017.

TUNCAY, Fatma, ÜTNÜ, Safiye Merve, ÇETİN, Kübra, "Avrupa'nın Suriye Politikası", **Ankara Strateji Enstitiüsü** Rapor No: 2016-1, Mart 2016, ss. 13-23.

"Ukraine-related Designations", **US Department of Treasury**, 20.03.2014, **https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/OFAC-Enforcement/Pages/20140320_33.aspx**, (erişim: 07.02.2018).

ULUSOY, Ülkü Halatçı, "Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl: 4, Sayı:13, Temmuz 2013, ss. 269-297.

ULUTAŞ, Ufuk, Torlak, Furkan, "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi"**, SETA Analiz**, Kasım 2011.

ULUTAŞ, Ufuk, ACUN, Can, YEŞİLTAŞ, Murat, "Halep Sonrası Suriye", **SETA Analiz**, Sayı:185, Ocak 2017.

"UN envoy calls for transitional government in Syria", **BBC**, 30.06.2012, **http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18650775**, (erişim: 12.02.2018).

"UN Security Council approves monitors' deployment to Syria", **Russia Today**, 14.04.2012, https://www.rt.com/news/security-council-observers-syria-062/, (erişim: 31.01.2012).

URQUHART, Conal, "Syria crisis: US and Russia agree chemical weapons deal", **The Guardian**, 14.09.2013, **https://www.theguardian.com/world/2013/sep/14/syris-crisis-us-russia-chemical-weapons-deal**, (erişim: 05.02.2018).

"U.S.-backed alliance says Russian jets struck its fighters in east Syria", **Reuters**, 25.09.2017, **https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-sdf/u-s-backed-alliance-says-russian-jets-struck-its-fighters-in-east-syria-idUSKCN1C0118?il=0**, (erişim: 08.02.2018).

USLU, Nasuh, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 54, Sayı: 3, 1999, ss. 165-199.

ÜNLÜHİSARCIKLI, Özgür, "ABD ve Türkiye'nin Suriye politikaları", **Al Jazeera Türk**, 27.01.2017, **http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-ve-turkiyenin-suriye-politikalari**, (erişim: 13.03.2017).

"Violent Protests Rock Libyan City of Benghazi", **France 24**, 16.02.2011, **http://www.france24.com/en/20110216-libya-violent-protests-rock-benghazi-anti-government-gaddafi-egypt-tunisia-demonstration**, (erişim: 01.10.2017).

WALKER, Shaun, "Russian parliament grants Vladimir Putin right to deploy military in Syria", **The Guardian**, 30.09.2015, **https://www.theguardian.com/world/2015/sep/30/russian-parliament-grants-vladimir-putin-right-to-deploy-military-in-syria**, (erişim: 05.02.2018).

WARRICK, Joby, "More than 1,400 killed in Syrian chemical weapons attack, U.S. says", **The Washington Post**, 30.08.2013, **https://www.washingtonpost.com/world/national-security/nearly-1500-killed-in-syrian-chemical-weapons-attack-us-says/2013/08/30/b2864662-1196-11e3-85b6-d27422650fd5_story.html?utm_term=.1ac59c17b6e7**, (erişim: 03.02.2018).

"What is 'Islamic State'?", **BBC**, 02.12.2015, **http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29052144**, (erişim: 15.03.2017).

WOODY, Christopher, NUDELMAN, Mike, "Here's how many foreign ISIS fighters have returned home from the battlefield", **Business Insider Singapore**, 26.10.2017, **http://www.businessinsider.sg/how-many-foreign-isis-fighters-have-returned-home-from-the-battlefield-2017-10/?r=US&IR=T**, (erişim: 05.02.2018).

YAPICI, Merve İrem, **Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler**, Ankara, USAK Yayınları, 2010.

YAPICI, Utku, "Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, ss. 185-190.

YILMAZ, Salih, **Rusya Neden Suriye'de?**, Ankara, Yazar Yayınları, 2016.

ZIADEH, Radwan, "Syria Peace Talks in Geneva: A Road to Nowhere", **Arab Center Washington DC**, 27.03.2017, **http://arabcenterdc.org/wp-content/uploads/2017/03/RZ-Syria-Peace-Talks-in-Geneva.pdf**, (erişim: 05.03.2018).

Rusça Kaynaklar

ВЫСОЦКАЯ, Маргарита, "Путин объявил свой план действий по Сирии", **Утро.ру**, 23.07.2012, **https://utro.ru/articles/2012/07/23/1060717.shtml**, (erişim: 02.02.2018). (Tür. VISOTSKAYA, Margarita, "Putin Suriye'deki Hareket Planı'nı Açıkladı").

ГОЛЛОХЕР, Джессика, "Сергей Лавров о российском вето по Сирии", **ГОЛОС АМЕРИКИ**, 06.02.2012, **https://www.golos-ameriki.ru/a/lavrov-russia-veto-syria-2012-02-06-138815209/250588.html**, (erişim: 02.02.2018) (Tür. HOLLOHER, Jessica, "Sergey Lavrov Suriye Konusunda Rusya'nın Vetosu Hakkında Konuştu").

İSAYEV, Gumer, "Что такое «Ближний Восток»?", **Популярная Звезда**, 19.05.2009, **http://www.zvezda.ru/geo/2009/05/19/middleeast.htm**, (erişim: 21.02.2018) (Tür. GUMER İsayev, " 'Ortadoğu' Nedir?").

"О доставке российской гуманитарной помощи беженцам из Сирии, находящимся на территории Ливана и Иордании", **The Ministry of Foreign Affairs of the**

Russian Federation, Press Bulletin No: 644, 04.04.2013., (erişim: 01.02.2018), (Tr. "Suriye'den Kaçan Lübnan ve Ürdün'deki Mültecilere Rus İnsani Yardımının Gönderilmesiyle İlgili Bildiri").

"Обзор торговых отношений России и Сирии в 2014 г." **Eksporteri Rossii**, 23.06.2015, **http://www.rusexporter.ru/research/country/detail/2506/**, (erişim: 26.01.2018), (Tür: Rusya ile Suriye Arasında 2014 Yılındaki Ticari İlişkiler Üzerine Bir Değerlendirme).

"Песков: Путин считает атаку США на базу в Сирии агрессией против суверенной страны", **http://tass.ru/politika/4162065** (erişim: 07.04. 2017).

"Пункт материально-технического обеспечения ВМФ России в Тартусе. Досье", **ТАСС**, 13.12.2017, **http://tass.ru/info/4808523**, (erişim: 02.01.2017), (Tür: "Tartus'ta Rus Donanması'na Materyal-Teknik İkmal Noktası", TASS).

ТАРАСЕНКО, Павел, "У России есть свои планы на ИГ", 04.08.2015, **http://kommersant.ru/doc/2781653**, (erişim: 30.03.2017). (Tür: TARASENKO, Pavel, "IŞİD konusunda Rusya'nın kendi planları var").

ТРЕНИН, Дмитрий, "Россия на Ближнем Востоке: задачи, приоритеты, политические стимулы", 21.04.2016, **http://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388**, (erişim: 05.02.2017).

ХУДЯКОВ, И.Ф., "Современная внешняя политика России на Ближнем Востоке:в контексте сирийского конфликта" **https://www.pglu.ru/upload/iblock/23a/p140016.pdf,** (erişim: 18.04.2017), (KHUDYAKOV, İ.F., "Ortadoğu'da Çağdaş Rus Dış Politikası: Suriye'deki Çatışma Bağlamında).

"Что сделает Путин с Трампом после ракетного удара по Сирии", 07.04.2017, **http://www.mk.ru/politics/2017/04/07/chto-sdelaet-putin-s-trampom-posle-raketnogo-udara-po-sirii.html** (erişim: 07.04.2017). ("Suriye'ye Roket Saldırısı Sonrası Putin Trump'a Ne Yapacak?").